

KATEDRA HISTORIE PEDAGOGICKÉ FAKULTY

BOHEMIAE
OCCIDENTALIS
HISTORICA

2/2021

Plzeň 2021

STUDIE

Zbíhání a osazování poddaných. Panství Zbiroh, Točnick a Králův Dvůr za hejtmana S. I. de Bois (1670–1690)^{1]}

Josef VACEK

Abstract: This paper analyses the relations between subjects and their suzerain represented by governor Sebastian Ignatius de Bois in 1670 s and 1680 s on Zbiroh dominion. It covers two main topics: keeping records on individual subjects and their desertion out of dominion, and the process of forced settlement of empty farms. On the basis of the analyses, I argue that despite the strong will to determine the behaviour of the subjects, the governor was under the same amount of pressure from their part.

Key words: 17th Century; Everyday Life; Subjects; Governor; microhistory; Točnick Dominion; Zbiroh Dominion; Králův Dvůr Dominion

Předkládaná studie se zaměřuje na vrchnostensko-poddanské vztahy na panstvích Zbiroh, Točnick a Králův Dvůr (souhrnně též velkostatek Zbiroh) v letech 1670 až 1690. Ačkoli se jednalo o komorní velkostatek, je k oné vrchnosti počítán též Ignatius Sebastian de Bois, který v uvedených letech zastával funkci hejtmána zbirožského velkostatku. Navzdory tomu, že se v případě hejtmána v užším slova smyslu o vrchnost nejednalo, poddaní jej takto vnímali, dokonce jej přímo označovali jako „nižší vrchnost“, předpisy pak býval označován jako „poddaným vystavená vrchnost“.^{2]} Onou vyšší vrchností pak byl panovník reprezentovaný českou komorou, jejíž vztah k poddaným je v práci také analyzován.

Cílem práce je zachytit vzájemně působící vztahy mezi jednotlivými, konkrétními poddanými, popřípadě obcemi na straně jedné a vrchností (nižší i vyšší) na straně druhé. Období úřadu hejtmána de Bois se pro naplnění tohoto účelu jeví jako ideální, neboť umožňuje prozkoumat hned dvě celé dekády stálé správy jednoho hejtmána, a to navíc v době, kdy se české země stále vypořádávají s následky třicetileté války, a zároveň v době, kdy naplno udeřil morová epidemie a rovněž poddanské rebelie roku 1680. Současně je právě z tohoto období dochováno rozsáhlé množství pramenů, které umožňují podat výklad v patřičném kontextu.

[1] Tento výzkum byl podpořen Grantovou agenturou Univerzity Karlovy (projekt č. 266120), který je realizován na Katedře právních dějin Právnické fakulty Univerzity Karlovy. Práce využila databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101).

[2] Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích* (dále jen „AČ“). Díl XXIX, *Dodatek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388–1779*, Praha 1913, s. 312, článek druhý.

Pro účely této práce byly zvoleny dva tematické okruhy, na kterých je otázka vztahů poddaných a vrchnosti zkoumána: evidence poddaných a osazování poddaných na grundy. Téma evidování poddaných umožňuje hlouběji proniknout do některých jevů, jako jsou průběh sirotčího řízení či nedovolené opouštění panství (zbihání) a pokusy o jeho zvrácení. Střetává se zde rovina normativní, představená především pravidly pro sirotčí řízení, s rovinou praktickou, zahrnující rozmanitosti poddanského chování vybočujícího z předepsaných normativů. Druhé téma, osazování gruntů, je příkladem restriktivního přístupu, kdy se hejtman pokoušel vnutit svou vůli poddaným a obsadit co nejvíce pustých stavení. Na tomto tématu se jednak ukazuje, kam až byl hejtman ochoten zajít, současně jsou však zachyceny cesty, kterými se poddaní tomuto tlaku bránili a hejtmanovi vzdorovali.

Práce je založena na kvalitativně kvantitativním přístupu. U evidence poddaných bylo z kvalitativního hlediska přihlíženo především k obsahu a proměně sirotčích soupisů a řízení samotného, kvantitativní pohled pak nabídl srovnání vybraných parametrů s předcházejícím obdobím. Část týkající se osazování gruntů pak představuje především kvalitativní přístup k pramenům, neboť výsledkem je zejména analýza chování poddaných a hejtmana ve snaze prosadit vlastní zájmy. Kombinovány jsou proto prvky mikrohistorie,^{3]} historické antropologie^{4]} a přístup právněhistorický.^{5]} Naopak, přístup historické demografie přes dílčí aspekty aplikován nebyl.^{6]}

Předkládaná práce stojí především na práci s archivními prameny, protože je v textu práce odkazováno především na příslušné archiválie namísto literatury, neboť jde především o jejich výpovědní hodnotu. První část se věnuje evidenci poddaných s důrazem na řešení problematiky jejich zbihání z panství. Zde jsou nejdříve představeny reálie vytváření sirotčích soupisů, a to včetně normativního obrazu, posléze je uvedena praktická stránka tohoto typu řízení. Na to je plynule navázáno problematikou evidence zbihajících

3] Přehled mikrohistorického bádání přinesl Jaroslav ČECHURA, *Mikrohistorie, historický kontext a jihočeské prameny: polemika*, *Paginae historiae: sborník Národního archivu* 24, č. 1, 2016, s. 351–368 a Týž, *Mikrohistorie a raně novověká studia (Možnosti a meze jednoho historiografického konceptu)*, *Časopis matice moravské* 135, 2016, s. 361–393. Na mezinárodní úrovni je třeba upozornit zejména na práci István SZIJÁRTÓ – Sigurdur G. MAGNÚSSON, *What is microhistory?: theory and practice*, Abingdon, Oxon 2013, jakož i na další díla těchto autorů. Autorovi této práce je blízký zejména přístup Josefa Petráně, vyjádřený v jeho textu *Mikrohistorie aneb o nedějinách*, in: Jan Klápště a kol., *Dějiny ve věku nejistot: sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*, Praha 2003 s. 201–208.

4] Klasicky Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002 či Peter BURKE, *Žebráci, šarlatáni, papežové: historická antropologie raně novověké Itálie*, Jinočany 2007.

5] Tento přístup klade důraz na formální aspekty v oblasti práva a jejich průzorem nahlíží na svět.

6] Za programový časopis této disciplíny lze označit periodikum *Historická demografie* vydávané Etnologickým ústavem Akademie věd.

poddaných a způsobů, jakými se hejtman pokoušel tomuto jevu čelit, včetně reakce poddaných.

Druhá část pojednává o osazování převážně pustých stavení a o nucených sňatcích, a to jakožto o výsledku hejtmanových snah. Na několika příkladech je zde ukázán přístup hejtmana k osazování hospodářů na gruntu a jeho zásahy do hospodaření. Následně je pro srovnání uveden přístup české komory ke stejné problematice a rovněž reakce poddaných na zaváděné novoty, kterým se chtěli vyhnout. Na tuto část navazuje analýza problematiky nucených sňatků, ke kterým hejtman přistoupil v rámci snahy dostat co nejvíce manželských párů na neosazené grundy. V závěru je věnován prostor způsobům, které poddaní volili, aby se nucenému sňatku vyhnuli.

Z hlediska institucionálního byly využity prameny zahrnující Státní oblastní archiv v Praze, Státní oblastní archiv v Třeboni, Státní oblastní archiv v Plzni, Národní archiv v Praze a Státní okresní archiv v Berouně. Jednoznačně nejvíce využitým fondem je Velkostatek Zbiroh (SOA Praha) a dále Nová manipulace (NA v Praze), hojně užívány byly též fondy obsahující sbírky matrik v jednotlivých oblastních archivech, v případě SOKA Beroun šlo o fond Archiv města Žebrák.

Z fondu Velkostatek Zbiroh byla využita zejména korespondence hejtmana de Bois, a to jak příchozí (dochovány originály), tak zejména odchozí (dochována v kopiích). Dále se jednalo o nejrůznější úřední přípisy, pokyny, rozhodnutí a přehledy vytvářené k jednotlivým agendám správy trojice panství. Významnou částí fondu jsou též pozemkové knihy a soupisy poddaných vedené (byť s velkými mezerami) pro jednotlivá panství. Údaje obsažené v těchto pramenech byly též konfrontovány s dochovanými církevními matrikami.^{7]}

V rámci Národního archivu byly využity prameny především z Nové manipulace a ze Sbírek Jana Pohla pro dějiny železářství, taktéž byly zohledněny materiály ze Staré manipulace. Zvláště pak spisové materiály z Nové manipulace se staly významným stavebním prvkem práce, neboť se jedná o písemnosti české komory, tedy orgánu, který měl správu komorních panství na starosti a který dával hejtmanovi závazné pokyny, stejně jako přímo rozhodoval o některých záležitostech poddaných, často na jejich popud. Spíše okrajově byly využity Soupisy poddaných podle víry, berní rula či tereziánský katastr, a to zejména z důvodu koncepce práce, pro niž tyto evidenční prameny nemají zásadnější význam.

7] Během zkoumání primárních pramenů jsem postupně zjistil ne jeden rozpor mezi obsahem jednotlivých inventárních čísel a jejich popisem obsaženým v inventáři. Nepřesnosti se týkaly především určení časového rozmezí studovaných pramenů, přesto však v citacích ponechávám rozmezí a označení jednotlivých pramenů v podobě, v jaké byly zaneseny do inventáře. Služba v badatelné SOA Praha na základě mých podnětů průběžně ručně upravovala inventář k Velkostatku Zbiroh, avšak vzhledem k tomu, že nemám k dispozici přesný přehled dotčených změn a rovněž vzhledem k duplicitním inventářům vedeným na dalších odděleních či archivní správě odkazují i v těchto případech na archiválii tak, jak byla označena původně v inventáři.

Evidence poddaných

Panství Točnick, Zbiroh a Králův Dvůr byla od počátku 17. století spravována společně,⁸¹ a tak se na počátku 70. let 17. století, kdy do funkce hejtmána nastupoval Sebastian Ignatius de Bois, nejednalo o nově vytvořený útvar, nýbrž o již zaběhlý a relativně funkční celek, který byl formálně rozdělen na tři panství. Rozdělení na jednotlivá panství se promítalo zejména do počtu úředníků (důchodních) zastávajících jednotlivé úkony, nicméně se nezdá, že by se hejtman choval odlišně k poddaným toho či onoho panství; k tomu ostatně ani nebyl důvod.

S. I. de Bois byl do funkce hejtmána panství Točnick, Zbiroh, Králův Dvůr instalován na jaře roku 1670, předtím působil jako vojenský zásobovací komisař.⁹¹ Ačkoli toho o jeho dlouhém působení v čele zbirožského velkostatku nebylo sepsáno mnoho, veškerá dostupná literatura jej vykresluje v silně negativním světle.¹⁰¹ Pohl připomíná opakované vyšetřování hejtmána pro jeho poklesky,¹¹¹ Sedláček o něm píše dokonce jako o „pověstném ničemovi“.¹²¹ Jedinou výjimkou v líčení jeho negativního obrazu je skutečnost, že byl mecenášem kláštera ve Svaté Dobrotivě.¹³¹ Zkazky o tom, že by snad odmítal mluvit s poddanými, se zdají být (i ve světle této práce) poněkud přehnané.¹⁴¹ Jeho osobnost a způsob správy panství nicméně máme alespoň v hrubých obrysech zachyceny.

Panství Točnick tvořilo celkem 13 sídel, včetně městyse Cerhovice a roku 1672¹⁵¹ obnovené vsi Knížkovice.¹⁶¹ Podobně velké panství Králův Dvůr čítalo 16 osídlených vsí a jednu pustou (Křížatky)¹⁷¹; jednalo se o malé vesnice,

81) August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 6.: Podbrdsko*, Praha 1889, s. 244.

91) Jan POHL, *Kronika města i zámku Zbirova*, Zbiroh 1903, s. 40.

101) Viz Eduard MAUR, *Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století. Příspěvek k využití katastrů, soupisů obyvatelstva a pozemkových knih pro studium hospodářského a sociálního postavení venkovského lidu*, Sborník archivních prací 15, č. 1, 1965, s. 277–297, zde s. 282, pozn. 148.

111) J. POHL, *Kronika města i zámku*, s. 40.

121) A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, s. 253.

131) Veronika SLADKÁ, *Historie a současnost klášterní knihovny u sv. Tomáše v Praze. Katalog prvotisků*, [nevydaná rigorózní práce obhájená na Ústavu informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Univerzity Karlovy], Praha 2016, s. 84.

141) A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, s. 254.

151) Státní oblastní archiv (dále SOA) Praha, Velkostatek (dále VS) Zbiroh, inv. č. 5001, sign. OS Hořovice 195, kniha purkrechtní panství Točnick, 1623–1730, nová fol. 1034, stará fol. 471.

161) Shodně E. MAUR, *Poddaní točnického panství I*, s. 67.

171) V Křížatkách, někdy též označovaných jako Jezírko, byla ve druhé polovině 17. století evidována čtyři pustá stavení. K obnově vsi došlo až ve 20. letech 18. století. Viz SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 4962, sign. OS Beroun 228, Gruntovní kniha panství Královského, 1651–1730, nová fol. 284, stará fol. 146 a násl. Ves zpusťla patrně v důsledku třicetileté války, neboť poslední

z nichž největší (Korno) se skládalo ze dvanácti hospodářství. Celkem pak na panství Králův Dvůr v 70. a 80. letech 17. století můžeme napočítat 96 osazených (a v gruntovní knize zapsaných) stavení.^{18]} Největší panství, Zbiroh, zahrnovalo dohromady 34 sídel, včetně městyse Zbirohu, a bylo tedy co do počtu obyvatel větší než předešle uvedená panství dohromady. Z hlediska gruntovní správy tak bylo nutné rozdělit vsi pod čtyři rychty: zbirožskou, sebečickou,^{19]} plískovskou a sirskou.^{20]}

K počtu poddaných je možno uvést, že k roku 1651 byl počet obyvatel starších 10 let na jednotlivých panstvích takovýto: Točnick 706, Králův Dvůr 356 a Zbiroh 1.501, celkem tedy 2563.^{21]} Počet dětí do deseti let odpovídal necelým 30 % starší populace, celkem tedy mohlo být na panství v polovině 17. století 3280 poddaných.^{22]} Do konce 70. let 17. století pak tento počet narostl zhruba o polovinu. Pro bližší představu o počtu poddaných na panství za úřadu hejtmána de Bois lze shrnout, že měl na starosti správu zhruba pěti tisíc poddaných, přičemž tento počet se proměňoval jednak pod vlivem zvyšující se porodnosti, současně však též pod vlivem morové epidemie roku 1680^{23]}, v témže období pak byla dotčena panství zasažena též spory poddaných s vrchností.

Je jasné, že panství čítající na pět tisíc poddaných potřebovalo alespoň základní evidenci, která by obsahovala základní informace o jednotlivých poddaných. Tato evidence vznikala každoročně při stavění sirotků, dobovou terminologií *stavunku*, během kterého vznikaly soupisy poddaných. Sirotčí řízení bylo jedním z několika, která na panství pravidelně probíhala – mezi další patří například konání výročních soudů, při nichž docházelo nejdříve k renovaci konšelů a purkmistrů jednotlivých vsí a následně ke skládání gruntovních peněz (vejrunků, splátek), které byly zapisovány do pozemkových knih,^{24]} a dále vesnické, myslivecké či hutní řízení, kterých se účastnil zpravidla sám hejtman a s ním i další úředníci.

zápisy k ní se v gruntovní knize nalézají ještě k roku 1639. SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 768, sign. VIII/7, Purkrechtní kniha panství královodvorského, 1603–1655, fol. 98 a násl. Je tak třeba revidovat údaje o první zmínce o vsi, které ji datují dle berní ruly k roku 1653, Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny. Díl II.: Ch—L*, Praha 1949, s. 407.

18] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 4962, sign. OS Beroun 228, Gruntovní kniha panství Královodvorského, 1651–1730.

19] Tyto dvě zaznamenány v pozemkové knize tamtéž, inv. č. 4803, sign. Z 69, Kniha purkrechtní panství JMC Zbirožského, rychta Zbiroh a Sebečice, 1655–1730.

20] Tamtéž, inv. č. 4804, sign. Z 70, Kniha purkrechtní panství JMC Zbirožského, rychta Plískov a Sirá, 1655–1730.

21] Helena KLÍMOVÁ (ed.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651: Berounsko*, Praha 2007.

22] Uvedený poměr vychází z propočtů, které učinil E. MAUR, *Poddání točnického panství I*, s. 74–75.

23] J. POHL, *Kronika města i zámku*, s. 41.

24] Proces je podrobně zachycen desetibodovou instrukcí publikovanou v AČ XXIX, s. 311–312.

Řízením, o kterém máme nejvíce dokladů, bylo právě řízení sirotčí. O průběhu tohoto pravidelného setkávání nás dobře informuje soupis povinností písaře.^{25]} Ke *stavunku* se měl dostavit „každý soused nebo chalupník s dětmi a čeledí svou“ přímo na zámek. Na zámku měl „každého, zejména i děti jeho jmenovati, jestli se co mimo těch narodilo a jak staré jest, zapisovati“. Současně měli být z knih vymazáni zemřelí, poznamenaní zběhlí poddaní (na ně měl být vydán otevřený list),^{26]} zapsáno místo služby a další informace, neboť cílem bylo „o jednom každém vědomost míti“. ^{27]}

Po nástupu hejtmána S. I. de Bois do úřadu probíhaly stavunky na počátku prosince pouze na Zbirohu, kde byla hlavní kancelář, odkud hejtmán všechna tři panství řídil; neprobíhala tedy vizitace panství, kterou známe například ze schwarzenberské správy.^{28]} Tuto praxi však rozporovali poddaní panství Králův Dvůr a stěžovali si na ni české komoře s odůvodněním, že dříve probíhalo sepisování poddaných též v kanceláři na Králově Dvoře. Žádali tedy o obnovu tohoto stavu, přičemž argumentovali mimo jiné vzdáleností, která měla být v některých případech i přes třicet kilometrů, a rovněž skutečností, že se měly dostavovat i malé děti, což pro ně bylo v zimě a sněhu velice obtížné. Současně uváděli, že z důvodu velké vzdálenosti museli svá hospodářství opouštět na několik dní, což odmítali. Česká komora námitkám přisvědčila a nakázala hejtmánovi, aby napříště konal stavunky krom zbirožské kanceláře též na Králově Dvoře.^{29]}

Následujícího roku s tímž požadavkem přispěchali i poddaní panství Točnick, kteří odkazovali na starší zvyk provádět stavunky i v kanceláři jejich panství na Točnicku. Přiznávali sice, že tuto praxi nezrušil de Bois, ale již jeho předchůdce Raphaell Gallides z Rosendorfu, nicméně argumenty byly podobné jako ty Královodvorských – velká vzdálenost a nutnost přivést v zimě i malé děti. Komora i v tomto případě vyhověla, a tak od roku 1674 probíhaly soupisy poddaných na panské kanceláři jednoho každého panství.^{30]}

25] Tento pramen vznikl po úmrtí stávajícího sirotčího písaře na počátku 70. let 17. století ve snaze ospravedlnit významnost této funkce a její řádné placení, přesto se nezdá, že by výčet povinností byl nadsazený. SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 837, sign. XIII/3, karton 37, Různé, hospodářství se týkající instrukce, 1651–1678, spis č. 28, nedatováno, nefoliováno.

26] Jednalo se o dokument, kterým hejtmán vyhlašoval pátrání po zběhlém poddaném a zároveň žádal ostatní vrchnosti, aby umožnili držitelé listu vstoupit na jejich grunty a případně odsud zběhlého poddaného přivést.

27] Srovnej též Ladislav NEKVAPIL, *Čelední služba v Čechách v raném novověku: právní, sociální a ekonomické aspekty*, Praha 2020, s. 164 a násl.

28] Klasičky Jaroslav ČECHURA, *Bošilec a jeho lidé (1640–1750): (Kapitoly z třeboňské protostatistiky)*, Jihočeský sborník historický 86, 2017, s. 153–172.

29] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 951, sign. LII/6, karton 105, Komorní výnosy, 1672–1673, fol. 222–224.

30] Tamtéž, karton 106, Komorní výnosy, 1674–1676, fol. 90–93 a dále SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 888, karton 74, Různá korespondence od správce a úřadu točnického, 1674–1690, nefoliováno, dopis ze dne 27. listopadu 1674.

Stavunk probíhal po několik dní, a to v závislosti na velikosti panství; z pramenů víme, že u nejmenšího z nich, panství Točnick, probíhal stavunk zpravidla dva dny,³¹¹ u panství Zbiroh pak čtyři dny,³²¹ a to obvykle na přelomu listopadu a prosince daného roku. Uvedenou praxi narušilo morové nebezpečí na sklonku 70. let 17. století. Tehdy, na počátku prosince 1679, v obavě z šíření nemoci hejtman nařídil, že se poddaní nemají houfovat u zámku a sepisování se má rozvrhnout do vícero dnů.³³¹ Stavunk se zásadně týkal všech poddaných na panství, výjimku tedy tvořili ti, kteří dlouhodobě sloužili mimo hranice panství, zpravidla v Praze či u jiné vrchnosti. V takových případech probíhala písemná komunikace, že dotyčný či dotyčná nadále působí na stejném místě a bude tam i v dalším období.

Výjimku ze stavunku mohly získat i celé vesnice, a to například z důvodu proběhlého požáru. I v tomto případě rozhodoval o udělení výjimky hejtman, který za průběh stavunku zodpovídal.³⁴¹ Pokud došlo k požáru stavení, bývali poddaní zpravidla osvobozováni od vrchnostenských kontribucí a dalších platů. Jelikož se jednalo i o celozemské kontribuce, musela toto osvobození schvalovat česká komora a osvědčení o takovém nastalém požáru,³⁵¹ krupobití³⁶¹ či jiné živelní události a jejím rozsahu vydávali krajští hejtmané, nikoli hejtman panství dosazovaný vrchností. De Bois se za takové úlevy prakticky vždy přimlouval. Za tímto krokem je nutno spatřovat ekonomický prospěch jím spravovaných panství, neboť u poddaného, který by byl nad únosnou míru zatížen odvody, nevyhnutelně hrozilo, že z panství zběhne.

311 SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 779, sign. VIII, karton 16, Spisy neznačené/Urbariale, pozemkové knihy, služebnosti/, 1671–1701, nefoliováno, koncept psaní z roku 1671. Dne 4. prosince 1671 se měli dostavit obyvatelé osmi vsí panství Točnick, druhého dne pak zbývajících čtyř. Obdobně proběhl stavunk předcházejícího roku, kdy poddaní sedmi obcí byli sepsáni 1. prosince a obyvatelé zbývajících pěti 2. prosince 1670. SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 947, sign. LII/4, karton 95, Soupis poddaných a sirotků panství Točnick, 1670, fol. 2.

321 SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 945, sign. LII/6, karton 93, Soupis poddaných a sirotků panství Zbiroh, 1663, fol. 1. Stavunk se konal ve dnech 3.–6. prosince 1663.

331 SOA Praha, VS Zbiroh, OUT 1679, pag. 186, opis dopisu ze dne 4. prosince 1679.

341 SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 829, sign. X/18/8, karton 28, Makuláře úředních zpráv a korespondence, 1676–1698, nefoliováno, odpověď na dopis Cerhovickým z 22. listopadu 1678. Obec Cerhovice požádala o vynechání z povinnosti soupisu k roku 1678 z důvodu pohoření vsi, hejtman to však nedovolil s odkazem na skutečnost, že tím spíše hrozí, že někteří poddaní zběhnou, neboť nebudou chtít obnovovat své grunty, a tudíž je aktuální soupis o to důležitější.

351 SOA Praha, VS Zbiroh, OUT 1670, nefoliováno, opis dopisu ze dne 22. listopadu 1670.

361 SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 951, sign. LII/6, karton 108, Komorní výnosy, 1678–1679, fol. 358 či tamtéž, inv. č. 958, sign. LII/6, karton 128, Korespondence Sebastiana Ignatia de Bois, 1674–1675, fol. 31–35.

Zbíhání poddaných

Právě stavunki přitom byly okamžikem, kdy k zaznamenání zběhnutí poddaných došlo, a to bez ohledu na to, kdy zběhnutí proběhlo. Zbíhání poddaných přitom bylo výrazně negativním jevem, kterému se přes veškerou snahu ne-dařilo zabránit.^{37]} Všechna tři panství se ještě nadále potýkala s nedostatkem poddaných způsobeným třicetiletou válkou – velká část lidí zahynula, mnozí zběhli, a tak ještě na počátku 70. let 17. století byla nezanedbatelná část hospodářství neobsazena. V okamžiku, kdy se začala tato situace stabilizovat, zasáhla na přelomu 70. a 80. let 17. století morová epidemie, která opět na čas způsobila problémy v obsazování některých hospodářství – podle hejtmana zemřelo až 600 poddaných.^{38]} V těchto dobách tak vznikaly různé soupisy a přehledy pěstých usedlostí a hospodářů, kteří je obsazovali.^{39]} Svůj podíl na nedobrému populačním vývoji mělo i množství propuštěných poddaných, proti kterému hejtman mnohdy neúspěšně brojil.

Aby tento negativní trend hejtman zvrátil, stanovil, že tím, kdo se má postarat o dohledání jednotlivých zběhlých poddaných, není aparát panství, nýbrž obec, kam dotyčný příslušel.^{40]} Krom výzev úředníků k hledání zběhlých poddaných nacházíme taktéž žádosti obcí o zproštění této povinnosti, a to zvláště u lidí, kteří byli nezvěstní již řadu let. O tom, že se jednalo o novinku zavedenou právě hejtmanem de Bois, svědčí mj. přípis poddaných městečka Cerhovic, kteří psali na komorní účtárnu, stěžujíc si, že na hledání zběhnuvších sousedů nemají prostředky: „*nynější JMC pan hejtman, abychom jich hledali a před něho dostavili, nám nařizovati ráčť*“.^{41]}

O vymáhání tohoto postupu nacházíme zmínky i v poddanských soupisech, ve kterých je mnohdy uveden přípis typu „*utekl před dvěma lety, mají se po něm ptáti a skutečně dostaviti*“.^{42]} Tím, kdo se měl „*po něm ptáti*“ byli zástupce obce, na něž byla taktéž uvalena povinnost dotyčného dostavit.^{43]} Tento

37] K motivacím zběhnuvších poddaných v tomto období např. Miroslav TOEGEL, *Zbíhání poddaných na pardubickém panství v druhé polovině 17. století*, Sborník historický 7, 1960, s. 213–215.

38] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 812, sign. X/18/6-35, karton 24, Kopíř hejtmana Samuela Ignatia de Bois, 1686, pag. 136.

39] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 779, sign. VIII, karton 16, Spisy neznačené /Urbariale, pozemkové knihy, služebnosti/, 1671–1701, nefoliováno.

40] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 832, karton 33, Spisy neznačené, týkající se zhostnících listů, 1646–1730, fol. 267–270.

41] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 958, sign. LII/6, karton 128, Korespondence Sebastiana Ignatia de Bois, 1674–1676, fol. 183–184.

42] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 947, sign. LII/6, karton 96, Soupis poddaných a sirotků panství Točnick, 1676, fol. 11.

43] Zásadním pramenem pro dohledávání zběhlých poddaných jsou povolení, která vrchnost vystavovala pro osoby, které byly nalezením těchto lidí pověřeny; k tomu Pavel MATLAS, *Migrace poddaného obyvatelstva v raném novověku. Nová heuristická východiska a metodické*

pokyn však nebyl uplatňován pouze vůči poddaným, kteří zběhli nedávno, ale i ve vztahu k letitým záležitostem: „*před 14 lety od nebožtíka pana Kosa z Prahy zběhla, mají se vždy předce po ní ptáti a dostaviti*“.^{44]} Bez zajímavosti pak není ani to, že v soupisech se mnohdy objevuje i lokalita, ve které se zběhnuvší poddaný zdržuje: „*utekli před dvěma lety ze dvora točnického, mají je do Vánoc dostaviti, zdržují se u Mělníka*“,^{45]} či „*zběhl před rokem, pravilo se, že je ve Slavným, má ho otec skutečně dostaviti k ženění*“.^{46]} Správa panství tak často měla přehled o tom, kde se zběhlý poddaný zdržuje. Z uvedené povinnosti dostavit zběhy pak platila jedna výjimka: pátrat se nemělo po těch poddaných, kteří sice bez povolení opustili panství, ale zároveň se dali naverbovat do armády.^{47]}

V případě, že se nedařilo ani přes přímé výzvy dostavit zběhnuvší poddané, hrozilo představitelům obce vězení. Tento trest se rozmohl ve druhé polovině 70. let 17. století. Vzhledem k velkému množství zběhlých poddaných ze vsi Třtice byli takto trestáni rychtář s konšely: „*rychtář a konšelové, jeden ob druhého, téhodně v arestu, dokud pokud dostaveni nebudou, zůstávají mají*“.^{48]} Stejný trest potkal i rychtáře a konšely ze vsi Bzová: „*zběhli před pěti lety, mají rychtář a celá obec jeden ob druhého v arestu, dokud dostaveni nebudou, zůstávají*“.^{49]} Obci byli v tomto případě nepochybně zamýšleni její konšelé.^{49]}

Napříč panstvími se pak setkáváme s mnoha dalšími případy, kdy byl uvězněn zpravidla rychtář obce, a to i kvůli 14 či 15 let starému zběhnutí.^{50]} Tak tomu bylo v případě dětí nebožtíka Jana Brotánka, Jiříka a Kateřiny. K roku 1678 je u Jiřího zapsáno „*Odešel od 15 let a zdržuje se v Moravě dle předešlých register, řemesla mlynářského. Mají jej skutečně dostaviti*“.^{51]} U jeho sestry se k témuž roku objevil tento zápis: „*Zběhla také před 14 lety, mají se podobně po ní ptáti a dostaviti. V arestu rychtář, že žádného nedostavil*“.^{51]} Symptomatické přitom je, že v první polovině 70. let (a ani za úřadu předešlých hejtmanů) na

přístupy, in: Forum Statisticum Slovacorum 3, 2007, s. 172.

44] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 947, sign. LII/6, karton 96, Soupis poddaných a sirotků panství Točnick, 1676, fol. 13.

45] Tamtéž, fol. 15.

46] Tamtéž, fol. 21.

47] Náčrt typologie nelegální migrace sestavil P. MATLAS, *Migrace poddaného obyvatelstva*, s. 171–172.

48] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 947, sign. LII/7, karton 96, Soupis poddaných a sirotků panství Točnick, 1677, fol. 22.

49] Tamtéž, fol. 24.

50] S vymáháním i desítky let zběhlých poddaných se však setkáváme i u jiných vrchností v tomto období, a to shodou okolností v souvislosti se zbirožským velkostatkem; viz Bedřich ŠINDELÁŘ, *Zbíhání poddaných v českých zemích po třicetileté válce: (Několik poznámek a dokumentů)*, Časopis Matice moravské 100, 1981, s. 110–112.

51] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 947, sign. LII/8, karton 96, Soupis poddaných a sirotků panství Točnick, 1678, fol. 258.

rychtáře kvůli těmto zběhlým trest vězení uvalován nebyl, což svědčí o nově zavedeném pořádku. O Jiřím pak nacházíme zmínku ještě v posledním soupisu tohoto období z roku 1686, že působí jako mlynář nedaleko Olomouce; ani přes takto přesné údaje však nebyl doveden nazpět.

Tím, kdo mohl skončit ve vězení, však mohl být i rodič poddaného, který opustil panství, ať už otec: „*před dvěma lety zběhl, otec do skutečného dostavení v arestu zůstávatí má*“,^{52]} či matka: „*zběhl letošního roku [...] máteř tak dlouho v arestu, až ho skutečně dostaví*“.^{53]} Na konci 70. let již bylo poddaných zdržujících se mimo panství tolik, že vznikl dokonce samostatný soupis „*co tak lidí JMC poddaných mužského i ženského pohlaví, mladých i vyrostlých, ven z panství svěvolně zběhlo, jako i k kterým pak k učení řemesel neb k službám povoleno jest*“.^{54]}

Z dostupných pramenů se nedaří zjistit, do jaké míry byl tento přístup vhodný k dosažení cíle, tedy návratu zběhlých poddaných. V soupisech z 50. a 60. let 17. století, tedy před nástupem de Bois do funkce, také nalézáme tresty pro okolí zběhlého poddaného, ten však byl jiného charakteru, neboť směřoval vůči všem obyvatelům obce, nikoli pouze jejím představitelům; například v případě Jana Poláčka z Vejvanova, který roku 1659 zběhl i s rodinou, připsala správa panství tuto poznámku: „*utekl s ženou i s dítětem z gruntu, mají ho dostaviti pod propadnutím jedné prostice soli*“.^{55]} Vzhledem k množství soli (kolem 70 kilogramů) to byla silná motivace pro celou obec. Tímto způsobem se problém vyřešil, takže roku 1662 byla rodina zpátky.^{56]}

Poddaní však nebyli proti hejtmanově přitvrzení trestů bezbranní a našli si cestu, jak se trestání vyhýbat. Touto cestou bylo tvrzení, že zběhlé poddané neznají, nepamatují je, nevědí o nich, z čehož vcelku logicky plynulo, že není dost dobře možné je hledat a dostavit zpět na panství. Není pochopitelně náhodou, že se přípisy v tomto smyslu začaly objevovat nedlouho poté, co de Bois zavedl praxi věznění rodinných příslušníků a konšelů za zběhnutí.

Z provedených analýz přitom nevyplývá, že by za působení de Bois v úřadu hejtmana panství Zbiroh, Točnick, Králův Dvůr zásadním způsobem narůstal počet zběhnuvších poddaných, jejich množství nevybočuje z trendu

52] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 947, sign. LII/7, karton 96, Soupis poddaných a sirotků panství Točnick, 1677, fol. 24.

53] Tamtéž, fol. 28.

54] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 947, sign. LII/8, karton 96, Soupis poddaných a sirotků panství Točnick, 1678, fol. 1.

55] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 945, sign. LII/3, karton 93, Soupis poddaných a sirotků panství Zbiroh, 1659, fol. 25. Tento trest se používal i v následujících letech, viz SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 947, sign. LII/3, karton 95, Soupis poddaných a sirotků panství Točnick, 1664, fol. 33: „*mají ho pod neprominutelnou pokutou prostice soli postaviti*“.

56] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 945, sign. LII/5, karton 93, Soupis poddaných a sirotků panství Zbiroh, 1662, fol. 33.

předchozích let.^{57]} Není proto jasné, co přesně vedlo hejtmana k razantnímu zpřísnění trestů. Uvrhování představitelů obce či příbuzných do vězení se vyvinulo a bylo praktikováno v 70. letech 17. století, v následující dekádě se s ním však již nesetkáváme. Je otázkou, zda tento postup zadržela hejtmanovi česká komora, případně zda jej sám vyhodnotil jako neekonomický, případně neefektivní, a to i v souvislosti s úbytkem obyvatelstva způsobeným morovou ránou roku 1680.

Z pramenů též plyne, že za nejstabilnější část venkovského obyvatelstva lze považovat podruhy, resp. děti podruhů, neboť v této skupině je množství zběhlých poddaných takřka nulové. Tento závěr lze dovozovat navzdory tomu, že vedení rubrik sirotek – soused – podruh nebylo stoprocentní a skupiny se prolínaly.^{58]} Mezi sirotky a dětmi sousedů pak nebyl zaznamenán žádný významnější rozdíl.

Vnímáme-li zbíhání z panství jako jev negativní, je nutno dodat, že se jednalo o přeštok proti dobovému právu, který byl regulován vertikálně napříč právem, Obnoveným zřízením zemským,^{59]} jakožto kvazi ústavním dokumentem počínaje a instrukcemi pro hejtmana, jakožto aktem vnitřní normotvorby konče.^{60]} Řešení tohoto problému v praxi však bylo rozmanitější, než vypočítávají uvedené právní předpisy. Z doložené praxe aplikované ve druhé polovině 17. století na zbirožském velkostatku vyplývá, že za doby úřadu Sebastiana Ignatia de Bois nesli představitelé obce sdílenou odpovědnost, která se mohla rozšířit na rodiče zběhnuvších. Na rozdíl od předchozích období však odpovědnost nenesli ostatní obyvatelé obce trestání odepřením přidělu soli. V tomto specifickém případě tak docházelo k opuštění principu kolektivní viny, který byl nahrazen postihem osob vykonávajících úřad (konšelů), popřípadě rodiny.

Osazování poustek a dalších hospodářství

Krom dostavování zběhlých poddaných si hejtman de Bois jako jeden z hlavních úkolů vytyčil obsazení *poustek*, pustých a neobsazených hospodářství na spravovaných panstvích. Během dvou dekád jeho působení v čele zbirožského velkostatku se setkáváme až s enormním tlakem na osazování těchto stavení, který nejednou vyústil ve střet s poddanými, jež musela následně řešit česká komora. Cesta k naplnění tohoto úkolu totiž vedla i skrze vyšší

57] Analýza byla provedena srovnáním zběhlých poddaných evidovaných v soupisech poddaných pro panství Točnick z let 1664, 1670 a 1676.

58] Ke stejnému závěru dochází i E. MAUR, *Poddaní točnického panství I*, s. 66–67.

59] Zde lze poukázat zejména na články Q. I. až Q. XXI.

60] Za nejnižší úroveň by snad bylo možné považovat ještě nařízení hejtmanů směřující k představitelům obcí, v nichž je zbíhání upraveno. Takový dokument sice nemáme k dispozici, nabízí se však, že tato otázka bývala řešena při vesnických řízeních. AČ XXIX, s. 313, článek devátý.

kontrolu prodeje a předávání poddanských nemovitostí. De Bois tak důrazně vstoupil do prostoru, ve kterém si jeho předchůdci počínali spíše zdrženlivěji.^{61]}

Dobrou ukázkou role hejtmána při obsazování gruntů na panství je případ Petra Vrabce, který na počátku 70. let 17. století pojal úmysl koupit stavení Václava Ouprstky jinak Červenky. Ten se hodlal svého gruntu ve vsi Hředle na panství Točnick vzdát, a to pro vlastní nemohoucnost a padoucnici své manželky. Petr Vrabec, který působil jako šenkýř v Hředlích, proto požádal hejtmána panství, aby mohl koupit grunt pro svého syna Tomáše. Když nevyšla první a ani druhá žádost o povolení, obrátil se Petr přímo na českou komoru. Ta neváhala oslovit hejtmána, aby jí k věci dal své vyjádření.^{62]}

Hejtmán potvrdil popsáný vývoj ve věci, zároveň však poskytl i svůj pohled. V odpovědi české komoře uvádí, že se na panství nachází mnoho pustých stavení, která je potřeba vyzdvihnout a zároveň je zde i „*více lidí mladých, ženatých a neosazených, a toliko v podružství [...] se povalujících*“. Navrhl proto řešení spočívající v tom, že by Petrův syn Tomáš dostal k dispozici pustý grunt v Drozdově, který by obnovil, za což by byl na tři roky osvobozen od roboty, úroků a kontribucí. S tím však ani jeden z Vrabců nesouhlasil. Spor tak dospěl až před českou komoru.

De Bois svůj obecnější pohled na žádosti poddaných shrnul těmito slovy: „*I kdyby tehdy každému po vůli se činiti mělo, následovalo by nic jiného z toho, nežli ta největší svívolnost, spoura a protimyslná protivnost a neposlušnost, že by mě hejtmána málo který z poddaných pak dokonce v ničemž uposlechnouti nechtěl, a tak by nebylo možná jich spravovati, ani s nimi vládnouce obstatí*“. Z toho jasně vyplývá, že ustupování žádostem poddaných nebylo způsobem, jakým by hodlal panství spravovat.^{63]}

Vrabcovu zarputilost potvrzuje i třetí, tentokrát písemná žádost, kterou zaslal hejtmánovi na konci dubna 1671. Vrabec mu v ní mimo jiné sděluje, že již požádal českou komoru o vyhovění své žádosti, a současně upozorňuje, že jeho syn nebude schopen opravit přidělený grunt v Drozdově, neboť na to nemá materiál. Na zadní straně dopisu pak nacházíme rozhodnutí hejtmána, kterým potvrzuje svá předchozí stanoviska, tedy že Tomáš Vrabec se má ujmout pustého gruntu v Drozdově a ten vyzdvihnout.

Rozhodnutí české komory však nebylo pro Vrabce příznivé, neboť komora dala za pravdu hejtmánovi a Tomáš tak měl osadit grunt v Drozdově. Ani zde však snaha jeho otce neskončila a na konci června adresoval další, v pořadí již pátou (opět vlastnoručně napsanou) žádost o umožnění odkoupení Červenkovy gruntu. Tentokrát argumentoval nadále se zhoršujícím stavem Václava

61] Ačkoli se zdá, že zákaz prodeje či zástavy bez svolení hejtmána byl v předpisech zakotven daleko dříve, viz AČ XXIX, s. 315–316, článek dvaadvacátý.

62] Národní archiv (dále NA), Nová manipulace (dále NM), sign. Z-6/15, karton 1088, 1671–1680, nedatovaný dopis Petra Vrabce, doručený patrně 14. dubna 1671.

63] NA, NM, sign. Z-6/15, karton 1088, 1671–1680, dopis ze dne 17. června 1671.

Červenky, ale i skutečností, že onen pustý grunt v Drozdově je ve skutečnosti již obývaný hospodářem, který započal na přilehlých polnostech orbu, protože není možné vstoupit do jeho držby.^{64]}

Ani tato žádost však nepadla na úrodnou půdu, neboť špatný zdravotní stav současného držitele hředelského gruntu Václava Červenky odbyl poukazem na skutečnost, že zde může být osazen Linhart Krumphanzl, nedávno vyjednaný z jiného panství; druhým problémem se nezaobíral. Linhart Krumphanzl hředelské stavení Václava Červenky nakonec skutečně odkoupil – stalo se tak v březnu roku 1672. V předávacím zápisu se mimo jiné potvrzují již předtím vylíčené skutečnosti, a sice, že Václav je „člověk chromý a ženu nemocnou mající“.^{65]}

O tom, že si hejtman skutečně prosadil svou i ve druhém případě, svědčí další zápis z téže pozemkové knihy, shodou okolností také z března 1672. Tehdy se skutečně třidvacetiletý^{66]} Tomáš Vrabec i se svou ženou Evou a tříletým synem Václavem^{67]} ujal pustého Mníškovského gruntu v Drozdově. Na tamním gruntu však hospodařil pouze osm let – v roce 1680 se mu stala osudnou morová nákaza.^{68]}

Z tohoto i mnoha dalších přípisů tak vyplývá, že hlavní prioritu mělo právě osazování poustek – v této otázce byl de Bois neoblomný. Když purkmistr a konšelé městečka Mýta v dubnu 1673 požádali hejtmana o svolení, aby Ondřej Hájek mohl ujmout Zihlovský grunt po zběhlém Bartoloměji Novákovi, odpověděl hejtman s notnou dávkou despektu, že takový krok nepřichází v úvahu. Předně představitele města vyplísnil, že místo aby zběhlého Nováka dali hledat a dostavili jej nazpět, již obsazují jeho grunt. Zároveň jim záhy připomněl skutečnost, že mají osazovat předně poustky. Celé psaní zakončil slovy, že jej „v tom daremně zanášeti ušetřiti mohli“, neboť jeho nařízení v této věci již znají.^{69]}

64] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 888, sign. XVII, karton 77, Různá korespondence od správce a úřadu královodvorského, 1671–1674, nefoliováno.

65] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 5001, sign. OS Hořovice 195, Kniha purkrechtní panství Točnick, 1623–1730, nová fol. 432, stará fol. 524.

66] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 947, sign. LII/3, karton 95, Soupis poddaných a sirotků panství Točnick, 1664, pag. 71.

67] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 947, sign. LII/4, karton 95, Soupis poddaných a sirotků panství Točnick, 1670, fol. 41.

68] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 5001, sign. OS Hořovice 195, Kniha purkrechtní panství Točnick, 1623–1730, nová fol. 183, stará fol. 113. Takový osud ostatně nebyl výjimkou. Podobně Kryštof Sládek na přímluvu obce roku 1674 ujal ve Zdicích grunt po Václavovi Slavíkovi, avšak k roku 1680 na něm nacházíme nového hospodáře s odůvodněním, že ten dosavadní sešel z tohoto světa v čas morové rány. Tamtéž, nová fol. 712, stará fol. 323, srovej též SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 958, sign. LII/6, karton 127, Korespondence Sebastiana Ignatia de Bois, 1670–1673, rok 1673, fol. 12.

69] NA, Sbíрка Jana Pohla pro dějiny železářství, inv. č. 35, Originální kopiář zbirožského

Ze struktury korespondence a žádostí tedy vyplývá, že poddaní mohli řešit své záležitosti sami přímo s hejtmanem nebo prostřednictvím obecní samosprávy, tedy skrze představitele obce – konšele a purkmistra. Nedá se však říci, že by jedna či druhá varianta měla vyšší šanci na úspěch. Ačkoli by se mohlo zdát, že hlas obce bude mít vzhledem k jejímu postavení větší váhu, v praxi tomu tak nebylo, a naopak hejtman býval ve svých reakcích ostřejší než vůči jednotlivci. Téma neosídlených stavení se také hojně objevuje v jeho korespondenci s českou komorou o stavu panství.

Hejtman si neosoboval pouze obsazování gruntů, nýbrž i jejich odsazování a odstupování z nich. Výjimku tvořily pouze dědičné záležitosti, ve kterých měli poddaní relativně velkou volnost.^{70]} Krátce poté, co roku 1673 zemřel manžel Markéty Proškové, napsala čerstvá vdova hejtmanovi dopis s žádostí o uvolnění z gruntu s odkazem na skutečnost, že je ve vyšším věku a sama hospodařit nezvládá. Záležitost pokračovala při osobním setkání obou aktérů, při kterém jí hejtman oznámil, že za sebe musí najít náhradu, nového hospodáře. O několik dní později mu Markéta zaslala seznam možných „náhradníků“ na gruntu, celkem tři mužů. Ani tak však hejtman s výměnou hospodářů nespěchal, a tak Markéta napsala třetí dopis, ve kterém si stěžovala, že obec po ní začala vymáhat peníze za kontribuce.^{71]}

Ani nalezení náhradníka v hospodaření a špatný zdravotní stav však nemusely být dostatečným důvodem pro povolení změny v držbě gruntu. To byl mezi jinými případ Matěje Šafaříka, který v témže roce 1673 požádal z důvodu své nemohoucnosti o prodej gruntu konkrétnímu zájemci. Žádost nejprve zhodnotil účetní Roudnický na Králově Dvoře, který proti změně neměl námitky, konečné slovo však měl de Bois, který žádosti nevyhověl.^{72]} Matějovi změna povolena nebyla – ta přišla až s jeho smrtí o dva roky později, kdy stavení koupil jiný zájemce. S trochou nadsázky tak lze konstatovat, že de Bois nechal poddaného upracovat k smrti.^{73]}

V červnu roku 1673 de Bois informoval českou komoru, že jen na panství Zbiroh je více než dvacet lidí, kteří by mohli ujmout některou z pustých živností. U třech z nich dokonce popsal jejich příslib – jeden z mužů dal příslib veřejně, druhý osobně na zámku a třetí za sebe dokonce postavil rukojmí, přesto všichni tři následně odmítli pusté stavení ujmout. Jistě není bez zajímavosti, že v konceptu psaní se objevuje údaj, že třetí z mužů byl vsazen „do *arrestu*,

hejtmana de Bois, 1673, karton 8/24, pag. 49, opis dopisu ze dne 25. dubna 1673.

70] Srovnej E. MAUR, *Poddaní točnického panství II*, s. 279.

71] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 958, sign. LII/6, karton 127, Korespondence Sebastiana Ignatia de Bois, 1670–1673, rok 1673, fol. 3–7.

72] Tamtéž, fol. 21–22.

73] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 4962, sign. OS Beroun 228, Gruntovní kniha panství Královodvorského, 1651–1730, nová fol. 353, stará fol. 191.

v němž dosavad zůstává“, avšak je přeškrtnuta a do dispoziční sféry české komory se informace tudíž nedostala.^{74]} V celkovém kontextu jeho správy se však nejednalo o výjimečný krok.

Mírnější způsob, jak obsadit neosídlená stavení hospodáři, představovalo rukojemství. To fungovalo na principu závazku, který na sebe brali dva poddaní (odlišní od hospodáře, který měl být osazen) a jehož podstatou bylo, že muž, za kterého se zaručili, do určité doby ujme některé z volných hospodářství. V případě, že by závazek nebyl ve stanovené lhůtě naplněn, měl následovat trest pro rukojmí (buď ve formě vězení či peněžité pokuty); pokud by ten, za koho se zaručili, zběhl, měli povinnost jej najít a přivést zpět na panství. Záruku skládali především sousedé ze vsi a lze dovodit, že přijetí rukojemství nebylo bráno jako samozřejmost, tudíž se muselo jednat o blízké přátele či příbuzné.^{75]}

Dalším problémem, se kterým se musel de Bois na počátku svého působení v úřadu vypořádat, bylo stavění nových chalup bez svolení vrchnosti.^{76]} Tato skutečnost byla nežádoucí hned ve dvou směrech. Předně se kvůli tomu nedařilo osazovat poustky, neboť poddaní, kteří by připadali v úvahu, si vystavěli nová hospodářství. Druhým problémem pak byla skutečnost, že chalupy vystavěné bez souhlasu vrchnosti na obecním pozemku podléhaly pouze odvodům směrem k obci, neplynuly z nich však žádné roboty a kontribuce ve vztahu k panství. Zamezení tohoto jevu bylo ostatně jedním z důvodů, proč se hejtman zaměřil na oblast transferu nemovitého majetku mezi poddanými.^{77]}

Hejtman pochopitelně nebyl jediným, koho trápily neobsazené nemovitosti a neobdělávaná půda. Jelikož se tato skutečnost přímo dotýkala výnosu panství, zajímala se o ni i česká komora. Ta ještě v červnu 1675 konstatovala, že na panstvích spravovaných Ignatiem de Bois „*gruntův pustých bez hospodářův nemalý počet*“, pročež mu zadala, aby se snažil poustky nadále osazovat. Současně mu uložila, aby polnosti patřící k těmto nemovitostem byly z jedné třetiny osety.^{78]} Uvedený krok měl povzbudit případné nové hospodáře, aby se pustého stavení ujali, neboť by přistupovali k již alespoň částečně obhospodařeným polím.^{79]}

Hejtman ve své snaze obsazovat pusté grunty neváhal zajít i dál než pouze k negativní motivaci. Některé poddané takřka svévolně osazoval na pusté

74] NA, Sbirka Jana Pohla pro dějiny železářství, inv. č. 35, Originální kopiář zbirožského hejtmana de Bois, 1673, karton 8/24, pag. 95–98, opis dopisu ze dne 10. června 1673.

75] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 832, karton 33, Spisy neznačené, týkající se zhostních listů, 1646–1730, fol. 132.

76] O tomto jevu též E. MAUR, *Poddaní točnického panství I*, s. 64.

77] NA, Sbirka Jana Pohla pro dějiny železářství, inv. č. 35, Originální kopiář zbirožského hejtmana de Bois, 1673, karton 8/24, pag. 95–98, opis dopisu ze dne 10. června 1673.

78] Naproti tomu se nesetkáváme s praxí zaváděnou na pardubickém panství, kdy se části neobhospodařované půdy ujala vrchnost, srovnej M. TOEGEL, *Zbthání poddaných*, s. 207.

79] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 951, sign. LII/6, karton 106, Komorní výnosy, 1675, fol. 138.

grunt. Jeho rozhodnutí v této otázce však nebylo nezpochybnitelné a bylo možné je napadnout právě u české komory. To byl případ i kováře Jiřího Khulmana, který se na jaře roku 1681 obrátil právě na českou komoru se žádostí o ochranu před hejtmanem. Ten jej bez jeho souhlasu dosadil na pustý grunt, čemuž se Khulman bránil s tím, že selským věcem nerozumí, neb jest kovářem a nadále míní provozovat svou živnost.

De Bois své počínání vysvětlil tím, že Khulman ve svém řemesle není pro vrchnost prospěšný, neboť ve vsi Olešné, kde působil, jsou další dva kováři, a mnohem důležitější je obdělávat pustá pole. Poznamenal přitom, že během morové epidemie jen na panství Zbiroh zemřelo na 20 hospodářů, po nichž zůstaly neosídlené nemovitosti. Když se Khulman odmítal pustého hospodářství ujmout, dal jej de Bois vsadit do zámeckého vězení, odkud však kovář utekl do Prahy a podal svou stížnost. Mezitím byla do vězení vsazena jeho manželka.

Nakonec česká komora rozhodla ve prospěch kováře, když mu dovolila, aby se nadále věnoval svému řemeslu. Důvod nalézáme v dopise hejtmanovi. V tom jej komora upozorňuje na skutečnost, že vzhledem k vysokému počtu zemřelých, ale současně i zběhlých poddaných není dobré aplikovat tyto nátlakové metody a nutit poddané do výkonu prací, které dělat nechťejí. Pokud by hejtman pokračoval v tomto přístupu, hrozilo reálné nebezpečí, že by Khulman rozšířil řady zběhlých poddaných a dále tak zhoršil situaci panství.^{80]}

I v tomto případě se tak ukazuje, že česká komora, jakožto „řádná“ vrchnost,^{81]} působila na poddané skrze pozitivní motivaci, častěji se snažila vyhovět jejich požadavkům a stížnostem a rovněž byla ochráncem proti některým krokům hejtmana. Naproti tomu hejtman volil daleko častěji cestu represe a přísného dozoru. Tento rozdílný přístup „nižší“ a „vyšší“ vrchnosti mohl být, poněkud paradoxně, způsoben vzdáleností každodenního života poddaných od života členů české komory, kteří se nepotýkali s problematickým řízením velkostatku a měli tudíž tendenci přistupovat k záležitostem poddaných smířlivěji.

Z dosud podaného výkladu tedy plyne, že hejtman sice měl eminentní zájem na obsazování poustek, při kterém si počínal velice nevybíravě, zároveň byl však poměrně vybíravý a ani prostou chalupu nehodlal svěřit někomu, o kom si nemyslel, že by byl vhodným hospodářem.^{82]} Zásadně pak trval na tom, aby se hospodářství ujímali ženatí muži, tedy aby tam zakládali rodiny, což mělo mj. působit i jako příslib proti případnému zbíhání z panství. Z tohoto důvodu se také zasazoval o vyšší sňatečnost poddaných. Tlak na uzavírání sňatků se tak stal vedlejším efektem touhy po obsazení poustek a zároveň výrazným prvkem hejtmanovy správy.

80] Tamtéž, karton 109, Komorní výnosy, 1680–1681, nefoliováno.

81] Tamtéž, karton 105, Komorní výnosy, 1672–1673, fol. 102–103.

82] Opačně však E. MAUR, *Poddaní točnického panství II*, s. 282.

Nucení do sňatků

Do soupisů poddaných se mj. zaznamenávala u mladých mužů informace, že se mají v následujícím roce oženit.^{83]} Nejednalo se přitom zpravidla o již dohodnutý sňatek, ale o obecný příslib, že dotyčný nezůstane sám a pojme některou z dívek (ideálně z téhož panství) za manželku. Byl-li údaj o chystaném sňatku uveden i u ženy, pak vždy se jménem konkrétního ženicha. Jednalo se tedy vždy o již dohodnutý, jistý sňatek. Z toho vyplývá, že ze strany vrchnosti byl zásadně zájem na tom, aby se poddaní sezdávali, a lze tedy dovozovat, že tomu nekladla zvláštní podmínky.^{84]}

O tom, že tento příslib byl hlídán a vymáhán, svědčí četné prameny.^{85]} Předně jsou to opět soupisy poddaných. Každý nový soupis totiž vznikl na podkladě toho předchozího, takže příslib sňatku nebyl zapomenut, a naopak se aktivně zjišťovalo, zda již došlo k jeho naplnění. Pokud se muž v uplynulém roce neoženil, objevila se vedle jeho jména již jasnější zpráva o tom, že tak již skutečně má učinit. Dokonce se setkáváme s případy, kdy byl stanoven termín (zpravidla následující masopust) ve kterém mělo ke svatbě dojít. Nad to v některých případech bylo přikročeno k přijetí rukojmích, kteří měli zaručit, že ke sňatku dojde.^{86]} Jasným dokladem o přijímání rukojmích v těchto případech jsou pak koncepty jednotlivých záruk.^{87]}

Tlak na uzavírání nových sňatků vygradoval hned v prvních letech de Boisovy správy. Jedním z dokladů je stížnost tří poddaných panství Zbiroh směřovaná české komoře, ve které žádali o své propuštění z vězení, kam je hejtman uvrhl pro nenaplnění slibu ohledně sňatku. V době sepsání svého podání byli věznění již po tři týdny a stěžovali si na trýznění hladem a žízni a na bití a tlučení, kterými je chtěl de Bois přimět ke vstupu do manželství. Takto udaný popis byl správou panství rozporován, nicméně, to hlavní, a sice že jsou ve vězení právě proto, že se neoženili, je jednoznačně potvrzeno. Současně se objevují výsledky dalších osob, které potvrzovaly hrubé zacházení s vězni.^{88]} Z této doby pochází i další doklady věznění pro neženění se.^{89]}

83] Desítky příkladů jsou napříč soupisy poddaných. Nejčastěji se tento přípis objevuje u mužů ve věku kolem 25 let.

84] Omezení, kterým v této souvislosti někteří muži argumentovali, bylo spatřováno v požadavku na zaplacení dvou zlatých za vydání povolení k sňatku.

85] Jejich zpracování provedl též Eduard MAUR, *K demografickým aspektům tzv. druhého nevolnictví*, Historická demografie 8, 1983, s. 30–31.

86] Namátkou lze uvést případ sedmadvacetiletého Samuela Pocha, za něhož se koncem roku 1672 zaručili Julius Jetz a Khörler, viz SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 945, sign. LII/8, karton 94, Soupis poddaných a sirotků panství Zbiroh, 1672, fol. 136.

87] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 832, karton 33, Spisy neznačené, týkající se zhostních listů, 1646–1730, fol. 133n. Z těchto konceptů vyplývá, že měly být přepsány „do knihy rukojemství“, tento pramen se však nedochoval.

88] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 951, sign. LII/6, karton 105, Komorní výnosy, 1672–1673, fol. 100–131.

89] Jako příklad je možno uvést čtyřiatřicetiletého Václava Šoltyse, který byl nejdříve uvězněn

Poddaní se nemuseli obracet hned na českou komoru, ale slitování hledali i přímo u hejtmana. Svědčí o tom dopis šesti poddaných z 20. prosince 1674 adresovaný právě hejtmanovi, ve kterém ho žádali o propuštění z vězení. Do něj byli uvrženi při stavunku (odhadem tedy dva týdny před vznikem dopisu), jakmile vyšlo najevo, že se dosud, navzdory předchozím slibům, neoženili. O propuštění žádali jednak z důvodu, že se neměl kdo starat o jejich hospodářství, jednak s novým příslibem, a to ožení se do nastávajícího masopustu.^{90]} Jistě není bez zajímavosti, že mezi šesticí vězněných mužů se objevuje i Jiří Kuška, který figuruje již v popsaném případě z roku 1672, kdy byl jedním ze tří vězněných. Je tedy zřejmé, že ani opakované vězení či jeho hrozba jej nepřiměly se oženit. Jiří Kuška pocházel ze Hředel a narodil se kolem roku 1647 jako syn Jana a Doroty Kuškových. Zmínku o svatbě u něj nalézáme v soupisu poddaných již k roku 1670, tedy v době, kdy mu bylo pouhých třia dvacet let: „*má se tento masopust oženiti, slíbili za něj Pavel Hrneček a Václav Červenka*“.^{91]}

Důvodem, proč v tomto případě zřejmě vrchnost tlačila na sňatek, bylo úmrtí jeho otce a následnictví na rodinné živnosti. Hledat záznam jeho sňatku v dalším roce by však bylo zbytečné – ještě v soupisu z roku 1676 nacházíme následující přípisy: „*měl se ženiti, nestalo se, že se následující masopust skutečně stane, slíbili Pavel Rosol a Samuel Horník, též odtud*“.^{92]} Teprve až následujícího roku, když opět nebyl 10. prosince 1677, tedy při stavunku, sezdáný, došla hejtmanovi trpělivost a vsadil jej opět (minimálně potřetí) do vězení: „*měl se již dávny čas ženiti, nestalo se, dokud nevěstu nebude jmenovati v arestu. Rukojmě tím způsobem*“.^{93]} Do vězení tedy přišel nejen on sám, ale i rukojmí, kteří se za splnění jeho povinnosti zaručili. Zdá se však, že ani to Jiřího nepřimělo se oženit a ujmout se rodinného gruntu. Ten převzal až jeho nejmladší sourozenec Jakub roku 1690. Do té doby, po více než dvě desetiletí, vedla selskou usedlost jejich matka Dorota.^{94]}

Uvěznění se mohl poddaný vyhnout například tak, že prokázal, že si manželku již vyjednává: „*že se nežení, měl býti v arestu, dokázal však skrz recepis, že sobě při Komoře české Kateřinu, dceru nebožtíka Bartoloměje Kherle*

a následně za sebe postavil rukojmí a přislíbil sňatek do masopustu, SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 945, sign. LII/8, karton 94, Soupis poddaných a sirotků panství Zbiroh, 1672, fol. 123.

90] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 958, sign. LII/6, karton 128, Korespondence S. I. de Bois, 1674–1675, fol. 144.

91] Oba rukojmí pocházeli rovněž ze Hředel.

92] SOA Praha, inv. č. 947, sign. LII/6, karton 96, Soupis poddaných a sirotků panství Točnick, 1676, fol. 38.

93] SOA Praha, inv. č. 947, sign. LII/7, karton 96, Soupis poddaných a sirotků panství Točnick, 1677, fol. 44.

94] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 5001, sign. OS Hořovice 195, Kniha purkrechtní panství Točnick, 1623–1730, stará fol. 259, nová fol. 551.

z *Kleštěnic, panství hořovského, vyjednává*“.^{95]} Příslib však mohl být patrně i v abstraktnější rovině. Kupříkladu k roku 1678 nacházíme v soupisu poddaných, že sedmatřicetiletý nedoučený zedník Václav Starý ze Zaječova, „se neoženil, rukojmové Vít Říha a Jiřík Arnošt v arestu“.^{96]} Pozoruhodné přitom je, že úplně stejná situace nastala již roku 1672, kdy kvůli němu byl uvězněn jiný muž: „měl se ženiti lonského roku o masopustě, nestalo se, rukojmí Matěj Bales v arestu, dokud se nestane. Má se zajisto letos o masopustě oženiti, rukojmě Václav Říha, rychtář a Matěj Bales“.^{97]} Ani uběhlých šest let (patrně však mnohem více), kdy za sebe Václav Starý dokázal předkládat rukojmí, jej nedonutilo se oženit.

Česká komora ovšem nebyla nakloněna uvedeným nátlakovým metodám a opakovaně mu je zakazovala. Vyplývá to z komorního psaní z počátku března 1677, kterým hejtmana napomínala, že mu bylo již ústně i písemně zakázáno poddané nutit do manželství skrze věznění – tou dobou totiž hejtman věznil několik dalších mužů pro tentýž prohřešek.^{98]} V dokumentu se dokonce výslovně uvádí, že „manželstva svobodná a bez přinucení býti mají“. K manželství tedy nemají být nuceni nejen vězením, ale ani žádným jiným způsobem. Současně se stanovilo, že všichni takto uvěznění měli být okamžitě propuštěni.^{99]}

V uražené odpovědi pak de Bois vyjevil svou motivaci, již bylo udržení panství pohromadě. Což se nedařilo, pokud se mladší muži místo ženění věnovali „po světě toulání“. Současný stav a množství stížností pak dával za vinu několika jednotlivcům, kteří proti němu neustále předkládali své námitky.^{100]} Co se však týká úspěšnosti této nátlakové metody, byla přinejmenším diskutabilní. Z knih povolení manželství ani z matrik totiž neplyne, že by se dotyční muži po vystálém vězení hrnuli do ženění. Tato zjištění pak lze zcela jasně postavit do kontrastu k obecně zažitě představě, že poddaným vrchnost ve sňatcích bránila a zakazovala jim je.^{101]}

95] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 945, sign. LII/9, karton 94, Soupis poddaných a sirotků panství Zbiroh, 1678, fol. 239.

96] Tamtéž, fol. 260.

97] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 945, sign. LII/8, karton 94, Soupis poddaných a sirotků panství Zbiroh, 1672, fol. 123.

98] Jejich počet není jasný, neboť stížnost vznesená na českou komoru se zmiňuje o jedenácti poddaných, nicméně hejtman v souladu s dalšími podklady uvádí, že to neodpovídá skutečnosti a věznění jsou pouze dva.

99] SOA Praha, VS Zbiroh, inv. č. 951, sign. LII/6, karton 107, Komorní výnosy, 1676–1678, fol. 56–57, srovnej též koncept psaní také v NA, NM, sign. Z-6/15, karton 1088, nefoliováno, koncept dopisu ze dne 5. března 1677.

100] NA, NM, sign. Z-6/15, karton 1088, nefoliováno, dopis ze dne 27. března 1677.

101] Jaroslav ČECHURA, *Norma, knížecí reskripty kontra každodenní praxe a praktiky: mýtus a realita tzv. schwarzenberského zákazu sňatků*, Jihočeský sborník historický 81, č. 1, 2012, s. 164–194.

Hejtman de Bois používal různé nátlakové metody, aby zajistil osazení na neobsazených staveních, a to zejména trest vězení. Vedlejším produktem těchto jeho snah byl také tlak na uzavírání manželství, aby přibývalo rodin, které na pusté nemovitosti mohl poslat. Proti hejtmanovi se však postavili nejen samotní poddaní, ale rovněž česká komora, která mu opakovaně zakazovala nutit poddané do sňatku. Ti se stran nucení do hospodaření a zasahování do transferu nemovitostí bránili především formálními stížnostmi české komoře, která dala poddaným nejednou za pravdu. Další obrannou poddaných bylo stavení hospodářství na obecních gruntech, a to bez povolení hejtmana, skrze což docházelo k vyhnutí se odvodům.

Shrnutí

Z hejtmanova přístupu k jednotlivým nastíněným okruhům je zřejmé, že jeho hlavním správním nástrojem byly restriktce. Jistý, ne právě vstřícný přístup, se projevil již při vytváření soupisů poddaných, kdy žádal dostavení všech, včetně malých dětí. Taktéž, patrně pro vlastní pohodlí, zavedl hned počátku svého úřadování povinnost poddaných dostavovat se výhradně na Zbiroh. Další panské kanceláře na Točnicku a v Králově Dvoře tak v prvních letech zůstaly nevyužity. V tomto ohledu, jakož i v mnoha dalších, však na popud poddaných zasáhla česká komora, když navrátila sepisování poddaných i do ostatních sídel.

Otázka zbíhání poddaných byla hejtmanem řešena též zásadně restriktivně. Ze zbíhání, jakožto individuální aktivity konkrétního poddaného, udělal po vzoru svých předchůdců ve funkci kolektivní odpovědnost. Oproti předchozím hejtmanům však přitvrdil: zatímco před jeho nástupem bývalo pro ves, ze které poddaný zběhl, trestem snížení přídělu soli, de Bois sáhl k věznění představitelů obce, případně příbuzných dotyčného. Tím vytvářel značný tlak na poddané, kteří by pojali myšlenku opustit panství, neboť za jejich prohřešek mohli pykat i jejich rodiče. I zde však narazil na odpor, tentokrát v podobě faktického chování poddaných, kteří, ve snaze vyhnout se trestům, uváděli, že zběhlé poddané neznají. Od této praxe tak hejtman dobrovolně ve druhé polovině svého úřadu upustil, neboť nepřinesla kýžený efekt.

S nástupem de Bois se také pojí také zvýšení tlaku na osazování pustých gruntů. I zde si hejtman počínal nevybíravě a snažil se pustky osazovat takřka za každou cenu. Poddaní se pustých usedlostí ujímat nechtěli, neboť bylo náročné vyzdvihovat sešlá hospodářství, a to ani za cenu tříletých úlev od kontribucí. Proti vůli vesnic i městysů tak dosazoval na grunty hospodáře, které si sám vybral, současně pak bránil starším hospodářům odejít na výmink a někteří tak pracovali až do smrti. I proti této praxi poddaní bojovali, a sice zakládáním nových živností na obecních pozemcích, což se dělo bez vědomí

hejtmana a následné předávání gruntů tak nebylo pod jeho dohledem. Také v tomto ohledu se česká komora ukázala jako vstřícnější vrchnost, jelikož se snažila pozitivně motivovat poddané k dobrovolnému ujímání pustých stavení.

Tím a v dosud popsáných závěrech se tedy naplnil prerogativ tzv. druhého nevolnictví, neboť hejtmanovou snahou bylo skutečně připoutat poddané k půdě, a to pod pohružkou silných restrikcí. Hejtmanův tlak na poddané však vytvářel podobně silný protitlak z jejich strany, a to ve dvou rovinách. První byly jejich faktické snahy vzepít se hejtmanově vůli a obcházet jeho zákazy a tresty, druhou pak formální stížnosti české komoře, které nejednou padly na úrodnou půdu.

Vedlejším produktem nuceného osazování gruntů bylo rovněž nucení poddaných, aby vstupovali do svazku manželského. To se týkalo mladých mužů, kteří se blížili věku třiceti let^{102]} a nebyli ženatí či alespoň neměli příslib manželství. V prvních letech za sebe stavěli rukojmí a nebyl-li příslib uzavření manželství naplněn, měli tito rukojmí dohlédnout, že se tak stane do stanoveného termínu. Zatímco zpočátku zůstalo pouze u této „dohlížecí“ funkce rukojmích, od poloviny 70. let platilo, že nebyl-li příslib naplněn, mohli si i oni prohlédnout zámeckou celu zevnitř. Oproti dosavadnímu poznání^{103]} pak práce přináší zjištění, že poddaní se těmito restrikcím úspěšně bránili stížnostmi české komoře. Předestřená taktika hejtmana beztak zjevně nebyla úspěšná, neboť mnozí poddaní i přes uplatněné sankce ani po letech nátlaku nevstoupili do svazku manželského.

Z uvedených analýz jasně vyplývá jeden závěr. Poddaní byli ve všech představených rovinách nahlíženi silně individuálně jako jednotlivci, nikoli jako jednodílná masa.^{104]} Hejtman de Bois vstoupil do svého úřadu s vysokými ambicemi stran správy tří panství, které se nebál prosazovat za cenu zavádění restrikcí. Mezi ty patřil zejména institut stavění rukojmích, který hejtman prosadil ve všech sledovaných oblastech – rukojmí tak za jeho éry ručili nejen za propouštění vězňů, ale i za to, že se konkrétní poddaný včas ožení, že se dostaví k sirotčímu řízení, že se ujme pustého hospodářství či že nezběhne z panství.

Ačkoli by se tak mohlo zdát, že represivní nástroje zaváděné do praxe v 70. letech (tlak na osazování poustek, nucení do manželství, tresty za zbíhání poddaných) zmizely v důsledku událostí roku 1680, neodráží to skutečnost. Nacházíme zde sice časovou korelaci mezi oběma událostmi, nicméně z pramenů plyne, že to bylo jednak chování poddaných, jednak tlak české komory, co hejtmana nakonec donutilo, aby od restrikcí upustil.

102] Srovnej E. MAUR, *K demografickým aspektům*, s. 30, kde autor uvádí, že se požadavek na uzavření sňatku mohl týkat i mužů dvacetiletých.

103] Tamtéž.

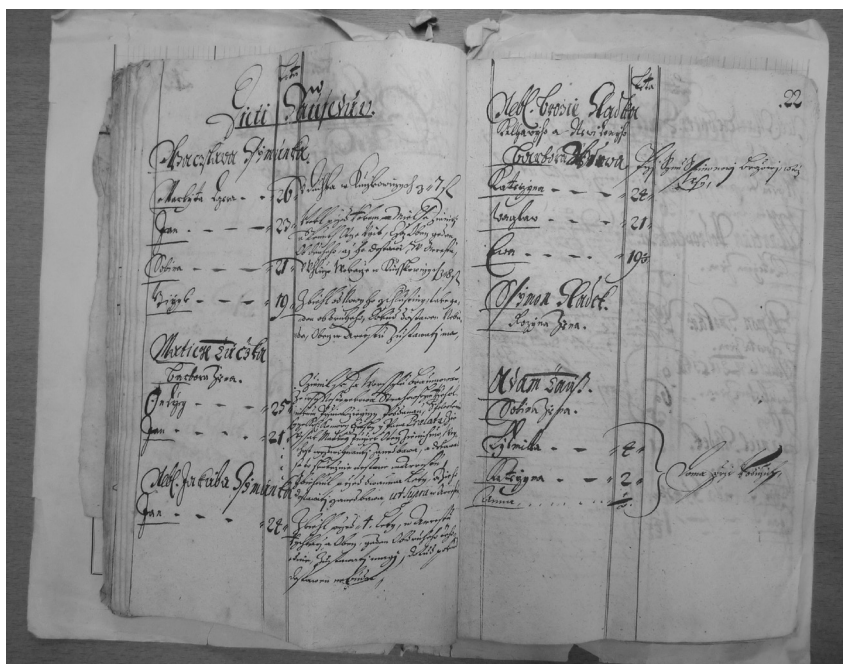
104] Ke shodnému závěru na typově podobných pramenech dospívá P. MATLAS, *Migrace poddaného obyvatelstva*, s. 171.

Předložená práce ve svých zjištěních zásadně upozorňuje na širokou individualizaci poddaných v období končícího 17. století ze strany jejich vrchnosti a představuje tak vymezení vůči pracím pojímajícím poddané českého venkova jako jednodušou, odosobněnou masu.

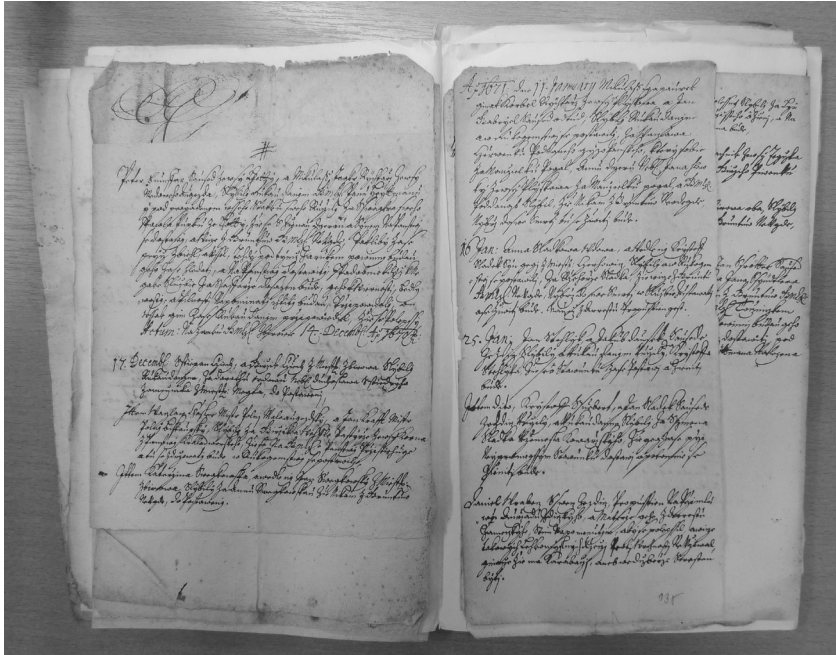
Illegal Migration and Peasant Settlement: The Zbiroh Manor Under the Administration of Governor S. I. de Bois (1670–1690)

Summary

The paper focuses on the relationship between subjects and suzerain, which in this case is represented by governor Samuel Ignatio de Bois. He administered the dominions Točnick, Zbiroh and Králův Dvůr from 1670 until his death in 1690. During the two decades of his administration, a lot of archival material has been preserved, on which it is possible to study in which situations the subjects interacted with the lords and how these meetings took place. The paper is based on two main topics: registration of subjects and housing of desolate farms. Relevant sources were analysed for each of these topics and the findings were built on their basis. The main sources include, in particular, lists of subjects, correspondence between the governor and the Bohemian Royal Chamber, land books and the rich file material of the Zbiroh dominion. The main findings of the work include the method of registration of subjects and the way in which the governor tried to occupy the empty farms. In all these cases, not only the pressure of the governor on the solution he is pushing for is identified, but also the counter-pressure that could have been developed either by the subjects themselves or (often at their instigation) also by the Bohemian Royal Chamber. The methodological starting point here is the microhistorical approach in its variations, taking into account the latest literature in the field, the topic is also approached from a historical-anthropological perspective.

Záznamy o věznění představitelů obce Trnava kvůli zběhlým poddaným. Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Zbiroh, inv. č. 947, sign. LII/7, karton 96, Soupis poddaných a sirotků panství Točnick, 1677, fol. 22.

Zápisy o jednotlivých rukojmích přijatých na přelomu let 1670 a 1671. Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Zbiroh, inv. č. 832, karton 33, Spisy neznačené týkající se zhoštění listů, 1646–1730, fol. 134–135.

Einsiedelské kaple v Čechách a vliv bádenských markrabat¹⁾

Michal VOKURKA

Abstract: The paper discuss the propagation of the cult of the Virgin of Einsiedeln in the Bohemian lands during the 17th and 18th centuries. Among the patrons of cult, the margraves of Baden-Baden played a crucial role which is shown on the examples from their manors, especially on the case of Johann Georg Track who, so the argument of the paper, translated the cult from Rastatt (Baden) to his birthplace in Bohemia.

Key words: transfer; devotion; Einsiedeln chapel; Baden-Baden margraves

Jedním z fenoménů nejen českého baroka je výstavba kopií známých poutních míst, k nimž patří i tzv. einsiedelské kaple. Jejich fundátory byly obvykle nejvyšší vrstvy společnosti, méně obvyklá je tato fundace u měšťanů a poddaných. Přesto i s takovými případy se lze setkat. Roku 1744 zemřel Johann Georg Track, poddaný bádenských markrabat z panství Brložec, jenž část svého jmění odkázal na výstavbu kaple Panny Marie Einsiedelské. Následující text se snaží tento poměrně neobvyklý případ blíže popsat a zasadit do širšího rámce tvořeného jednak výstavbou einsiedelských kaplí v Čechách, jednak fenoménem barokní krajiny tvorby, tentokrát spíše pohledem zdola. Zároveň tento případ odhaluje některé z dopadů kulturního transferu a migrace poddaných mezi českými panstvími bádenských markrabat a Bádenskem, stejně jako imitování chování vrchnosti poddanými v rámci zbožných fundací. Tím docházelo k transferu jak v rovině geografické, tak sociální.

Johann Georg Track a jeho fundace

Johann Georg Track²⁾ se narodil roku 1712 rodičům Johannovi a Marii Trackovým ve vsi Smilov na panství Brložec, které ve sledované době patřilo bádenským markrabatům. Pokřtěn byl v brložeckém kostele sv. Michaela Archanděla 13. října 1712 farářem Františkem Xaverem Hoffmannem.³⁾ Další matriční záznamy o něm na brložeckém panství nejsou. Stejně jako řada dalších osob

1] Článek vznikl s podporou programu SVV 260 557 „Historie mezi minulostí, současností a budoucností“ na FF UK.

2] Příjmení se vyskytuje v různých variantách (v dopise Johanna Tracka jako *Trak*; v matrikách a části vrchnostenských spisů jako *Track*; u některých bádenských úředníků jako *Trackh*). V článku se (vyjma citací) držím varianty *Track*, která je asi nejčastější a užívalo se jí také v matrikách panství Brložec (SOA Plzeň, Matrika Brložec 02, 1682–1744). Podobné nuance lze považovat za běžné a vyskytují se např. i u jména *Sock/Sockh*.

3] Tamtéž, fol. 59v.

z českých panství Bádenských odešel Track pracovat do Bádenska,^{4]} kde působil jako hajduk.^{5]} Doba jeho odchodu z domovského panství není známa, nicméně v Bádensku vydržel až do své smrti roku 1744. Ani přesné datum smrti není jasné, nicméně Track musel zemřít až po 24. únoru 1744, neboť za předcházející období mu náležel plat. Před svou smrtí ještě Track stihl sestavit testament, v němž své finanční prostředky odkázal na výstavbu einsiedelnské kaple v obci Smilov, z níž pocházel.

Vlastní testament Johanna Geoga Tracka se bohužel nedochoval. Nicméně v archivním fondu *Bádenská tajná dvorská kancelář v Rastattu* (SOA Plzeň) jsou uchovány písemnosti, které o případu částečně informují.^{6]} Jedná se především o dopis Johanna Tracka (otec zemřelého) adresovaný markraběti Ludvíku Jiřímu a příslušný spisový materiál dvorské kanceláře v Rastattu – oboje uloženo pod stejným identifikátorem ve společné složce. Zmíněný dopis je nedatovaný, psaný německy, kurzívním písmem, a to poměrně vypsanou rukou. Na konci dopisu je v roli pisatele podepsán Johann Track, otec zesnulého a poddaný ze vsi Smilov na panství Brložec. Lze tedy předpokládat, že Track starší nechal dopis napsat zkušeného písaře, nejspíše z vrchnostenské kanceláře v Brložci. Méně pravděpodobná je varianta, že by písařem s vypsaným rukopisem byl sám Johann Track.^{7]} Vznik dopisu lze alespoň orientačně datovat mezi smrt Johanna Geoga Tracka v roce 1744 a jeho zaevidování kanceláří v Rastattu 20. dubna 1746.

Obsahem dopisu (celé znění dopisu je součástí přílohy této studie) je žádost pozůstalého otce o vyplacení dědictví po synovi za účelem naplnění jeho poslední vůle, tedy výstavby einsiedelnské kaple. Je zde zmíněno, že zesnulý Johann Georg Track působil v Rastattu přibližně jeden rok jako hajduk.^{8]} Jeho předchozí život zmíněn není. Track-otec v dopise uváděl, že by rád použil odkázané peníze k výstavbě kaple, přičemž sám by navíc z vlastních zdrojů zafinancoval zvon.^{9]} Závěrem prosil, aby mu bylo celé dědictví vyplaceno

4] Tato pracovní migrace z českých panství bádenských markrabat do Bádenska byla poměrně běžná. K jejím počátkům Michal VOKURKA, *Bádensko jako česká barokní krajina*, Historická geografie 46, č. 2, 2020, s. 197–230, zde s. 225–228.

5] Pod označením *hajduk* se může skrývat několik významů a je tedy důležité vnímat kontext použití tohoto termínu. V případě J. G. Tracka se jednalo nejspíše o pomocného služebníka u dvora. V každém případě je zřejmé, že dotyčného nelze považovat za uherského pastevece či zbojníka. Srov. „*Heiduck*“, <https://www.dwds.de/wb/Heiduck> [cit. dne 15. 12. 2021].

6] Státní oblastní archiv (dále SOA) Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Bádenská tajná dvorská kancelář v Rastattu (dále jen BTDK), inv. č. 357, sign. 393, karton 47.

7] Mezi vrchnostenskými úředníky na panství Brložec toto jméno nefiguruje.

8] „...mein Sohn Johann Georg Track bey Euer hochfürst. Durchleucht Hoffstadt gewester Heyduk, welcher ohne Ruhm unterthänigst zu melden, sich treugehorsambst und pflichtschuldigst verhalten und aufgeföhret hat, ungefehr für einen Jahr...“. SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, BTDK, inv. č. 357, sign. 393, karton 47.

9] „...ich auch aus meinem Vermögen ein Glökl darauf setzen zulassen geseimet bin.“ Tamtéž.

v Čechách (v tomto nezmiňuje konkrétní místo, kde by k vyplacení mělo dojít), a to proti kvitanci, která by svědčila o předání peněz Trackovi. Z psaní je také patrné, že synova závěť mu byla přečtena v kanceláři vrchního úřadu v Ostrově^{10]} a že pravděpodobně nevěděl, jak velké částky dědictví dosahuje.

Další informace podává spisový materiál (dohromady 5 folií) vzniklý během interního úředního procesu dvorské kanceláře v Rastattu. Zde se blíže nespecifikovaní úředníci dopisem začali zabývat 20. dubna 1746^{11]} a došli k doporučení vyplatit pozůstalému otci dědictví a dalších 28 zlatých a 10 krejcarů. Následně věc postoupila do gesce komorního rady a nejvyššího maršálka Eckarta, který záležitost stihнул vyřídit téhož dne. Právě on ve svém zápise datuje Trackovu smrt do roku 1744 a vypočítává, že částka 28 zl. 10 kr. sestává z 10 zl. jako tzv. *livrée* a nevyplaceného zbytku platu ve výši 18 zl. 10 kr., který zesnulému náležel za období od 1. ledna do 24. února 1744.^{12]} Eckart tedy doporučil vyplatit dědictví i zbylé částky a předal spis k vyjádření komornímu radovi a vrchnímu inspektorovi českých panství Johannu Adamu Kliglovi. Kligl, který věc vyřídil 28. dubna v Rastattu,^{13]} sděloval, že po započtení výdajů na Trackův pohřeb a dalších nákladů náleželo pozůstalému otci vyplatit knížecí dvorskou pokladnou částku 117 zl. 11 kr. Ještě ten samý den udělil celé záležitosti placet dvorní sekretář. Poslední slovo měl opět Eckart, který na základě Kliglova vyjádření nařídil vyplatit částku 117 zl. 11 kr., dosud deponovanou u úřadu vrchního maršálka (*Ober-Marschall Ambt*) v Rastattu, Trackovu otci, a to přímo v Brložci, což byl pro Tracka nejbližší vrchnostenský úřad. Toto závěrečné Eckartovo rozhodnutí je datováno až k 12. červnu 1746.

Žádná pozdější akta ani jiné písemnosti k záležitosti se mi nepodařilo dohledat. Je otázkou, co zdrželo uzavření celého úředního procesu o více než měsíc. Lze předpokládat, že tuto prodlevu mohla způsobit komunikace mezi úřadem v Rastattu a vrchním úřadem v Ostrově. Z úředních vyjádření se zdá, že záměr testátora s výstavbou kaple nebyl pro vyřízení vyplacení dědictví podstatný, resp. kaple není v písemnostech z úředního procesu zmíněna ani jednou. Úředníci hleděli především na to, jaká částka má být Trackovi staršímu vyplacena, případně k jakým dílčím položkám je potřeba přihlédnout, aby se dobrali správné sumy. Kvůli absenci písemných pramenů bohužel ani není jasné, zda,

Sanktusník se zvonem býval standardní součástí těchto kaplí, byť kopie mohly nabývat rozličných podob, od velmi věrných kopií po prosté výklenkové kapličky příslušného zasvěcení.

10] „...welches Testament in dem Schlakenwerther Oberamt mir vorgelesen worden.“ Tamtéž.

11] Tato část protokolu není signována konkrétním úředníkem.

12] „zurück gelassener Livrée 10 fl. wie auch das Besoldungsdatum vom 1sten Janu. bis 24sten Febr. d. A. mit 18 fl. 10 x.“ SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, BTDK, inv. č. 357, sign. 393, karton 47.

13] Johann Adam Kligl působil ve funkci vrchního inspektora českých panství bádenských markrabat v letech 1733–1750. Přestože jeho úřad sídlil v Ostrově, je z dochovaných archivních materiálů patrné, že občas (así nejen ze služebních důvodů) zavítal do Bádenska, odkud pocházel.

případně kdy byla částka náležející Johannu Trackovi vyplacena, stejně jako není (zatím) žádných zpráv o postavení či nepostavení oné kaple. Na druhou stranu, vzhledem k bohatství archivních fondů *Vrchní úřad v Ostrově*¹⁴⁾ a *Bádenská tajná dvorská kancelář v Rastattu* nelze vyloučit, že se některé zpřesňující informace ještě podaří dohledat.

Einsiedeln a české kopie einsiedelské kaple

Přestože není zřejmé, zda Trackova einsiedelská kaple skutečně vznikla, je důležité vnímat přinejmenším jeho záměr, který prokazatelně existoval. Dostáváme se tak k otázkám, proč pro Johanna Georga Tracka mohl být kult Panny Marie Einsiedelské tak důležitý, kde se s ním mohl setkat a jak běžný či naopak mimořádný jeho záměr byl. Dnes v Čechách stojí přinejmenším pět kaplí tohoto zasvěcení,¹⁵⁾ přičemž dvě z nich jsou spojeny právě s rodem bádenských markrabat. V minulosti bylo podobných kaplí více, nicméně přesné množství lze jen těžko přesně určit.¹⁶⁾ Ostatně, mnohem podstatnější než kvantifikace je fakt, že tento kult byl v Čechách reflektován, jakkoliv (zejména v polovině 18. století) rozhodně nepředstavoval mainstream soudobé zbožnosti.

Zázračná soška černé Madony – někdy též označovaná jako „švýcarské palladium“¹⁷⁾ – je uchovávána ve švýcarském benediktinském klášteře Einsiedeln. Ten byl již od středověku poutním místem, neboť vzniknul na místě spjatém s životem sv. Meinrada.¹⁸⁾ Tzv. einsiedelská kaple (*alte Kapelle der Einsiedler*) původně měla představovat Meinradův příbytek. Přestože zmínka o mariánském zasvěcení kaple je poprvé písemně uvedena k roku 1286, první poutě (doložené do 14. století, avšak pravděpodobně existující již dříve) neměly s mariánským kultem nic společného.¹⁹⁾ Klášter byl roku 1465 poničen požárem; kaple sice oheň přečkala, ale byla spolu se svým okolím stavebně upravena. V této době také vznikla soška Madony, která byla do kaple umístěna.

14) SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vrchní úřad Ostrov. Tento fond obsahuje 300 kartonů týkajících se všech osmi panství skupiny ostrovské, částečně též Lovosic.

15) Jedná se o einsiedelské kaple v Českém Krumlově, Ostrově, Radíči, Lovosicích a Ploskovicích (nazývanou kaple P. M. Poustevnické).

16) Známý je případ zaniklé kaple v Praze u Nových zámeckých schodů na rampě Pražského hradu. Údajně mělo být v Čechách celkem devět kopií einsiedelské Madony (tj. sošky, jejíž výskyt se nemusel nutně vázat na tzv. einsiedelskou kapli). Veronika POLÁKOVÁ, *Černé Madony v Čechách*, Bakalářská práce Filozofické fakulty Univerzity Palackého, Olomouc 2011, s. 35–37.

17) Jan ROYT, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 1999, zde s. 252.

18) Meinrad byl světec-poustevník z 9. století; klášter Einsiedeln byl založen v polovině 9. století. Hanna BÖCK, *Einsiedeln. Das Kloster und Geschichte*, Zürich – München 1989, s. 13–24.

19) „Die Geschichte der Einsiedler Wallfahrt zeigt denn auch, daß jahrhundertlang ihr eigentliches Ziel die Gnadenkapelle war und daß das Gnadenbild der Schwarzen Madonna erst vom 17. Jh. an allmählich in den Vordergrund rückte.“ Tamtéž, s. 40–43.

Proměna kaple pak pokračovala za přispění řady donátorů, kteří zejména v 17. století dávali prostředky na mramorové opláštění a další dekorace. Proto si kaple i přes na první pohled barokní vzezření uchovává řadu prvků starších slohů a lze v tomto případě hovořit o historizující architektuře. Přibližně v letech 1670–1735 prošel einsiedelský klášter sérií zásadních barokních přestaveb a rozšiřování.^{20]} Změny se opět nevyhnuly ani einsiedelské kapli, takže její kopie vzniklé po úpravě z roku 1704 se svou podobou odlišují od svých předchůdkyň.^{21]} Velkou ranou pro benediktinský klášter byl vpád francouzských revolučních vojsk, při němž byla roku 1798 kaple stržena. Dnes na původním místě stojí „kopie“ z roku 1817, jejíž podoba v zásadě respektuje styl klasicizujícího baroka přestavby po roce 1704.^{22]}

Původ úcty k sošce černé Madony není zcela jasný. Obecně se má za to, že zmínky o její zázračné moci (ve smyslu *Gnadenbild*) pocházejí až ze 17. století. Prameny z této doby se sice mnohdy snaží posouvat tradici úcty k sošce hlouběji do minulosti, ovšem žádné starší prameny se o její zázračné moci nezmiňují.^{23]} Po požáru v roce 1466 vzniknul kromě zmíněné sošky také mědiryt s Madonou od mistra E. S., jehož kopie byly určeny poutníkům. Devoční kult milostné sošky černé Madony se však začal šířit pravděpodobně až v 17. století a za první kopii einsiedelské kaple je obecně považována ta v Teisingu (Neumarkt-Sankt Veit, Bavorsko) z let 1625/1626.^{24]} Ovšem, je doložen také případ kopie sošky černé Madony z Einsiedeln, jež byla od roku 1484 uchovávána v klášteře dominikánek u Sv. Kateřiny v St. Gallen. Vzhledem k době a okolnostem je ale otázkou, zda tuto kopii spojovat se stejným kultem (a nábožensko-kulturním kontextem), který se začal masově šířit až o půl druhého století později.^{25]}

Obliba Panny Marie Einsiedelské byla v jižních (katolických) oblastech německy mluvícího prostoru poměrně rozšířená. Kopie sošky i kaple vznikaly především v 17. a 18. století, ale existují i kopie z 20. století.^{26]} Do Einsiedeln pravidelně putovali poutníci nejen ze Švýcarska, ale také z Bádenska, Bavorska, Württemberska, Vorarlberska, Alsaska a Lotrinska. V těchto zemích

20] Werner OECHSLIN – Anja BUSCHOW OECHSLIN, *Die Kunstdenkmäler des Kantons Schwyz. Neue Ausgabe Band III. I. Der Bezirk Einsiedeln I – Das Benediktinerkloster Einsiedeln*, Bern 2003, s. 232–315.

21] Tamtéž, s. 375–388.

22] H. BÖCK, *Einsiedeln*, s. 60.

23] Tamtéž, s. 57–74.

24] Othmar LUSTENBERGER, *Älteste (bis heute bekannte) Kopie des Einsiedler Gnadenbildes*, Mitteilungen des historischen Vereins des Kantons Schwyz 77, 1985, s. 15–30, zde s. 17.

25] Tamtéž, zejména s. 18–30.

26] Přehled nabízí Othmar LUSTENBERGER, *Bild und Abbild Einsiedler Pilgerzeichen. Einsiedler (Gnaden)-Kapellen, Einsiedler Gnadenbilder, Ein Forschungsbericht*, Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens 111, 2000, s. 257–295.

bylo také Panně Marii Einsiedelské připisováno velké množství zázraků,²⁷¹ přičemž mezi ty nejčastější patřila zázračná uzdravení, záchrana tonoucích a ochrana před válkou. Motiv pouti do Einsiedeln se objevuje také v satirickém románu *Simplicius simplicissimus*, sice bez zmínky o mariánské zbožnosti, zato však s motivem záchrany tonoucího a ochrany před vojáky.²⁸¹

První einsiedelská kaple v Čechách vznikla v Praze u Nových zámekých schodů v letech 1671 až 1672.²⁹¹ Nechala ji založit hraběnka Polyxena Ludmila ze Šternberka (rozená ze Žďáru), která ji také svěřila do péče nedalekých theatinů.³⁰¹ Ti v kapli *Panny Marie Poustevnické* pravidelně vykonávali bohoslužby.³¹¹ Do kaple byla za přítomnosti císaře Leopolda I. a arcibiskupa Matouše Ferdinanda Sobka z Bílenberka umístěna dotýkaná kopie Einsiedelské Madony. Pražskou kopii si později oblíbili také další mecenáši.³²¹ Kaple však byla v rámci josefínských reforem zrušena a roku 1791 zbořena; dodnes z ní zbyl jen kus podezdívky. Kromě toho byla stavba reflektována soudobou literaturou, konkrétně Bohuslavem Balbínem v jeho známém díle *Trophaeum*; český překlad výstižně (vzhledem k Balbínovu tónu) kapli nazývá „*poustku einsiedelskou*“.³³¹

271) O kvantifikaci se pokusil R. Henggeler, který podle *Mirakelbücher* napočítal téměř 800 zázraků, které poutníci z jižních částí říše připisovali Einsiedelské Madoně od 16. do 19. století. Z tohoto počtu připadala na Bádensko více než třetina. Rudolph HENGGELER, *Die Einsiedler Mirakelbücher*, Stans 1946, s. 181–205.

281) Postava Herzbruder je vhozena francouzskými vojáky do vod Rýna, avšak dokáže se bez zranění dostat zpátky na břeh. Později Herzbruder Simpliovi přizná, že ve vodě slibil Bohu vykonat pouť do Einsiedeln, pokud bude zachráněn. Následně spolu postavy v románu putují do Einsiedeln, přičemž jejich „pouť“ obsahuje řadu satirických motivů. Funkci pouti do Einsiedeln v tomto románu a její dobové konotace interpretovala Rosmarie ZELLER, *Die Wallfahrt nach Einsiedeln. Zum Kontext simplicianischer Frömmigkeit*, *Simpliciana* 25, 2003, s. 221–237.

291) Dokončení roku 1672 udává František EKERT, *Posvátná místa královského hlavního města Prahy. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a náboženství v hlavním městě království Českého II*, Praha 1884, s. 324–325; o rok dříve dataci kladou Milada RADOVÁ – Oldřich RADA, *Kaple při zámku v Radčici. Příspěvek k typologii einsiedelských kaplí v Čechách*, *Památky středních Čech* 5, 1990, s. 54–62, zde s. 58.

301) S Polyxenou Ludmilou ze Šternberka je spojena také výstavba oktagonální kaple ve Skočicích s kopii Panny Marie Pasovské. Věra NAŇKOVÁ, *Kostel navštívení P. Marie ve Skočicích*, *Umění* 31, č. 6, 1983, s. 552–554; Jan IVANEGA, „*Wohl, tüchtig und tauerhafft*.“ *Stavební aktivity na schwarzenberských panstvích za knížete Adama Františka (1703–1732)*, Disertační práce Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2015, s. 106.

311) K roku 1696 je zde doložena kazatelská činnost theatina Karla Račina. Michaela HORÁKOVÁ-HASHEMI, *Karel Račín – nedoceněný barokní autor*, Brno 2005, s. 25.

321) Později ke kapli zřídili fundaci také hraběnka Marie Terezie Paarová (1726) či Jan František z Vrbna (1762). F EKERT, *Posvátná místa*, s. 324–325.

331) „...*ipsis Caesaris luminibus in Arce obstruxit / dum Eremitorium Einsidlense / (decepta per Libellum Sternbergica Vidua) / in plantae et Arcis diurno et nocturno ascensu / (apto scilicet Eremitis loco) / supra Caput pragensis Populi Condidit / ut videlicet hanc Einsidlensi Helveticá aede / Intentiones suas priores / Quas In Bavaria AEdē oetingana habuerat, Contegeret.*“

Další známé kopie kaple vznikly v Radíči a Českém Krumlově, přičemž u obou je trochu problematická jejich datace. Kaple v Radíči,^{34]} které byla mezi historiky umění věnována asi největší pozornost,^{35]} byla založena snad již kolem roku 1676, a to šlechticem (hrabětem?) Karlem Leopoldem Hönigkem.^{36]} Vítězslav Štajnochr kapli datuje až k roku 1680,^{37]} a to nejspíše na základě pramenné zmínky, která dává výstavbu kaple do souvislosti s morovou ránou. Jedná se však o svědectví faráře z roku 1698, které i pro zjevný časový odstup nemusí zcela odpovídat dobové realitě. Kromě toho je zde zajímavá ještě jedna nesrovnalost, neboť onen farář Sauer z Chlumu (u Nalžovic) uvádí zasvěcení kaple Panně Marii Loretánské.^{38]} Pochopitelně se s největší pravděpodobností jednalo o farářův omyl, avšak je zajímavé, že i o einsiedelské kapli v Ostrově, během její výstavby roku 1709, bylo přinejmenším dvakrát referováno jako o loretě.^{39]} Jednou z hypotéz může být malé povědomí pisatelů o einsiedelském kultu, zvláště v porovnání s mnohem častějším výskytem loret.

Kaple v Českém Krumlově byla založena pravděpodobně v letech 1687–1688^{40]} (podle jiných autorů již 1686, v každém případě až po dokončení konventu)^{41]} v zahradě uprostřed ambitu minoritského kláštera.^{42]} O její

Srov. edici s překladem: Bohuslav BALBÍN, *Pamětní nápis Bernardu Ignácovi z Martinic*, Praha 1988, s. 13–14.

34] V souvislosti s touto kaplí i přilehlým zámekem se uvažovalo o autorství J. B. Matheye. Antonín JIRKA, *J. B. Mathey und einige Fragen der böhmischen Architektur um 1700*, Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis, F 16, 1972, s. 131–153, zde s. 146.

35] Nejnověji, zejména z pohledu stavebně-historického Jan ŽIŽKA, *K podobě kaple Navštívení Panny Marie v Radíči*, Zprávy památkové péče 70, č. 6, 2010, s. 393–396.

36] M. RADOVÁ – O. RADA, *Kaple*, s. 54–62. Více informací o fundátorovi se mi bohužel zjistit nepodařilo.

37] Vítězslav ŠTAJNOCHR, *Panna Maria divotvůrkyně. Nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*, Uherské Hradiště 2000, s. 170.

38] Toto svědectví cituje také A. Podlaha. Právě odsud asi pochází jediná zmínka o stavebníkovi: „*Alterum sacellum situm est in pago Radicz, parvo medio milliari a Chlum distans, erectum statim post pestem a peril. Domino Carolo Leopoldo Hönigk iam in Domino quiscente sub titulo Beatissimae Virginis Lauretanae.*“ Antonín PODLAHA, *Posvátná místa království českého. Díl VI. Vikariáty: Sedlčanský a Votický*, Praha 1912, s. 15–16.

39] Pokaždé šlo o zprávu někoho z ostrovských úředníků směřovanou do Rastattu. Srovnej SOA Plzeň, BTDK, inv. č. 330, sign. 364, karton 45 (Die Erbauung der Loretto Capellen zu Schlackenwerth); k tomu též. M. VOKURKA, *Bádensko*, zde s. 211.

40] Jarmila HANSOVÁ – Luboš LANCINGER, *Českokrumlovské kláštery v písemných pramenech. Stručný přehled jejich stavební historie*, in: Daniela Rywíková (ed.), *Klášter minoritů a klarisek v Českém Krumlově. Umění, zbožnost, architektura*, České Budějovice 2015, s. 17–29, zde s. 23.

41] V. ŠTAJNOCHR, *Panna*, s. 170; Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 207.

42] Lze najít i nepřesné spojení s klášterem klarisek, neboť kláštery v Českém Krumlově tvoří

výstavbu se přičinila kněžna Marie Ernestina z Eggenbergu, rozená ze Schwarzenbergu,^{43]} tedy opět aristokratka z okruhu, který měl ke katolickému jihoněmeckému prostředí velmi blízko. Přestože se slavnostní vysvěcení konalo až roku 1699, bylo provedeno s velkou slávou za přítomnosti uherského kardinála a ostrihomského arcibiskupa Leopolda Karla Kollonitsche.^{44]}

Na mapách lze dohledat ještě tzv. kapli Panny Marie Poustevnické, která se nachází v obci Ploskovice (okres Litoměřice). Bohužel, k této kapli nejsou známé žádné další informace a stavebně se kaple liší od výše zmíněných.^{45]} Zajímavé však je, že Ploskovice byly panstvím Anny Marie Františky, rozené Sasko-Lauenburské – tedy sestry Sibylly Augusty Bádenské, která byla velkou podporovatelkou tohoto kultu. Nicméně, vzhledem k tomu, že není známo, z jaké doby kaple pochází, mohl by její vznik souviset i s dalšími majiteli, jimiž byli bavorsí vévodové, jimž Panna Marie Einsiedelská jistě také nebyla neznámá.^{46]} Další kaple na území České republiky se již vážou k panstvím bádenských markrabat a je o nich pojednáno níže.

V českém prostředí se fenoménu einsiedelských kaplí podrobněji věnovala Ivana Panochová, která je zasadila do kontextu náboženské historizující multiplikační architektury. Vedle loret, Božích hrobů či altöttingských kaplí představují také kaple einsiedelské „*záměrnou tvarovou archaičnost [...], přebírání uměleckých forem ukotvených v minulosti, které jsou v době své aplikace již stylově neaktuální.*“^{47]} Panochová, která studovala především šlechtické fundace, upozorňuje také na význam „*blízkými rodinnými vztahy propojeného fundátorského pozadí*“ a argumentuje, „*že v druhé polovině 17. století jde o cíleně budovaný aristokratický rodový historismus, který se intimnější povahou a ideovým programem skupiny stavebních multiplikací podstatně odlišuje od velkých historizujících zakázek církevních řádů na počátku 18. století, prováděných ve stylu barokní gotiky.*“^{48]}

kompaktní areál (srovnej Ivana PANOCHOVÁ, *Biblicismy v české architektuře 17. století*, Umění 52, č. 3, 2004, s. 198–217; zde s. 207). Stavební situaci dobře vystihuje půdorys tzv. Latránu publikovaný F. Dvořákem: František DVOŘÁK, *Český Krumlov – jeho život a umělecký růst*, Praha 1948, s. 61.

43] I. PANOCHOVÁ, *Biblicismy*, s. 208.

44] J. HANSOVÁ – L. LANCINGER, *Českokrumlovské kláštery*, s. 23.

45] Kaple není v památkovém katalogu, nepodařilo se mi o ní nalézt zmínky ani v odborné literatuře, ani v pramenech k ploskovickému panství a jeho majitelům.

46] Kaple (bez bližšího popisu) je v tomto místě (křížení cest na jihozápadním okraji Ploskovic) zakreslena již na I. vojenském mapování, což však datací příliš neupřesňuje.

47] I. PANOCHOVÁ, *Biblicismy*, s. 200.

48] Tamtéž.

Einsiedeln a panství bádenských markrabat

S výše uvedenými závěry k multiplikační architektuře formulovanými Ivanou Panochovou nelze nesouhlasit, nicméně je potřeba upozornit na specifika bádenského prostředí. Jednak kaple v Ostrově (cca 1709–1710)^{49]} vznikla o něco později než většina biblických a historizujících staveb; navíc fundátorka ostrovské kaple (jmenovitě Sibylla Augusta, tehdy již vdova po zesnulém Ludvíku Vilémovi Bádenském) nepatřila do úzkého příbuzenského okruhu hraběcích rodů Žďárských a Martiniců, jak se Panochová nepřesně domnívala.^{50]} Vznik ostrovské kaple tedy podle mého názoru nelze nahlížet perspektivou skupiny (starých českých) rodů propagujících aristokratický historismus, resp. jedná se zde o rodový historismus bádenských markrabat vycházející z jiné tradice než v případě českých rodů. Dále je potřeba vnímat i roli silného osobního zážitku a vyjádření osobní zbožnosti Sibylly Augusty (vedle již uvedené zbožnosti rodové).

Při pouti Sibylly Augusty do Einsiedeln roku 1708 (tedy po smrti manžela) začal její tehdy už šestiletý syn Ludvík Jiří poprvé mluvit. Tato událost, stěžejní jak pro markraběnku, tak pro dynastii, byla podnětem k výstavbě ostrovské kaple Panny Marie Einsiedelské.^{51]} Ještě než se Ludvíku Jiřímu dostalo přezdívky *Jägerlouis* pro jeho zálibu v lovu, býval označován jako *Einsiedler Kind*.^{52]} Podpora markrabat švýcarskému klášteru byla velmi významná a je běžně zmiňována v pojednáních o jeho dějinách. Sibylla Augusta dokonce do Einsiedeln věnovala dva medailony, na nichž je vyobrazena ona v černém oblečení vdovy a malý Ludvík Jiří s rukama sepjatýma k modlitbě.^{53]}

O něco později (roku 1715), z vděčnosti za ukončení války o španělské dědictví, dala Sibylla Augusta vystavět také einsiedelskou kapli v bádenském rezidenčním městě Rastattu.^{54]} Výstavba kaple po uzavření Rastattského míru (1714) je v souladu s chápáním Panny Marie z Einsiedeln jakožto ochránitelkou před válečnými pohromami. Před začátkem stavby kaple také Sibylla

49] Lubomír ZEMAN a kol., *Dějiny města Ostrova*, Ronov nad Doubravou 2001, s. 128.

50] Panochová považovala Ludvíka Viléma (1655–1707) za synovce Johanky Eusebie Žďárské ze Žďáru (Tamtéž, s. 208). Ta však byla příbuzná s jinou větví markrabat, konkrétně s Leopoldem Vilémem Bádenským (1626–1671). Tato větev (Leopold Vilém byl strýcem Ludvíka Viléma) vlastnila až do roku 1702 Lovosice. Příbuznost Johanky Eusebie s Ludvíkem Vilémem byla tedy relativně volná.

51] Hans-Georg KAACK, *Markgräfin Sibylla Augusta. Die große badische Fürstin der Barockzeit*, Konstanz 1983, s. 159–160.

52] Ludvík Jiří je relativně neprobádanou osobností, zejména v porovnání s jeho rodiči Ludvíkem Vilémem a Sibyllou Augustou. Srovnej Wolfgang FROESE – Martin WALTER (Hg.), *Der Türkenlouis. Markgraf Ludwig Wilhelm von Baden und seine Zeit*, Gernsbach 2010, zde i kapitoly věnované Ludvíku Jiřímu.

53] H. BÖCK, *Einsiedeln*, s. 53.

54] H.-G. KAACK, *Markgräfin*, s. 189.

Augusta vykonala pout' do Einsiedeln.^{55]} Rastattská kaple Sibylly Augusty ovšem nebyla jedinou kopií v markrabství. Již roku 1678 založily markraběnky Marie Magdaléna (rozená z Oettingen, druhá žena Viléma Bádenského) a Marie Františka (rozená z Fürstenberku, druhá žena Leopolda Viléma Bádenského) einsiedelskou kapli v konventní zahradě cisterciáček v Lichtenthalu, k jejímuž vysvěcení došlo o osm let později.^{56]}

A právě v kontextu bádenského prostředí je potřeba nazírat záměr Johanna Georga Tracka vystavět einsiedelskou kapli ve Smilově. V případě Tracka je zcela nepochybné, že byl s úctou k Panně Marii Einsiedelské obeznámen minimálně z Rastattu (a pravděpodobně také z Ostrova, který mohl poměrně dobře znát jakožto sídlo své vrchnosti, pro niž pracoval). Jeho záměr tak svědčí nejen o znalosti a oblíbě tohoto kultu mezi bádenskými poddanými, ale také o časovém posunu mezi jeho recepcí elitami a nižšími společenskými vrstvami.

Zajímavé okolnosti se skrývají za výstavbou einsiedelské kaple u Lovosic, jejíž vznik je spojen s tamní bitvou z roku 1756 a smrtí rakouského generála, hraběte Radicatiho,^{57]} jenž podlehl zraněním z bitvy. Kapli nechala údajně vystavět vdova po generálovi.^{58]} Pozornost přitom zasluhuje fakt, že Lovosice patřily – stejně jako panství Brložec – Ludvíku Jiřímu Bádenskému. Původně byly sice v držení Leopolda Viléma Bádenského, nicméně již roku 1702 se dostaly do držení Ludvíka Viléma (synovec Leopolda Viléma) a od té doby až do roku 1783 měly stejného vlastníka jako panství skupiny ostrovské.^{59]} Bohužel, detaily ohledně výstavby lovosické kaple či původu hraběte Radicatiho a jeho ženy nejsou známy. Je však pravděpodobné, že svou roli zde sehrála jak víra v Pannu Marii Einsiedelskou jakožto ochranitelku před válkou, tak obecnější

55] Celkem je doloženo osm jejich návštěv v Einsiedeln, a to v letech 1703, 1708, 1710, 1714, 1717, 1722, 1727 a 1731. Odilo RINGHOLZ, *Neues über die Wallfahrt zu U. L. F. von Einsiedeln und Altes aus einem Rechnungsbuche der Abtei Einsiedeln*, Einsiedeln 1922, s. 20.

56] Lichtenthal byl důležitým místem markrabství, bylo zde také pohřebiště markrabat. Rok 1678 souvisí s koncem francouzsko-nizozemské války, která Bádensko částečně zasáhla. Benedikt BAUER, *Das Frauenkloster Lichtenthal. Geschichte, Kirchen und Altertümer*, Baden-Baden 1896, s. 229.

57] Jde o poměrně neznámou postavu Julia Caesara (?), hraběte Radicatiho, jenž byl roku 1745 povýšen do generálské hodnosti (Generalfeldwachmeister), roku 1752 pak do hodnosti polního maršálka (Feldmarschall-Leutnant). Zemřel ještě 1. října 1756 na následky zranění z bitvy, která proběhla téhož dne. Antonio SCHMIDT-BRENTANO, *Kaiserliche und k.k. Generale (1618–1815)*, München 2006, s. 79. Podle jiného zdroje měl dotyčný generál Radicati křestní jméno Alois a do hodnosti polního maršálka byl povýšen až roku 1754: Franz MÜLLER, *Die kaiserl. Königl. Österreichische Armee seit Errichtung der stehenden Kriegsheere bis auf die neueste Zeit 2*, Prag 1845, s. 368.

58] Panochová uvádí výstavbu k roku konání bitvy (tedy 1756), viz I. PANOCHOVÁ, *Biblicismy*, s. 210. O údajné fundátorce opět chybí podrobnější zprávy.

59] Tj. osm původně sasko-lauenburských, později bádenských panství (Ostrov, Toužim, Údrč, Brložec, Děpoltovice, Podbořany, Hauenštejn a Měděnec).

propagace einsiedelského kultu bádenskými markrabaty. O kapli se zmiňuje také Sommerova topografie, která kapli považuje za obecnu připomínku bitvy.^{60]}

Zajímavou vazbou mezi Čechami a Einsiedeln, již opět zprostředkovali Bádenští, je úpis kukusového podílu v dolech panství Měděnec einsiedelskému opatovi.^{61]} Ten se tak stal příjemcem zisku z těžby krušnohorských nerostných surovin. O jak vysoké částky se jednalo, nelze z dochovaných pramenů vysledovat. Tato stopa je však důležitá jakožto doklad kontaktu mezi Einsiedeln a českými zeměmi. Šíření mariánského kultu tak rozhodně nebylo jednosměrným lineárním procesem, ale docházelo také k transferu ve směru opačném, navíc v podobě relativně málo běžné. Účel byl zřejmý a zajištění finanční podpory oblíbeného poutního místa mohlo nabírat různých forem.

Barokní krajinotvorba zdola

Jak bylo ukázáno výše, rod bádenských markrabat významně napomohl šíření einsiedelského kultu jak v Bádensku, tak v Čechách. Zapadnout by neměl ani fakt, že to byly především markraběnky, kdo tento kult podporoval. Sibylla Augusta nechala postavit hned dvě kaple, přičemž obě stojí na výrazném místě na okraji urbanizovaného areálu, takže tvoří součást komponovaných urbanisticko-krajinářských celků v Ostrově i Rastattu. Ve volné krajině mimo intravilán stály kaple u Lovosic a Ploskovic. Nabízí se tak o těchto drobných stavbách přemítat v kontextu (barokní) krajinotvorby.

O krajinotvorbě se často uvažuje v rámci šlechtické reprezentace, nicméně i zde se hojně uplatňovala role zbožnosti, přičemž v tuto chvíli není nutné rozlišovat, nakolik šlo o zbožnost proklamovanou (dávanou najevo), nebo osobní a hluboce prožívanou. Obě kategorie se ostatně mohly prolínat. Důležitým aspektem krajinotvorby je pak role recipientů – tedy těch, jimž je krajina určena.^{62]} Šlechtická reprezentace byla důležitá jak v rámci nejvyšších vrstev, tak pro komunikaci směrem k ostatním společenským třídám, což byl i důvod zvelebování téměř nepoužívaných rezidencí, neboť stále sloužily alespoň jakožto zástupný symbol nepřítomné vrchnosti.^{63]}

60] „Außerhalb der Stadt liegt 1/2 Viertel St. W., an der Teplitzer Straße, die Maria=Einsiedel=Kapelle, welche zum Andenken an die im J. 1765 [...] vorgefallene Schlacht, gestiftet worden ist.“ Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen statistisch=topographisch dargestellt. Erster Band. Leitmeritzer Kreis*, Prag 1833, s. 99.

61] SOA Plzeň, BTDK, *Desátky královské komoře z dolů na stříbro na panstvích Měděnec a Haučštejn*, inv. č. 286, karton 42.

62] K této otázce se nedávno vyslovil Jindřich Kolda na příkladu sousedících panství Žireč a Choustníkovo Hradiště. Jindřich KOLDA, *Krajina barokních poutníků mezi Kuksem a Žirčí*, in: Eva Chodějovská a kol., *Krajina v rukou barokního člověka. Lidé a krajina 17.–18. století na východě Čech*, Josefův 2020, s. 205–217.

63] K symbolické komunikaci a tzv. *Spacing* (osazování významných míst erby a dalšími

Je potom otázkou, jak se vypořádat s krajinotvorbou zdola, tedy z iniciativy nižších, nepriviligovaných společenských vrstev, což je také jedna z interpretačních rovin, která se týká představeného případu Johanna Georga Tracka. Jednalo se pouze o zbožný záměr? Šlo o imitaci vrchnosti či prezentaci vlastního rozhledu, prestiže nebo majetkového postavení apod. uvnitř venkovské poddanské komunity? Lze vůbec uvažovat, navíc v situaci bez dostatečného pramenného materiálu, o společném jmenovateli výstavby einsiedelských kaplí?

Výše položené otázky asi nelze za současné situace jednoznačně zodpovědět. Určitým vodítkem, spíše pro další a širěji pojatý výzkum než přímo pro konkrétní zde sledovaný případ, může být práce Tomáše Malého, jenž sledoval zbožné strategie na základě testamentární praxe.^{64]} Dále je nutné vzít v úvahu lokální kontext periferního panství Brložec.^{65]} Trackův záměr vybudování einsiedelské kaple v obci Smilov je vázán na jeho rodnou obec, kde dosud nestál kostel a nejspíše ani žádná kaple. Zdejší obyvatelé docházeli asi 1 km do farního kostela Archanděla Michaela v Brložci. Ani dnes bychom ve Smilově žádnou sakrální stavbu nenašli. Oproti tomu na mapách I. vojenského mapování, stejně jako na Stabilmém katastru, je uprostřed vsi, severně od obecního rybníka, zakreslena malá kaplička. Zda se jedná o zrealizovanou (a dnes již zaniklou) Trackovu kapli, nelze za současného stavu poznání konstatovat.

Bez ohledu na to, zda byla Trackova kaple realizována, je zjevné, že ji nejspíše nelze zasadit do žádné lokální sítě drobných sakrálních památek.^{66]} Případná kaple by ve Smilově či jeho okolí působila spíše exkluzivně. Zároveň ji lze hypoteticky opět spojit s ochranou před válkou, neboť první polovina 40. let 18. století byla ve velké části Čech poznamenána válečnými událostmi, které se nevyhnuly ani bádanským panstvím. Ostatně, právě tato ochranná funkce Panny Marie z Einsiedeln mohla být Trackovi známa i z Rastattu. Jeho záměr tak představuje přinejmenším pokus o transfer einsiedelského kultu do rodné obce – tedy do geograficky i sociálně nového prostředí. Zároveň by kaple vytvářela symbolickou vazbu nejen mezi Smilovem a poutním místem v Einsiedeln, ale také s exkluzivními vrchnostenskými rezidencemi v Rastattu a Ostrově. Tím by došlo k sakralizaci prostoru obce Smilov a posílení integrace této periferní oblasti do struktur a sítí bádanských panství.

zástupnými symboly vrchnosti) v návaznosti na Martinu Löw Andreas RUTZ, *Doing territory. Politische Räume als Herausforderung für die Landesgeschichte nach dem spatial turn*, in: Sigrid Hirbodian – Christian Jörg – Sabine Klapp (Hg.), *Methoden und Wege der Landesgeschichte*, Sigmaringen 2015, s. 95–110.

64] Tomáš MALÝ, *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací. Brněňští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století*, Brno 2009, s. 182–198.

65] K významu krajinotvorby v těchto regionech (včetně Brložce) srovnej Michal VOKURKA, *Méně nápadné formy barokní krajinotvorby*, *Prameny a studie* 67, 2020, s. 23–44.

66] K tomuto fenoménu Ondřej HNILICA – Petra HNILICOVÁ, *Historická kulturní krajina a drobné sakrální památky v Telči a okolí jako síť významů*, *Historická geografie* 42, č. 2, 2020, s. 231–257.

Příloha

Transkripce žádosti Johanna Tracka (tj. otce zesnulého) o vyplacení dědictví za účelem vystavění einsiedelnské kaple. SOA Plzeň, BTDK, inv. č. 357, sign. 393, karton 47.

Durchleüchtigster Marggraf
Gnädigster Fürst und Herr Herr,

Euer hochfürst. Durchleücht werden gnädigst erlauben, daß ich beybringen dürfe was massen mein Sohn Johann Georg Track bey Euer hochfürst. Durchleücht Hoffstadt gewester Heydukh, welcher ohne Ruhm unterthänigst zu melden, sich treugehorsambst und pflichtschuldigst verhalten und aufgeföhret hat, ungefehr für einen Jahr das zeit. Geseegnet, er aber über sein wenig erspahrte Haabschafft testiret, welches Testament in dem Schladenwerther Oberamt mir vorgelesen worden, woraus so viel vernohmen, daß sich nach Empfangung seines hinterlassenen Vermögen auf Euer hochfürst. Durchleücht Pirleßer Territorio zu Schmidles, woher er gebürthig gewesen, eine Capellen Maria Einsiedel genant, auf seine Intention erbauen zulassen gebetten, und ersuchet hat.

Wann nun Gnädigster Fürst und Herr Herr ich dato von seinen Sachen weniger einiges Geldt empfangen, ich aber gerne seine zu Ehren Gottes gereichende Intention und letzten Willen anjetzo erfüllen will, zu dessen heyligen Werth und besser Zierde der Capelln ich auch aus meinem Vermögen ein Glökl darauf setzen zulassen geseimet bin, wann nur von der jenigen Instanz, welche meines Verstorbenen Sohns Sachen inventiret, solches zu Geldt gemacht und das etwann aus ständige eingetrieben haben, mir verabfolget wurde; Solchem nach gelanget an Euer hochfürst. Durchleücht mein unterthänigst treu gehorsambstes bitte: Hoch Dieselbte gerühen /: jedoch ohne unterthänigstes Maasgeben :/ dero hochfürst. Intention an seine Behörde: worint mir gegen Quittung allhier in Böhmen so viel Geldt, als meines verstorbenen Sohns hinterlassene Effecten und Haabschafft ausmachet, verabfolget werden möge, ergehen zu lassen, für welche Höchster Gnadt und Bitt gewehr wirdt Gott der Allmächtige Euer hochfürst. Durchleücht eine lange glückseel. Regirung und unabsterbliche Abstammung dero durchleüchtigsten Hauses durch seinen himlichen Seegen zu verleyhen geruhen, in ersterbung Euer hochfürst. Durchleücht.

Unterthänigst treu gehorsambster Johann Track aus Schmidles zu dem Pirleser Amt gehöriger Erbunterthann.

Einsiedeln Chapel's Copies in Bohemia and the Influence of the Margraves of Baden-Baden

Summary

On the beginning of the 17th century, the pilgrimage site in Einsiedeln (Schwyz) became famous for the miraculous statue of the Virgin Mary which was kept in a little chapel. Soon, many copies of the statue and/or of the chapel were created by the patrons and pilgrims of noble classes. Most of the Einsiedeln chapel's copies were constructed in the southern parts of the Holy Roman Empire and its surrounding. The Virgin of Einsiedeln was worshiped for protection against war and rescue of drowning persons.

However, the cult had spread to Bohemia where at least six chapels arose in the year 1670 to 1760. Those were built by noble families like counts of Sternberg, princes of Eggenberg/Schwarzenberg or other less famous noble patrons. More chapels of the Virgin of Einsiedeln emerged on the Bohemian manors of the margraves of Baden-Baden who knew the cult from their homeland. Especially princess Sibylla Augusta (1675–1733) supported the cult and visited the pilgrimage site in Einsiedeln at least eight times. But not only the margraves themselves founded the chapels on their manors: other patrons established Einsiedeln chapels on the Bohemian manors of the margraves of Baden-Baden too. This was probably the case of Lovosice where countess Radicati built a chapel after her man died in a battle in 1756.

The most interesting example is the one from Smilov – a little village on the peripheral manor of Brložec (Western Bohemia). A subject who was born in Smilov and later served on the margrave's court in Rastatt decided in his testament to leave money for a copy of Einsiedeln chapel in his home village. No matter whether the chapel was built or not, it is an example of geographical and social transfer of the cult and its patronage and a behaviour which can be classified as imitation of the nobility. The Einsiedeln chapel helped to symbolically interconnect the village of Smilov with the pilgrimage site of Einsiedeln and with the residence town of Ostrov and Rastatt where Einsiedeln chapel were built too.

Intravilán obce Smilov. Foto: Michal Vokurka, 2022.

Závěr farního kostela sv. Michaela Archanděla v Brložci. Foto: Michal Vokurka, 2022.

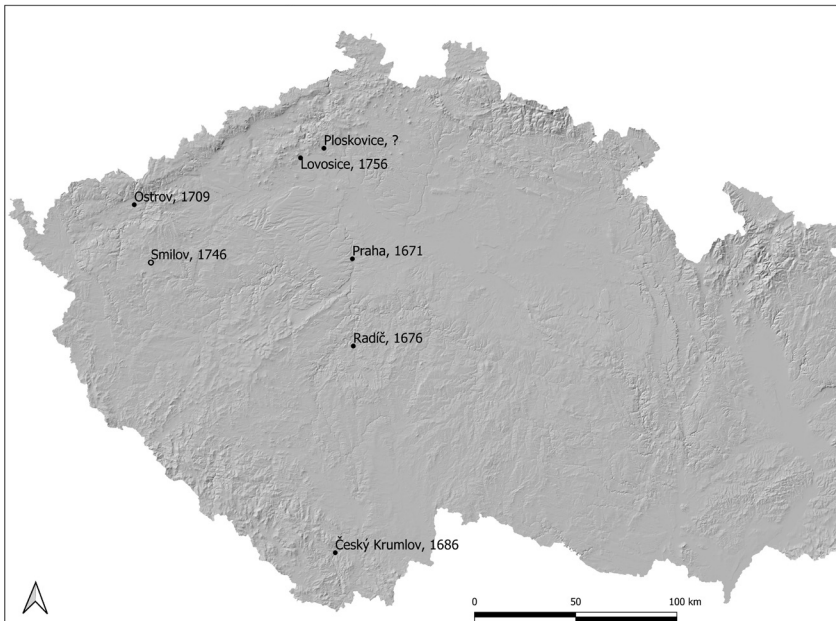
Einsiedelnská kaple v Rastattu. Foto: Michal Vokurka, 2017.

Einsiedelnská kaple v Radíči. Foto: Jan Kilián, 2013.

Einsiedelnská kaple v Ploskovicích. Foto: Jan Kilián, 2020.

Mapa einsiedelných kaplí v Čechách. Michal Vokurka, 2022.

Státní hranice a poměry v západočeském příhraničí mezi válkami

Karel ŘEHÁČEK

Abstract: The immediate neighborhood with Germany posed a significant security threat, especially for the western Czechoslovak borderland after 1918. Developments abroad almost immediately affected the situation in Czechoslovakia itself, and the local authorities had to respond to it adequately. It was therefore necessary, above all, to strictly guard the state border and prevent the penetration of defective persons, things and ideas across it. It was also necessary to strengthen security measures at the border in order to eliminate common cross-border criminality (smuggling) and kidnapping, transfer of arms, espionage and economic espionage. On both sides of the border, armed conflicts, which often were deadly, were ordinary. That is why the security forces were systematically strengthened in Czechoslovakia and Germany, but their concentration, besides numerous positives, also brought negatives in the form of more frequent conflicts and provocations between them.

Key words: state borders; security conditions; separatism; western Bohemia; 1918–1938

I. Úvod

Německá iredenta v meziválečném Československu byla významně ovlivňována i zvenčí, na západě Čech především z Bavorska a Saska.^{1]} V zájmu zajištění klidného vnitropolitického vývoje bylo proto zapotřebí co nejdříve eliminovat rizika pramenící z bezprostředního sousedství s Německem a snažit se o co nejučinnější ostrahu státní hranice, přes níž bylo možno přepravovat nežádoucí materiály, nepřátelské osoby i protistátní myšlenky.

Ostraha státní hranice na západě Čech však nebyla snadná. Oblasti sousedící s Bavorskem a Saskem byly též většinou osídleny německy mluvícím obyvatelstvem, které mělo vůči Československé republice od počátku výrazně negativní poměr.^{2]} Situace byla o to složitější, že ani německo-československé vztahy nebyly po roce 1918 ideální. V neposlední řadě situaci destabilizovala vnitropolitická poválečná atmosféra v Německu, zejména tíživé hospodářské poměry a jejich důsledky. To vše mělo značný vliv i na dění v československém pohraničí.

1] Blíže k této problematice Karel ŘEHÁČEK, *Meziválečný vývoj v Německu a jeho dopady na situaci v západních Čechách*, *Bohemiae Occidentalis Historica* 6, č. 2, 2020, s. 75–107.

2] Blíže k situaci v národnostně smíšených oblastech Československa v letech 1918–1919 viz Pavel JAKUBEC – Jaroslav PAŽOUT (red.), *Vznik Československa a provincie Deutschböhmen*, Litoměřice – Praha – Liberec 2019.

Dosti závažná byla z bezpečnostního hlediska zejména situace v bezprostřední blízkosti státních hranic, které byly stráženy naprosto nedostatečně. Jednalo se třeba o úsek československo-bavorské hranice na Chebsku a Ašsku, která byla běžně přístupná. Přes hranice každodenně přecházeli kurýři, finanční stráž byla nespolehlivá, obyvatelstvo obou měst se stavělo vůči Československu krajně nepřátelsky a věřilo v brzkou vojenskou akci tzv. sudetoněmeckých legií a bavorského vojska, které mělo podle mnohých fám v létě 1919 obsadit zmíněné okresy a osvobodit je od československé nadvlády.³¹

Smyslem předložené studie je analyzovat na základě archivních pramenů celostátní i regionální provenienci problematiku ostrahy československo-německé hranice na západě Čech, tj. na Plzeňsku a Karlovarsku, v letech 1918–1938, akcentovat nejen organizaci jejího zajištění, ale také veškeré aktivity, které se kolem ní na české i německé straně děly. Studie si všímá mj. činnosti československých i německých bezpečnostních a zpravodajských složek, analyzuje ozbrojené konflikty, které na hranici vznikaly, zabývá se únosy lidí přes hranice či špionáží ve prospěch obou států. Věnuje se rovněž aktivitám československých bezpečnostních složek v příhraničních oblastech, zejména snahou o postátnění obecních a městských policií či dislokaci četnictva a armády poblíž hranic. Pojem „příhraničí“ je v této studii vnímán mnohem širěji než termín „pohraničí“ a zahrnuje víceméně vnější i vnitřní pohraničí tak, jak bývá definováno kupř. z pohledu historické geografie či sociologie.

Studie vychází z rozsáhlého studia archiválií úřední provenience nacházejících se v péči Národního archivu (archivní fondy Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha, Zemský úřad Praha – prezidium, Ministerstvo vnitra I – stará registratura, Praha, Zemské četnické velitelství Praha), Archivu Kanceláře prezidenta republiky (archivní fond Kancelář prezidenta republiky), Státního oblastního archivu v Plzni (archivní fondy Exponovaný četnický štábní důstojník Plzeň, Fondy Veřejné bezpečnosti z bývalého kraje Plzeň, Krajský soud Plzeň, Krajský soud Klatovy, Krajský soud Cheb, Státní zastupitelství Plzeň, Státní zastupitelství Klatovy, Státní zastupitelství Cheb, Trestnice pro muže Bory) a státních okresních archivů Plzeňska a Karlovarska (fondy okresních úřadů). Kromě toho byly využity i materiály vzniklé z činnosti „vlivových“ českých spolků, které působily v národnostně smíšených oblastech uvedeného regionu, zejména Národní jednoty severočeské v Praze, jejíž archiválie se nacházejí v Národním archivu, a Národní jednoty pošumavské v Praze, jejíž archiválie má v péči Státní oblastní archiv v Třeboni. Využity byly rovněž, byť v mnohem omezenější míře, archiválie nacházející se v péči bavorských archivů, zejména

31) Národní archiv (dále NA), Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha (PMV), karton 234, sign. 225-234-1, zpráva komisaře revizního odboru Ministerstva financí (MF) v Praze Františka Mencáka o situaci v okrese Cheb, s. d. Revizor MF Antonín Novák poměry v Aši charakterizoval ve své zprávě z 23. 6. 1919 slovy: „*Dlužno upozorniti na nenávistné chování zdejšího obyvatelstva, které jedině strachem před vojenským zakročením udržuje se v klidu.*“

v Bavorském hlavním státním archivu (Bayerisches Hauptstaatsarchiv) v Mníchově, kde se v archivních fondech Aussenministerium a Justizministerium nacházejí cenné informace k pohraničním incidentům, nebo ve státních archivech (Staatsarchiv) ve Würzburgu a v Norimberku, kde lze najít prameny k problematice údajných politických uprchlíků z Československa ve 30. letech. I z těchto důvodů tak studie reflektuje více český pohled na skutečnost. Navíc, k mnoha řešeným problémům se nedochovaly adekvátní německé informační zdroje, z čehož plyne jistá, ovšem vcelku logická, informační nevyváženost.

Archivní výzkum, z něhož tato studie primárně čerpá, se odrazil i v použitých metodách práce, kdy dominovala zejména přímá kritika a interpretace pramenů, která byla podle možností rozšiřována metodami dalšími, zejména induktivní, komparativní, v menší míře také biografickou či dokonce prosopografickou. V několika případech byla využita rovněž metoda sondy a následného zevšeobecnění získaných dílčích informací. Převážně „český“ pramenný pohled na události na státní hranici však nijak zásadním problémem není, neboť k tématu existuje i dostatek kvalitní odborné literatury německé provenience, jež reflektuje dění na česko-bavorském pomezí. Ze starších i novějších prací je třeba připomenout kupř. studie Helmuta Brauna či Rudolfa Jaworskeho,⁴⁾ které dokládají mj. čtená svědectví i „z druhé strany“.

Předložená studie, která volně navazuje na problematiku dopadů vývoje v Německu na situaci v západních Čechách, již autor řešil v citovaném článku zveřejněném v tomto sborníku v roce 2020, poslouží k obohacení regionální historiografie o zajímavou problematiku meziválečného vývoje i jako další střípek do stále budované mozaiky česko-německého soužití v českých zemích.

II. Organizace ostrahy československo-německé hranice na západě Čech

Na československé straně střežila státní hranici pohraniční oddělení finanční stráže.⁵⁾ Na Domažlicku kupř. střežení prováděla oddělení ve Všerubech, Maxově, Folmavě, Fuchsově Huti a Haselbachu. Hranice mezi Fuchsovou Hutí a Haselbachem se však nacházela zcela v lese ve velmi špatném terénu a tento úsek byl vyhledáván zejména pašeráky. Proto bylo navrhováno zřízení dalšího finančního oddělení přímo na Čerchově, k čemuž koncem roku 1923 také

4) Helmut BRAUN, *Wirtschaftliche, soziale und politische Entwicklungen des Bayerischen Waldes in den Jahren der Weltwirtschaftskrise*, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 67/2, 2004, s. 401–432; Rudolf JAWORSKI, *Grenzlage, Rückständigkeit und nationale Agitation: Die "Bayerische Ostmark" in der Weimarer Republik*, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 41, 1978, 241–270.

5) Blíže k ní a jejímu významu v části sledované oblasti Jan JIRÁK, *Na stezkách krále Šumavy aneb historie ostrahy státní hranice a finanční stráže do roku 1951*, Domažlice 2005.

došlo.^{6]} Finanční stráž však k ostraze frekventované západní hranice nestačila a bylo třeba hledat i jiné cesty k její účinnější ochraně. Na základě rozkazu Zemského četnického velitelství v Praze z 20. září 1927 bylo proto v obvodech jednotlivých četnických oddělení vybíráno mužstvo v záloze pro pohraniční četnické oddíly. Problém na západě Čech však spočíval v tom, že obyvatelstvo obvodů četnických oddělení bylo téměř výhradně německé národnosti a záložníků české národnosti se nedostávalo. Proto byla zvažována možnost vybírat příslušníky pohraničních četnických oddílů ze záložního stavu jednotlivých hraničářských praporů, kteří by byli „*pro svoji dobrou znalost pohraničí a poměrů tamtéž obzvláště schopni pro službu v ostraze hranic na pohraničních četnických oddílech*“.^{7]}

Z hlediska ochrany československé státní hranice panovala neudržitelná bezpečnostní situace hlavně na pohraničních vlakových nádražích, kde rovněž působila drtivá většina personálu německé národnosti, mnohdy se dokonce jednalo o německé státní příslušníky.^{8]} Takové byly kupř. poměry na vlakovém nádraží v Chebu, které využívaly společně buštěhradská dráha, československé, bavorské a saské státní dráhy, bylo postaveno bavorskou vládou a jednalo se o bavorský státní majetek, takže kontroly cizinců na chebském nádraží prováděl oddíl bavorského vojska.

Rovněž československá pohraniční kontrolní stanice v Železně Rudě hlásila 8. června 1919, že k zabezpečení řádného chodu nádraží je zapotřebí především naprosto spolehlivý nádražní personál. Podle ní tomu tak však zdaleka nebylo: předností nádraží byl německý státní příslušník a většinu úředníků a zřízenců tvořili rovněž Němci ze sousedního Bavorska. Stanice proto požadovala výměnu personálu a dosazení národnostně spolehlivých českých úředníků. V hlášení mj. stojí: „*Slovensko musí nám býti výstrahou, že takto postupovati nelze, to není žádný útisk Němců, když budou z pohraničních stanic přesazeni. Vojska máme málo a jest tudíž povinností všeho občanstva, aby přispělo k ochraně naší mladé samostatnosti, a myslím, že nemalá důležitost v tomto ohledu připadá našim železnicím. Až bude pozdě, není-li již vůbec, pak zase bude svádět vinu jeden na druhého.*“^{9]}

Kromě aktivní ochrany státní hranice musely být posíleny i pasivní prvky jejího střežení. V rámci finanční stráže, četnictva i vojska byla proto

6] NA, PMV, karton 7, sign. 225-7-16, hlášení Okresního četnického velitelství (OČV) v Domažlicích Okresní správě politické (OSP) v Domažlicích z 13. 6. 1923.

7] NA, Zemské četnické velitelství (ZČV) Praha, karton 940, hlášení Exponovaného četnického štábního důstojníka v Plzni ZČV pro Čechy v Praze z 26. 11. 1927.

8] NA, PMV, karton 137, sign. 225-137-15, zpráva místodržitelského rady Karla Haissingera o výsledku šetření událostí 4. 3. 1919 v Chebu z 28. 3. 1919, s. 7.

9] Státní oblastní archiv (SOA) v Plzni, Krajský soud (KS) Plzeň, karton 83, Vr 1748/19, opis situační zprávy stanice v Železně Rudě Československému zemskému velitelství pro Čechy v Praze, opis zaslalo ZČV v Praze 21. 6. 1919 Ministerstvu železnic v Praze.

zintenzivněna zpravodajská služba, která měla za úkol získávat informace o dění za hranicemi, zejména v souvislosti s pohyby bavorských a saských bezpečnostních složek a jejich dislokací. Zpravodajské informace z Německa získávaly československé úřady mnoha různými způsoby. Jedním z nich byli i informátoři, kteří překračovali hranice a dodávali zprávy úřadům nebo důvěrníkům. Na Sušicku se jednalo např. o Georga Müllera z Vilshofenu an der Donau u Pasova, který byl bývalým německým důstojníkem, ale kvůli zranění téměř neviděl. Jelikož dostával pouze velmi malou penzi, živil se žebrotou a připravoval se na vstup do nějakého kláštera. Dne 6. dubna 1923 se dostavil k českému faráři v Hůrce u Prášil Ignáci Březinovi a sdělil mu, že v Bavorsku se pilně zbrojí a že Grenzweache a Reichswehr jsou připraveny na nacionalistický puč. Střediskem nacionalistického hnutí mělo být bavorské město Degendorf, kde bylo uskladněno značné množství zbraní a munice. Očekávalo se, že oddíly německých nacionalistů vtrhnou do Československa a za pomoci místních Němců se zmocní celé někdejší provincie Deutschböhmen. Březina obdaroval Müllera malým množstvím peněz, vyzval ho k další návštěvě a vše oznámil posádkovému velitelství ve Vimperku.^{10]} Z dalších informačních zdrojů např. zjistila Okresní správa politická (OSP) v Domažlicích, že v bavorském pohraničním městě Furth im Wald byla v červnu 1919 soustředěna divize pěchoty, dvě baterie děl, oddělení strojních pušek a švadrona jízdy, a obávala se „bezprostředního vpádu“, proti němuž by v Domažlicích stála jen setnina pěchoty a oddělení kulometů 14. dragounského pluku.^{11]}

Od počátku existence republiky se československé úřady připravovaly na případný vojenský útok ze strany Německa a za tímto účelem byly vyhotoveny i evakuační plány. V obvodu Exponovaného četnického štábního důstojníka v Plzni bylo v listopadu 1925 vymezeno záchytné pásmo čarou Kolinec – Klatovy – Stod – Stříbro – Město Teplá – Bečov nad Teplou – Karlovy Vary – Kadaň – Chomutov – Most – Bilina – Kostomlaty. Jeho případná evakuace měla být realizována po železnici a zvláštní pozornost se měla věnovat místům blízko hranic a s průmyslem důležitým pro armádu (jmenovitě se jednalo o Cheb) a místům, k nimž vedla železnice podél nedalekých hranic, která mohla být nepřítelem přerušena. Evakuace těchto míst měla být zahájena okamžitě, jakmile by byl vyhlášen začátek závazku k válečným úkonům. V tomto případě se měl evakuovat četnický cenný materiál, rodiny četníků a jejich soukromý majetek, samotní četníci však měli zůstat na svých stanovištích. Pro případ, že by byly železnice spojující jednotlivá evakuační místa přerušeny, měla být evakuace provedena po vozy.^{12]}

10] NA, PMV, karton 7, sign. 225-7-16, hlášení OSP v Sušici Prezidiu Zemské správy politické (PZSP) v Praze z 11. 4. 1923.

11] NA, PMV, karton 138, sign. 225-138-9, zpráva OSP v Domažlicích PZSP v Praze z 6. 6. 1919.

12] NA, ZČV Praha, karton 940, rozkaz velitele ZČV pro Čechy v Praze generála Bohuslava Knoblocha Exponovanému četnickému štábnímu důstojníku v Plzni z 24. 11. 1925.

Zpravodajská služba se samozřejmě zajímala i o způsob střežení hranice na německé straně. Do její ostrahy byl zapojen zejména Reichswehr, německá ozbrojená moc povolená vítěznými velmocemi, který obsazoval především strategické lokality poblíž hranic s Československem: v březnu 1921 kupř. shromáždil zbraně v oblasti bezprostředně sousedící s Klatovskem a Sušicem, v Poschingerově Dvoře (Poschingerhof) u Javorné bylo např. uschováno 800 vojenských opakovaček a dva kulometry, opevňoval se i v ubikacích poblíž vrchu Hohenbogenu.^{13]} Kromě toho bylo vojsko v Bavorsku soustředěno např. také v Chamu či Kötzingu, v listopadu 1923 byla ve městě Furth im Wald zřízena na hotelu Hohenbogen radiotelegrafická stanice.^{14]}

Koncem roku 1921 byla ostraha hranice zesílena říšskoněmeckou pohraniční stráží (Landespolizei). Vztahy jejích příslušníků vůči československým státním občanům nebyly bezproblémové a stávaly se terčem stížností a kritiky. Podle Zemské správy politické (ZSP) v Praze jednali němečtí pohraničníci s Čechoslováky přecházejícími státní hranici „*příkře a bezohledně*“ a často je pro nepatrné přestupky dlouhou dobu věznili.^{15]} Příkladem za všechny budiž třeba přednosta bavorského pohraničního komisařství v Chebu Martin Riedmayer a jeho zástupce Fritz Rauch, kteří vedli pohraniční kontrolní stanici s několika policejními strážmistry v civilu. Podle hlášení Policejního komisařství (PK) v Chebu byli ve službě velice přísní, přestupky trestali vysokými pokutami a jejich chování bylo natolik arogantní, že sami říšští Němci ho považovali za šikanu.^{16]} Četnická stanice v Božím Daru na Jáchymovsku v hlášení z 2. listopadu 1922 sice žádné konkrétní případy šikany ze strany německých pohraničníků neuvedla, potvrdila ale, že „*z všeobecného jejich jednání může se vycítiti, že k nám chovají obzvláštní nepřízeň*“.^{17]} Četnická stanice v Českém Wiesenthalu na Jáchymovsku však na částečnou omluvu jejich jednání uvedla, že příčinou je především nezkušenost příslušníků Landespolizei, kteří měli krátký výcvik, a proto se ve službě dopouštěli častých přehmatů.^{18]}

Významná změna v ostraze státní hranice nastala na německé straně v roce 1923, kdy bylo zřízeno Grenzschutzkommando (Grenzaufsicht) jako stálá bezpečnostní stráž. Dětilo se na Blaupolizei a Grünepolizei. Blaupolizei

13] NA, PMV, karton 79, sign. 225-79-1, dopis PZSP v Praze PMV v Praze z 19. 4. 1921.

14] NA, PMV, karton 7, sign. 225-7-16, hlášení OČV v Domažlicích OSP v Domažlicích z 21. 11. 1923.

15] Státní okresní archiv (SOKA) Karlovy Vary, Okresní úřad (OÚ) Jáchymov, prezidiální spisy 1922, karton 7, dopis PZSP v Praze OSP v Jáchymově z 23. 10. 1922.

16] NA, PMV, karton 7, sign. 225-7-16, hlášení Policejního komisařství (PK) v Chebu Policejnímu ředitelství (PR) v Praze, s. d.

17] SOKA Karlovy Vary, OÚ Jáchymov, prezidiální spisy, 1922, karton 7, hlášení Četnické stanice (ČS) v Božím Daru OSP v Jáchymově z 2. 11. 1922.

18] SOKA Karlovy Vary, OÚ Jáchymov, prezidiální spisy, 1922, karton 7, hlášení ČS v Českém Wiesenthalu OSP v Jáchymově z 3. 11. 1922.

tvořili příslušníci státní policie dohlížející na udržování veřejného pořádku ve městech, Grünepolizei vznikla přetransformováním části Reichswehru. Zájemci o službu v nově vzniklé bezpečnostní složce se museli zavázat ke dvanáctiletému kontraktu a poté měli nárok na přijetí do státní služby jako úředníci. Konali pohotovostní službu na hranicích a v čase vnitřních nepokojů byli vysíláni do problémových lokalit.^{19]} V Sasku se kupř. pohraniční stanice nacházely v Horním Wiesenthalu (Oberwiesenthal), Bärensteinu, Hammer-Unterwiesenthalu, Grattendorfu (hejtmanství v Annabergu) a v Rittersgrünü, Grünstättenu, Johanngeorgenstadtu a Raschau (hejtmanství ve Schwarzenbergu). Ostrahu státní hranice podporovaly i další bezpečnostní složky, zejména německá bezpečnostní policie (Sicherheitspolizei; Sipo), která se nacházela ve Schwarzenbergu, Raschau, Annabergu a Saské Kamenici (Chemnitz), kriminální policie (Kriminalpolizei; Kripo) se sídly ve Cvikově (Zwickau), Plavně (Plauen), Saské Kamenici a Drážďanech (Dresden) a státní policie (Staatspolizei; již zmiňovaná Grünepolizei), která se nacházela ve Schwarzenbergu, Raschau, Annabergu a Saské Kamenici. Ochrana hranice na železnici a nádražích byla v kompetenci Eisenbahngrenzwache s ústředním velitelstvím v Řezně (Regensburg) a rozsáhlé řídké obydlené oblasti střežili příslušníci Waldpolizei s ústředním velitelstvím v Chamu. Co se týče výzbroje německých bezpečnostních složek, zjistily československé zpravodajské služby, že četnictvo bylo vyzbrojeno šavlemi, pistolemi a karabinami a používalo jízdní kola, obdobnou výzbroj měly Sipo a Grünepolizei. Příslušníci četnictva nosili tmavošedou uniformu s černými kalhotami, pokud používal četník jezdecké kalhoty, musel mít černé kamaše. Čepici měli vesměs černou v podobě čáky. Sipo a Grünepolizei nosilo výstroj šedohnědé barvy, příslušníci Kripo naopak používali pouze občanský oděv a byli vyzbrojeni opakovacími pistolemi.^{20]}

Na Chebsku byl vzhledem k jeho poloze Grenzschutz organizován jak ze Saska, tak z Bavorska. Ústředí pro Sasko se nacházelo v Plavně (celá česko-saská hranice), pro Bavorsko v Bambergu (celá česko-bavorská hranice). Příslušníky Grenzschutzu byli obvykle hackenkreuzleři a velitelské pozice zastávali důstojníci věrní bývalé císařské dynastii, kteří byli většinou i příslušníky Sipo.^{21]} Velitelé četnických stanic v Bavorsku byli na jaře 1933 pověřeni organizováním a cvičením dobrovolníků, kteří se hlásili k vojenskému výcviku. Jednalo se o mladíky ve stáří od 14 let, majetní si měli opatřit stejnokroj z vlastních prostředků, nemajetným byl poskytnut zdarma státem.^{22]} Cvičení

19] NA, PMV, karton 7, sign. 225-7-16, dopis OSP v Prachaticích PZSP v Praze z 28. 6. 1923.

20] SOKA Karlovy Vary, OÚ Jáchymov, prezidiální spisy, 1925, karton 10, hlášení OČV v Jáchymově OSP v Jáchymově ze 13. 11. 1925.

21] SOA v Plzni, Exponovaný četnický štábní důstojník, karton 9, hlášení Exponovaného četnického štábního důstojníka v Plzni ZČV pro Čechy v Praze z 29. 9. 1927.

22] NA, Zemský úřad – prezidium, Praha (PZÚ), karton 575, sign. 207-575-4, dopis OÚ v Horšovském Týně PZÚ v Praze ze 4. 4. 1933.

byla dobrovolná, cvičilo se s karabinami a ostré střelby se konaly na vojenských střelnicích, např. v bavorském Schönsee.^{23]}

Vzhledem k neujasněné mezinárodně-právní situaci a k obavám z očekávaného vpádu československé armády do Německa se do ostrahy československo-německé hranice zapojovaly i další složky, které by bylo možno nazvat občanskými či spíše aktivistickými. Jednalo se především o nejrůznější militaristické spolky, jejichž příslušníci, obvykle šlechtici a neaktivní vojáci někdejší císařské armády, pomáhali řádným bezpečnostním formacím v plnění jejich úkolů. V bavorském městě Furth im Wald kupř. působil spolek Kavalerie-Vereinigung. Jednalo se o dobrovolné sdružení a aktivních či záložních důstojníků určené výhradně k ostraze hranic. Mělo asi 210 příslušníků a jeho velitelem byl baron Karl von Voithenberg. Příslušníci spolku byli vyzbrojeni vlastními pistolemi a měli v záloze i pušky, které obdrželi od ústředí v Řezně.^{24]} Také v Sasku působila na hranicích řada bojových spolků typu Wehrwolf, Stahlhelm, Jungschützen či Schenkschützen. Tyto spolky byly samostatné a samy cvičily svoje členy, údajně ale byly řízeny z Berlína.^{25]} Klíčová byla především Deutsche Wacht, jejíž zemské velitelství pro Bavorsko se nacházelo v Mnichově, velitelství skupiny (Gruppenkommando) pro oblast Nieder-Bayern sídlilo v Landshutu, vedoucím jeho zahraniční propagandy byl obchodník Johann Jäger z města Furth im Wald a jeho důvěrníci se nacházeli v mnoha pohraničních obcích. Na Domažlicku kupř. existovala asi padesátičlenná organizace, jejímž vedoucím byl domkář Georg Brandl ze Šprymberku (Springenberg, dnes Pomezí na Domažlicku). Jednalo se především o příslušníky Jugendbundu ze Všerub.^{26]}

Rovněž německé bezpečnostní složky získávaly zpravodajské informace o Československu. Mezi československým pohraničím a Bavorskem a Saskem existovalo mnoho zpravodajských spojení. Jednou z řady organizací, která působila v Československu, byla bavorská vojenská organizace Oberland, která v lednu 1923 zřídila v Hofu zpravodajskou agenturu, jež sbírala hlavně politické a vojenské informace o Československu. Spojkou organizace na západě Čech byl lázeňský sekretář Fritz Schwappbacher z Mariánských Lázní, který shromažďoval informace a dále je předával do Bavorska.^{27]} Často byly tyto organizace napojeny na sudetoněmecký Turnverein v Československu.

23] NA, PZÚ, karton 575, sign. 207-575-4, dopis OÚ v Horšovském Týně PZÚ v Praze ze 14. 4. 1933.

24] SOA v Plzni, Exponovaný četnický štábní důstojník, karton 9, hlášení Exponovaného četnického štábního důstojníka v Plzni ZČV pro Čechy v Praze z 29. 9. 1927.

25] Tamtéž.

26] SOKA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, OÚ Domažlice, prezidiální spisy, karton 2, hlášení OČV v Domažlicích ZČV v Praze z 15. 10. 1926.

27] SOKA Cheb, OÚ Cheb, prezidiální spisy, 1923, karton 50, dopis PZSP v Praze OSP v Chebu z 30. 5. 1923.

Protičeská agitace však podle hlášení Okresního četnického velitelství (OČV) v Chebu neměla příliš pozitivních ohlasů mezi běžným bavorským obyvatelstvem. V hlášení stojí, že „*bavorské pohraniční obyvatelstvo nechce prý o nějakých nových rozbrojích ničeho slyšeti a touží po klidu a míru*“.^{28]}

Podle důvěrných zpráv konala německá pohraniční policie a německá pohraniční stráž zpravodajskou službu i pro vojenskou správu. Česko-saská hranice byla rozdělena na tři úseky: východní s ústředím v Žitavě, střední s ústředím v Saské Kamenici a západní s ústředím v Plavně. Každému ústředí podléhaly na hranicích pohraniční četnické hlídky (Grenzgendarmarie-Standort, Grenzübergangsstelle), z nichž nejdůležitější byly Markersdorf-Hermersdorf a Ebersbach a Moldau (ústředí v Žitavě), Johanngeorgenstadt a Vejprty (ústředí v Saské Kamenici) a Vojtanov a Klingenthal (ústředí v Plavně). Získávané zprávy byly dodávány do ústředí různými spojovacími prostředky a z ústředí byly posílány Policejnímu ředitelství (PŘ) v Drážďanech a zpravodajskému oddělení (Abwehrstelle) 4. pěší divize v Drážďanech.^{29]}

Úřady obou států se snažily zpravodajské aktivity svých protivníků monitorovat a podle možností i potírat. Československé úřady se v polovině třicátých let kupř. zajímaly o podezřelé cizince působící v Československu. Jednalo se např. o profesora vysoké lesnické školy v saském Tharandtu Franze Heskeho, který od června do listopadu 1933 pobýval na panství Eugena Czernina v Petrohradě na Lounsku, kde prováděl vyměřovací práce.^{30]} Hesky byl saským státním příslušníkem, kterého československé úřady podezíraly ze špionáže pro Německo. Prezident Zemského úřadu (ZÚ) v Praze proto v únoru 1935 nařídil svým podřízeným úřadům věnovat Heskemu bedlivou pozornost a kontrolovat „*se vši přísností a důkladně*“ na hranicích jeho automobil.^{31]} Z vyzvědačství a špionáže ve prospěch Německa byli podezřelí také bratři Ferdinand a Konrád Altmannovi z Nýrska, kteří měli podle Státního zastupitelství v Klatovech v prosinci 1935 dopravit do Bavorska různé regionální mapy, což se jim ale v přípravném řízení nepodařilo prokázat, a tak k soudnímu projednávání případu nakonec vůbec nedošlo.^{32]}

Co se týče vstupu do Německa, uznávaly po parlamentních volbách v roce 1935 říšskoněmecké pohraniční orgány legitimace Sudetoněmecké strany (Sudetendeutsche Partei; SdP) za rovnocenné cestovním pasům a jejich držitele běžně pouštěly do Německa a zpět.^{33]} Naopak stihaly osoby, které přecházely

28] Tamtéž, hlášení OČV v Chebu OSP v Chebu ze 7. 7. 1923.

29] SOKA Karlovy Vary, OÚ Jáchymov, prezidiální spisy, 1925, karton 10, dopis OSP v Chebu OSP v Jáchymově z 30. 10. 1925.

30] Tamtéž, 1935, karton 19, hlášení OČV v Podbořanech Velitelství četnického oddělení (VČO) v Chomutově z 12. 11. 1934.

31] Tamtéž, 1935, karton 19, dopis Zemského úřadu (ZÚ) v Praze PMV v Praze z 20. 2. 1935.

32] SOA v Plzni, Státní zastupitelství (SZ) Klatovy, karton 73, St 296/36, hlášení SZ v Klatovech Vrchnímu státnímu zastupitelství v Praze z 27. 3. 1936.

33] SOKA Karlovy Vary, OÚ Jáchymov, prezidiální spisy, 1935, karton 19, hlášení OÚ

hranice jenom s průkazkami pro malý pohraniční styk. Dne 7. září 1935 bylo např. v bavorském Schönsee zatčeno několik československých Němců, kteří tam česali chmel a místo cestovních pasů používali pouze potvrzení bavorského obecního úřadu, která jim měla po dobu pobytu v Bavorsku platit coby cestovní doklad. Jednalo se většinou o německé sociální demokraty, kteří byli označeni za politicky nespolehlivé, a byla na ně uvalena vazba, z níž byli propuštěni až 19. září. Při výslechu byli obviňováni z toho, že jsou zaujati proti Hitlerovi. Jeden z nich, Franz Lechner z Pleše na Horšovskotýnsku, byl československým legionářem a školníkem na české národní škole v Pleši, a kromě toho jeho manželka posluhovala v domě tamní stanice finanční stráže. Podle šetření bylo pravděpodobné, že všechny udal nějaký příslušník SdP z Pleše.^{34]}

Bavorské pohraniční úřady perzekuovaly také zaměstnance Československých státních drah, kteří s vlakovými soupravami přejížděli hranice. Den 13. července 1937 byl např. v bavorském městě Furth im Wald zatčen průvodčí vlaku Karel Kaňák, který byl prohlédnut a zase propuštěn. Totéž se téhož dne stalo v té samé stanici i průvodčímu Františku Bémovi, kterému byl při prohlídce zabaven výtisk Večerního Českého slova, jehož dovoz do Německa byl zakázán. Zaměstnanci Československých státních drah se proto obávali do Německa jezdit a žádali o překládání na jiné tratě.^{35]}

III. Aktivity bezpečnostních složek na československo-německé hranici na západě Čech

Československé bezpečnostní a zpravodajské složky velmi bedlivě sledovaly nejen aktivity německých pohraničních a celních orgánů, ale rovněž činnost německé branné moci v blízkosti státní hranice. Dne 26. března 1925 kupř. přijelo vlakem do bavorské stanice Bärnau 100 příslušníků Reichswehru, kteří došli až na samotnou hranici a na otázku celního úředníka Jana Zrubeckého z Pavlova Studence prohlásili, že si přišli prohlédnout hranice. Mužstvo bylo do druhého dne ubytováno u nacionalů a hackenkreuzlerů v Bärnau, kteří jim sami nabídli ubytování a stravu.^{36]} Na podzim 1925 zase cvičila poblíž státních hranic 4. saská pěší divize zesílená dělostřelectvem 3. pěší divize a tři pluky 1. a 2. jezdecké divize, v září 1925 byl třeba pozorován na Jáchymovsku pohyb říšskoněmeckých důstojníků na kolech v okolí Horního Wiesenthalu. Ti byli spatřeni i v hotelu na Fichtelbergu v Sasku.^{37]}

v Jáchymově PZÚ v Praze z 22. 7. 1935.

34] NA, PZÚ, karton 575, sign. 207-575-3, dopis OÚ v Horšovském Týně PZÚ v Praze z 30. 9. 1935.

35] Tamtéž, dopis OÚ v Domažlicích PZÚ v Praze z 16. 7. 1937.

36] NA, PMV, karton 333, sign. 225-333-20, hlášení ČS v Pavlově Studenci OSP v Tachově z 28. 3. 1925.

37] Tamtéž, dopis OSP v Jáchymově PZSP v Praze z 15. 10. 1925.

Pohyb vojska na hranicích byl ve dnech 17.–22. září 1925 pozorován také v Bavorsku v prostoru Straubing – Cham – Roding – Furth im Wald, ale jelikož bylo vojsko vzdáleno asi 30–40 kilometrů od hranic a skryto za vysokými vrchy, nebylo ho možno sledovat ani z vrchu Ostrý, byla pouze slyšet střelba z děl většího kalibru.^{38]} Vojského cvičení 19. pěšího pluku 7. bavorské divize se účastnili jako pozorovatelé poslanci bavorského zemského sněmu a novináři.^{39]} Zvýšená aktivita německého vojska na hranicích údajně souvisel se zvolením Paula von Hindenburg německým prezidentem. V této době docházelo na hranicích rovněž k častým provokacím. V září 1925 byl v oblasti Grafenriedu na Domažlicku pozorován několikrát přelet nízkoletícího letadla.

Vojská cvičení téměř na samých hranicích byla pravidelnou realitou i v dalších letech. V noci z 28. na 29. dubna 1926 konalo bavorské vojsko noční cvičení na vrchu Hohenbogen nedaleko státní hranice, střílelo se z kulometů či těžkých děl a střelbu bylo slyšet až na hranicích.^{40]} Další vojská cvičení se konala v létě 1926 v okolí bavorského Ambergu, účastnily se jich německé nacionalistické a bojové svazy, např. Stahlhelm, Wehrtumverein a jiné. V době od 9. do 13. srpna 1926 se v říšskoněmeckém pohraničí konaly manévry vojska ve směru Postupim – Bayreuth, 11. srpna 1926 se měly 9. pěší pluk z Postupimi a další útvary dostat údajně až do saského Plavna, podobné cvičení se konalo mezi 18.–20. srpnem také v bavorském Hofu.^{41]}

Rizikem pro ostrahu československo-německé hranice však nebyly pouze aktivity řádných bezpečnostních složek Německa. Československá pohraniční stráž a branná moc musela monitorovat i činnost polovojenských organizací typu SA. Jejich činnosti se totiž mnohdy účastnili dokonce i českoslovenští Němci, kteří žili v bezprostředním pohraničí. Dne 23. října 1932 např. dorazili do bavorského města Kirchenlamitz na polní cvičení hackenkreuzleři z Aše a Libé, kteří do Bavorska odjeli sedmi osobními auty.^{42]} Dne 27. listopadu 1932 dopoledne se konalo cvičení oddílů SA také v Olešnici (Oelsnitz) v Sasku. Oddíly nacvičovaly pochod směrem k československo-německým hranicím a po skončení cvičení se v místním hostinci konala taneční zábava, na kterou dorazili i mnozí českoslovenští Němci.^{43]}

Situace na státních hranicích a v příhraničních oblastech se výrazně zkomplikovala po nástupu Adolfa Hitlera do funkce říšského kancléře. V následujícím období významně přibýlo aktivit německých bezpečnostních složek

38] Tamtéž, dopis OSP v Klatovech PZSP v Praze z 30. 9. 1925.

39] Tamtéž, hlášení OČV v Klatovech Exponovanému štábnímu četnickému důstojníku v Plzni z 2. 10. 1925.

40] Tamtéž, dopis PZSP v Praze PMV v Praze ze 17. 5. 1926.

41] Tamtéž, hlášení PK v Chebu PZSP v Praze z 6. 8. 1926.

42] NA, PZÚ, karton 575, sign. 207-575-3, dopis OÚ v Chebu PZÚ v Praze z 29. 10. 1932.

43] Tamtéž, hlášení OÚ v Aši PZÚ v Praze z 13. 12. 1932.

všeho druhu, v mnoha případech s ryze provokativním účelem a s cílem narušit státní hranici a monitorovat akceschopnost československých úřadů.

Hned počátkem roku 1933 byla v rámci bavorského četnictva zřízena zvláštní výzvědná celní služba, jejímž úkolem bylo především potírat nezákonný vývoz cizích valut, cenných papírů a dalších aktiv přes hranice do Československa, nesporně i v souvislosti s represemi vůči Hitlerovým odpůrcům či s prvními oběťmi jeho režimu. Na každé pohraniční stanici byl k tomuto úkolu určen jeden obvykle starší četník, který nosil výhradně civilní oblek a měl k dispozici cestovní pas.^{44]} Na mnoha četnických stanicích byl personál posílen příslušníky SS a SA, kteří vykonávali pohraniční službu s četnictvem a celníky.^{45]} Hitlerovský režim se snažil o upevnění pořádku na hranicích i tím, že měnil celá osazenstva pohraničních policejních úřadů. V bavorském Hofu bylo např. v květnu 1937 veškeré mužstvo přeloženo jinam a dosavadní příslušníci byli nahrazeni policejními agenty pocházejícími z Pruska. Podle hlášení Státního policejního úřadu (SPÚ) v Aši bylo důvodem výměny to, aby „*byla udržena přísnost k obecnstvu, protože dosavadní policisté jsou všichni z Bavorska a usedlími občany, a proto prý trpí též kritiku vnitřních politických a hospodářských poměrů*“.^{46]} Bezpečnostní složky nacistického režimu rovněž omezovaly či dokonce zcela likvidovaly některé tradiční spolky, které se doposud podílely na ostraze státní hranice. Příkladem budiž třeba informace získaná Okresním úřadem (OÚ) v Klatovech, který koncem června 1933 hlásil, že v bavorském pohraničí byly 24. června 1933 rozpuštěny všechny spolky Stahlhelmu, jejich jmění bylo zabaveno a že celá akce byla dopředu připravená.^{47]}

Přibývalo rovněž incidentů a dalších znepokojujících událostí. Dne 27. srpna 1933 odpoledne kupř. přelétlo státní hranici nedaleko Božího Daru na Jáchymovsku směrem do Německa říšskoněmecké letadlo. Jednalo se o hnědý jednoplošník středního typu, který byl vzadu u kormidla označen černým hákovým křížem v bílém kruhu na červeném poli. Letadlo bylo obsazeno dvěma osobami a letělo ve výšce asi 150 metrů od Plešivce u Jáchymova na Horní Wiesenthal v Sasku.^{48]} Koncem srpna 1933 hlásil OÚ v Klatovech, že v bavorském pohraničí je občas slyšet střelbu, ovšem že se jedná o střelbu pocházející z trhání kamene na stavbě silnice z Regenhütte přes Velké Javorské jezero (Grosser Arbersee) k vojenské chatě na Brennes a o spojku na silnici z Bavorské Železné Rudy do Lohbergu. V hlášení stálo i to, že se ve vojenské chatě v Brennes každých 14 dnů obměňuje posádka 20 až 30 příslušníků Reichswehru

44] NA, PZÚ, karton 575, sign. 207-575-4, hlášení ZČV v Praze VČO v Klatovech z 23. 2. 1933.

45] Tamtéž, dopis OÚ v Tachově PZÚ v Praze z 27. 4. 1933.

46] NA, PZÚ, karton 575, sign. 207-575-3, hlášení Státního policejního úřadu (SPÚ) v Aši PZÚ v Praze z 11. 5. 1937.

47] NA, PZÚ, karton 575, sign. 207-575-4, dopis OÚ v Klatovech PZÚ v Praze z 28. 6. 1933.

48] SOKA Karlovy Vary, OÚ Jáchymov, prezidiální spisy, 1933, karton 17, hlášení oddělení FS v Božím Daru OÚ v Jáchymově z 30. 8. 1933.

a že se v Bavorské Železné Rudě (Bayerisch Eisenstein) konají pravidelná cvičení místních hackenkreuzlerů.^{49]} Na podzim 1933 se československé úřady v pohraničí připravovaly na možný útok ze strany Německa. Chebská posádka např. koncem října 1933 odvážela střelivo a ruční granáty z muničního skladu do kasáren a v kasárnách se připravovaly bedny k možné evakuaci. Státní úřady v Chebu dostaly přepis, v němž stálo, že nemohou v případě mimořádných událostí počítat s ochranou od vojska. Za hranicemi, např. proti úseku četnické stanice v Novém Losimtále na Tachovsku, bylo poblíž nich dislokováno asi 2000 příslušníků SA, v úseku sousedícím s Ašskem zase oddíly SS.^{50]}

Ještě komplikovanější situace nastala počátkem jara 1935, kdy 16. března rozhodla německá vláda o zavedení všeobecné branné povinnosti. Německo tím sice porušilo Versaillskou mírovou smlouvu z roku 1919, i mezi československými Němci však byla pozorována „*jakási veselejší nálada při přetřásání politických poměrů*“.^{51]} Podle OČV v Jáchymově byly události v Německu „*jakousi vzpruhou a posílením*“ československých Němců a OČV očekávalo, že „*výbojně chování Německa bude se přenášeti i na zdejší německé obyvatelstvo*“.^{52]} OČV proto přijalo opatření k zamezení dopravy propagačního materiálu do Československa a k zosílení dohledu na agitaci a podvratnou činnost ze zahraničí. Praktické vyústění zavedení všeobecné branné povinnosti na sebe nenechalo dlouho čekat: již v dubnu 1935 hlásilo OČV v Plané u Mariánských Lázní na základě informací Wenzela Reinla z Plané, který byl zaměstnán v bavorské obci Naab, že v Německu probíhají odvozy do armády, svobodné ženy jsou povinně cvičeny v sanitní službě a buduje se vojenská infrastruktura, např. letiště.^{53]}

Tlak na státní hranici byl ve druhé polovině třicátých let setrvalý. Dne 19. února 1936 kupř. obsadil vojenský oddíl Reichswehru samotou Rote Grube vzdálenou asi osm kilometrů severozápadně od saského města Johanngeorgenstadt. Na samotě uprostřed lesa v domě, který doposud sloužil jako útulna Hitlerjugend, prováděli příslušníci Reichswehru regulérní vojenský výcvik.^{54]} Tak tomu bylo běžně i na bavorském úseku státní hranice, 14. prosince 1937 bylo kupř. do bavorského Waldmünchenu povoláno 180 příslušníků Grenzschutzu, kteří o dva dny později zahájili vojenské cvičení přímo na státní hranici.^{55]}

49] NA, PZÚ, karton 575, sign. 207-575-4, dopis OÚ v Klatovech PZÚ v Praze z 30. 8. 1933.

50] NA, PMV, karton 759, sign. 225-759-25, hlášení OČV v Chebu ZČV v Praze z 28. 10. 1933.

51] SOKA Karlovy Vary, OÚ Jáchymov, prezidiální spisy, 1935, karton 19, hlášení OČV v Jáchymově VČO v Karlových Varech z 18. 3. 1935.

52] Tamtéž.

53] NA, PZÚ, fond 207, karton 1305, hlášení velitelství četnického oddílu (VČO) v Chebu ZČV v Praze z 8. 5. 1935.

54] SOKA Cheb, OÚ Cheb, prezidiální spisy, 1936, karton 58, hlášení ČS v Breitenbachu OÚ v Chebu z 26. 3. 1936.

55] SOA v Plzni, Fondy Veřejné bezpečnosti z bývalého kraje Plzeň (FVB Plzeň), Oblastní

Z výše uvedeného plyne, že českoslovenští a němečtí strážci hranic často ve službě naráželi na řadu sporných a problematických bodů a dostávali se do konfliktních situací. Bylo by však zavádějící zúžit vzájemné stýkání a potýkání se pouze na oblast problémů. Obě strany při ostraze státní hranice rovněž zcela přirozeně spolupracovaly. Příkladem budiž kupř. demarkace státní hranice. V roce 1926 byly zahájeny na československo-německé státní hranici pochůzky, které organizovala mezistátní komise pro úpravu hranic československo-německých. Pochůzky se konaly pod vedením zplnomocněných komisařů obou vlád. Za československou stranu jím byl odborový komisař ministerstva vnitra Ing. Václav Roubík, za německou stranu vyslanec JUDr. Paul Eckardt. Úkolem komise bylo prověření demarkace a zajištění dat právní a hospodářské povahy, zejména komunikačních, vodoprávních a rybářských, která by sloužila jako podklad pro vytvoření československo-německého hraničního statutu, který měl nahradit staré a nevyhovující smlouvy uzavřené mezi někdejšími Rakousko-Uherskem a Německem.^{56]} Československá delegace zmíněné komise přesídlila 1. dubna 1931 z Hradce Králové do Domažlic, odkud se 1. ledna 1934 přestěhovala do Prahy-Smíchova.^{57]}

IV. Provokace a incidenty na státních hranicích na západě Čech

Během ostrahy státní hranice docházelo k četným incidentům mezi jejími ochránci a narušiteli, častým důvodem byly i již zmíněné provokace ze strany bezpečnostních složek. Příkladem jednoho z mnoha budiž údajné napadení majitele pily Hanse Edelmana ze švábského Donauwörthu, který 18. srpna 1922 oznámil četnické stanici v Bavorské Železné Rudě, že byl o den dříve napaden v tamním hostinci Botschafter. Edelmann podle udání čekal u stolu na svoji společnost, ovšem asi po pěti minutách dorazilo do hostince pět českých četníků, český lesní úředník a začali zpívat. Edelmann je upozornil, že zpívají české písně na německé půdě, oni však zpívali ještě hlasitěji. Edelmann proto vstal, šel k jejich stolu a znovu je na to upozornil. Jeden z četníků ho poté začal slovně urážet a vytáhl na něj služební revolver.^{58]}

Mnohé incidenty byly bohužel velmi vážné a končily i zbytečnými ztrátami lidských životů. Tak tomu bylo kupř. 6. září 1922 v noci, kdy byl poblíž hraničního kamene č. 49 v obvodu četnické stanice v Železné (Eisendorf)

velitelství (OblV) SNB Klatovy, karton 1, hlášení ČS v Domažlicích z 5. 1. 1938.

56] SOKa Tachov, OÚ Tachov, karton 127, dopis Ministerstva veřejných prací v Praze OÚ v Tachově ze 14. 6. 1927.

57] Tamtéž, dopis OÚ v Hradci Králové OÚ v Tachově z 23. 3. 1931; dopis OÚ v Domažlicích OÚ v Tachově z 11. 12. 1933.

58] Bayerisches Hauptstaatsarchiv (BHSa) München, Justizministerium, Nr. 13254, udání H. Edelmana na ČS v Železné Rudě z 18. 8. 1922.

na Horšovskotýnsku na československém území těžce postřelen devětatdvacetiletý Josef Spörl z nedaleké Pleše. Stalo se tak při návratu skupiny československých Němců z hostince v bavorském Bergu, který se nacházel asi deset kroků od státní hranice. Incident se vlastně stal z nevědomosti: téhož dne, kdy k němu došlo, byl zrušen malý pohraniční styk, ovšem místní obyvatelstvo o tom většinou nevědělo.^{59]}

Bezpečnostní složky stíhaly rovněž stále velmi rozbujelé krádeže, časté byly především krádeže dřeva v lesích za hranicemi, kdy kupř. domkář Michael Baumann z Černé Řeky u Klenčí pod Čerchovem na Domažlicku ukradl 17. června 1931 dva suché smrky v lese patřícím lesnímu společenství ve Waldmünchenu.^{60]} Kvetlo rovněž pašeráctví. K jednomu z mnoha vážnějších incidentů spojených s pašeráctvím došlo 19. května 1933 také poblíž Zahájí (Waldheim) na Tachovsku, kde večer vystřelili příslušníci německé pomocné policie SS pět ran z vojenské pušky přes hranice po brusiči skla Franzí Plötzovi ze Zahájí-Mlýnské Huti, když přes hranice do Československa přenášel prkna, která však v Bavorsku rádně koupil.^{61]} Všechny střely přelétly přes hranice, Plötz však zasažen nebyl a byl dále vyšetřován pro neoprávněné překročení státní hranice.^{62]}

Během podobných aktivit nezřídka docházelo i k překračování hranice bezpečnostními složkami obou států. Dne 6. dubna 1925 např. překročil hranice bavorský četnický strážmistr Anton Tittel z četnické stanice v Eschlhamu v Bavorsku, když se vypravil do Vserub na Domažlicku, o den později totéž učinil bavorský bezpečnostní komisař Johann Lankes.^{63]} Dne 14. srpna 1933 přešla tříčlenná německá pohraniční hlídka hranice do Gottmansgrünü (dnes Trojmezí) na Ašsku, kde popíjela v hostinci Wilhelma Hoffmanna v nedaleké osadě Kaiserhammer (dnes Císařský Hamr) pivo. Cestou zpět do Bavorska se pak posilnění alkoholem snažili střelbou zastavit místního pašeráka Huberta Jacoba, který právě přecházel hranice v lese 200 metrů od bavorských a 400 metrů od saských hranic.^{64]}

Zásadnější, nebezpečnější, a především mocensky či politicky motivované incidenty však byly pro československo-německé pohraničí typické především po nástupu nacistického režimu v Německu v roce 1933. Množství konfliktních situací se nejen znásobilo, ale změnil se především jejich charakter

59] NA, PMV, karton 7, sign. 225-7-16, hlášení ČS v Železně (Eisendorfu) MV v Praze z 16. 9. 1922.

60] BHStA München, Aussenministerium, Nr. 104367, dopis MS v Praze MZV v Praze z 9. 1. 1933.

61] NA, PMV, karton 843, sign. 225-843-1-5, dopis PZÚ v Praze PMV v Praze z 29. 6. 1933.

62] Tamtéž, hlášení ČS v Novém Losimtálu ZČV v Praze z 22. 5. 1933.

63] NA, PMV, karton 333, sign. 225-333-22, hlášení ZČV v Praze MV v Praze z 25. 5. 1925.

64] SOA v Plzni, KS Cheb, karton 168, Tk 1618/33, hlášení PMV v Praze Ministerstvu spravedlnosti v Praze z 25. 8. 1933.

z ryze hospodářských na čistě politické a rostl též počet provokací ze strany příslušníků SA, SS a dalších německých bezpečnostních složek.

Rozeberme podrobně třeba incident z 16. března 1933, kdy se v pozdních večerních hodinách sešli v restauraci Lesní zámeček ve Stolzenhainu (dnes Háj) na Jáchymovsku, vzdálené asi 400 metrů od hranic při okresní silnici Vejprty – Jáchymov, čtyři civilně oblečení příslušníci SA z Horního Wiesenthalu v Německu Hermann Langer, Alfred Lohser, Hermann Neubert a Alban Karl Prockert a pili pivo.^{65]} Během setkání vystřelili, patrně také pod vlivem požitého alkoholu, čtyři rány z pistolí po hostech, kteří se zdržovali na československém území v turistických chatách Jüdisches-Jugend und Sportheim, která patřila židovské obci, a Telemarken-Skiklub, kterou vlastnila německá sociální demokracie ze Saské Kamenice. Poté se vrátili zpět do Lesního zámečku, kde dále popíjeli a zpívali různé písně. Událost byla kolem 22. hodiny oznámena dvojčlenné hlídce československé finanční stráže, která právě procházela kolem. Její příslušníci Josef Honauer a František Kehar zahájili přímo v hostinci vyšetřování, načež členové SA vytáhli po vyřčení hesla „*Bei der Sache*“ opakovací pistole a namířili je na hlavy československých financů. Následně došlo k potyčce, při které byli příslušníci finanční stráže odzbrojeni, a Honauerovi byla odcizena služební karabina. Poté příslušníci SA uprchli za hranice, Kehar je pronásledoval až k lesu a vypálil za nimi ze své karabiny pět ran. Na základě oznámení incidentu saskému četnictvu byli všichni čtyři útočníci zastíženi v jedné kavárně v Horním Wiesenthalu, kde byla zjištěna jejich totožnost a kde byli vyslechnuti ohledně motivace činu. Vypověděli, že na území Československa pobývali proto, aby vypátrali bydliště uprchlých a v Německu stíhaných sociálně demokratických a komunistických předáků, kteří odešli do Československa.^{66]} Krajský soud v Chebu na ně vydal zatykač a bylo zahájeno jejich trestní stíhání pro zločin nedokonané vraždy a veřejného násilí. Kromě toho byla Krajským soudem v Plzni potrestána pětíměsíčním žalářem také hostinská Marie Simonová z Lesního zámečku, která jim pomáhala v útěku a dopustila se tím veřejného násilí na československých finančních orgánech.^{67]} Československé ministerstvo spravedlnosti se o pomoc při pátrání po uvedených příslušnících SA obrátilo na saské ministerstvo spravedlnosti v Drážďanech, které však žádost odmítlo s tím, že trestné činy, které se kladly všem čtyřem za vinu, byly v Německu 21. března 1933 amnestovány. V Československu tedy muselo být trestní řízení přerušeno a čekalo se na to, zda budou někdy pachatelé zadrženi na československém území.

65] NA, PMV, karton 843, sign. 225-843-1-5, dopis PZSP v Praze PMV v Praze ze 14. 6. 1934.

66] SOKA Karlovy Vary, OÚ Jáchymov, prezidiální spisy, 1933, karton 17, dopis OÚ v Jáchymově PZÚ v Praze ze 17. 3. 1933; NA, PMV, karton 843, sign. 225-843-1-5, hlášení OČV v Jáchymově ZČV v Praze z 18. 3. 1933.

67] NA, PMV, karton 843, sign. 225-843-1-5, dopis PZSP v Praze PMV v Praze ze 14. 6. 1934.

Pro odzbrojeného Honauera to však zdaleka poslední setkání se saskými hackenkreuzlery nebylo. O necelé tři měsíce později, 5. června 1933, byl po 16. hodině při přechodu státních hranic na saském území zadržen a znovu odzbrojen hackenkreuzlerskými příslušníky. Honauer přešel na saské území proto, že si chtěl zkrátit cestu z Českého Wiesenthalu do Božího Daru průchodem „neutrální“ pěšinkou vedoucí přes saské území. Státní hranice totiž nebyla nedaleko celního úřadu rovná a vytvářela dlouhý úzký cíp, jehož obejití vyžadovalo půl hodiny chůze navíc, kdežto cesta přes saské území trvala pouze pět minut. Tuto cestu využívala běžně československá finanční stráž i četnictvo, ovšem Honauer byl krátce po překročení hranic překvapen čtyřmi příslušníky SA, kteří ho s namířenými revolvery donutili vydat jim služební karabinu a bodlo. Poté byl odveden k letnímu saskému celnímu úřadu, kde jej příslušníci SA chtěli odevzdat. Tam však bylo jeho zadržení vyhodnoceno jako neoprávněné, Honauerovi byla vrácena odebraná výzbroj, byl propuštěn a zástupci saských četníků se mu omluvili a ujistili československé úřady, že jimi pěšinka může být i nadále bezpečně využívána. Četnická stanice v Božím Daru však přesto vydala rozkaz, kterým svým příslušníkům překračování státní hranice zakázala.^{68]}

K další provokaci došlo 1. června 1933 v Plesné na Chebsku. Téhož dne konal vrchní respiciant finanční stráže Emanuel Oktábec službu u celní hlídky na tamním nádraží německé říšské dráhy a spolu s ním sloužil i říšskoněmecký celní asistent Kurt Steiger z Vojtanova, který byl fanatickým hackenkreuzlerem a velitelem oddílů SA v Schönbergu v Sasku. Steiger při příjezdu vlaků provokoval tím, že zdravil pravici a volal „*Heil Hitler!*“. Oktábec ho upozornil na nepřipustnost jeho chování, byl však drze odmítnut. Steiger udržoval styky s dalšími jemu podobnými, např. s přednostou poštovního úřadu ve Vojtanově Andrease Wernerem. Jeho úřad doručoval dopisy adresované československým úřadům otevřené a následně opět zalepené, takže bylo podezření, že informace sděloval Steigerovi.^{69]} Steiger vybíral do práce rovněž drážní dělníky, kteří byli vesměs říšskými Němci a kteří museli předložit členskou legitimaci Hitlerovy NSDAP či SA. Tito dělníci byli zaměstnanci saských drah a prováděli opravy trati z Vojtanova do Františkových Lázní.^{70]} Také přednosta celního úřadu ve Vojtanově Eduard Kindermann byl tajným přívržencem Deutsche national-sozialistische Arbeiterpartei (DNSAP) a vůbec všichni přednostové úřadů ve Vojtanově byli téhož smýšlení.^{71]} Situaci ve Vojtanově se zabývala i československá vláda, která doporučila ministerstvu národní obrany, aby

68] Tamtéž, hlášení ČS v Božím Daru VČO v Karlových Varech ze 7. 6. 1933.

69] Tamtéž, dopis PZSP v Praze PMV v Praze z 18. 8. 1933.

70] Tamtéž, dopis Ministerstva železnic v Praze Ministerstvu zahraničních věcí v Praze z 29. 5. 1933.

71] Tamtéž, dopis Akčního výboru sjednocených českých stran politických v Chebu Národní radě československé v Praze z 24. 4. 1933.

byl Steiger „*diplomatičnou cestou odstraněn z Vojtanova a aby přednostově poštovního a celního úřadu byli nahrazeni spolehlivými úředníky*“.^{72]}

Na situaci v dopravě poštovních zásilek do města a z města upozorňoval i místní odbor Národní jednoty severočeské (NJS) v Plesné. Problém spočíval v tom, že zásilky do Chebu a z Chebu byly přepravovány vlaky říšskoněmeckých drah a trať z Vojtanova do Plesné vedla přes Německo, kde vlaky zastavovaly v německé stanici Schönberg. Česká menšina se proto zamýšlela nad tím, jak by byla pošta dopravována za mimořádných situací, třeba v době mobilizace, zvláště tehdy, když i telegrafní vedení vedlo přes německé území. Plesenská Češi proto žádali, aby byla pošta přepravována československými drahami, jak tomu bylo i v případě Schönbachu (dnes Luby) a Vildštejna (dnes Skalná). K tomu by však bylo zapotřebí zřídit autobusovou linku mezi Plesnou a nádražím Velký Luh. Aby nebyl provoz tohoto autobusu pasivní, navrhovalo se, že by mohl přepravovat rovněž běžné pasažéry.^{73]}

Celkově však byla situace na nádraží v Chebu ze státně bezpečnostního hlediska problematická. Zavazadlovou službu zde zajišťovaly soukromé firmy Zeidler a Fuchs svými mnohdy národnostně zcela nespolehlivými nosiči. Jednalo se mj. o Ernsta Eberta, který byl Krajským soudem v Chebu odsouzen na čtyři měsíce vězení podle zákona na ochranu republiky. Po výkonu trestu se vrátil opět do práce, čímž zejména mezi českými zaměstnanci na chebském nádraží způsobil pohoršení. Místní odbor NJS v Chebu intervenoval za jeho odstranění, ovšem bezvýsledně.^{74]} Na nádraží dále chebskému odboru NJS vadila i směnárna, provozovaná bankou Kreditanstalt der Deutschen. Ta dostala v listopadu 1937 výpověď a plzeňské ředitelství státních drah chtělo vyhlásit nové výběrové řízení. Kreditanstalt však prostřednictvím německých aktivistických poslanců intervenoval za to, aby na nádraží byla jeho směnárna ponechána. Místní odbor NJS ale žádal pražské ústředí spolku, aby „*za žádnou cenu nebyla směnárna Kreditanstaltu více pronajímána*“.^{75]} Důvodem byl její personál, který podle odboru nebyl národnostně spolehlivý. Ani její ředitel, „Čech“ Jiří Křemen, nebyl jiný a údajně konal často cesty do Německa.^{76]} A v neposlední řadě měl odbor problém také s nájemcem nádražní restaurace Eberlem, který se přátelil s příslušníky SdP. Již v roce 1933 měl kromě toho problém vyvěsit v restauračních místnostech portréty prezidenta Masaryka a udělal to až na příkaz plzeňského drážního ředitelství. Také holič Schlenz byl považován za politiky nespolehlivého a jako činovník německého Turnvereinu odmítal vzájemně

72] Tamtéž, dopis předsednictva ministerské rady v Praze MNO v Praze z 26. 4. 1933.

73] NA, Národní jednoty severočeská (NJS) Praha, karton 86, Plesná, dopis místního odboru (MO) NJS pro Plesnou a okolí ústřednímu výboru (ÚV) NJS v Praze z 5. 4. 1936.

74] NA, NJS Praha, karton 68, Cheb, dopis MO NJS v Chebu ÚV NJS v Praze z 29. 9. 1937.

75] Tamtéž, dopis MO NJS v Chebu ÚV NJS v Praze z 1. 11. 1937.

76] Tamtéž.

zápasy s českým sportovním klubem. Odbor proto rovněž žádal, aby mu byla na nádraží vypovězena nájemní smlouva a holírna byla v konkurzu obsazena Čechem.^{77]}

Rozmáhaly se rovněž únosy lidí za hranice. Jedním z důvodů byla snaha německých bezpečnostních orgánů dopadnout organizátory hospodářské trestné činnosti, pašeráctví a převaděčství. Dne 5. května 1933 byl kupř. do Bavorska vylákán Friedrich Badmüller z Friedersreuthu (dnes Pastviny) na Ašsku. V Bavorsku byl zatčen příslušníky SS proto, že měl podat svědectví v případě obvinění německého lékaře kvůli zločinu vyhnání plodu, a pět dnů strávil ve vazbě Zemského soudu v Hofu.^{78]}

K dalšímu takovému pokusu došlo 3. listopadu 1933 vpoledvečer, kdy se do bytu dělníka Heinricha Krause v (Předním) Zahájí, který se nacházel asi půl kilometru od státní hranice, dostavil muž, který sháněl ke koupi psa. Kraus mu doporučil domkáře Josefa Nestla a na žádost neznámého ho k němu doprovodil a sjednal celou transakci. Poté neznámý, kterým byl vůdce SA Jakub Tremml, syn hostinského z bavorského Ilsenbachu, požádal Krause, zda by ho za úplatu převedl přes hranice, protože již byla tma a neznámý údajně dobře neznal cestu. Kraus souhlasil a doprovodil Tremmla až na hranice. Tam se objevil další muž, bavorský četnický strážmistr Josef Bock z četnické stanice ve Vohenstrassu v civilu, který namířil na Krause revolverem a vyzval jej, aby ho následoval do Bavorska. Strhla se rvačka, Kraus volal o pomoc, čehož se Tremml s Bockem zalekli, a utekli do vnitrozemí Bavorska. Účelem jejich snahy bylo vylákání Krause, který byl podezřelý z podloudnictví, do Bavorska a jeho zatčení.^{79]} K pokusům o zavlékání lidí za hranice však docházelo i z politických důvodů,^{80]} a tak byl již v roce 1934 na československo-německých hranicích patrný silný útlum přechodů směrem do Německa. Českoslovenští Němci se totiž obávali do Německa chodit, jelikož v Bavorsku měly bezpečnostní složky údajně sestavenou tzv. černou listinu, kde byli zapsáni všichni protihitlerovsky smýšlející Němci, zejména sociální demokraté.^{81]}

Mnozí českoslovenští státní příslušníci však do Německa odcházeli zcela dobrovolně, povětšinou za prací. To bylo typické především pro krizovou

77] NA, NJS Praha, karton 68, Cheb, dopis MO NJS v Chebu ÚV NJS v Praze z 22. 11. 1937.

78] SOA v Plzni, KS Cheb, karton 166, Tk 852/33, hlášení ČS ve Studánce (Thonbrunn) Okresnímu soudu (OS) v Aši z 22. 5. 1933.

79] NA, PZÚ, karton 575, sign. 207-575-4, dopis OÚ v Tachově PZÚ v Praze z 19. 3. 1934; SOA v Plzni, KS Cheb, karton 168, Tk 2189/33, hlášení ČS v Novém Losimtálu ZČV v Praze z 10. 11. 1933.

80] Blíže k některým významným případům politických únosů (zejména případů Lippert a Lamperberger) K. ŘEHÁČEK, *Meziválečný vývoj v Německu a jeho dopady na situaci v západních Čechách*, s. 102–103; Jan JIRÁK, *Loupež člověka na železnorudském nádraží v dubnu 1935 a osudy četnického strážmistra Jana Manocha v letech 1935–1945*, Vlastivědný sborník Muzea Šumavy 8, 2014, s. 381–393.

81] NA, PZÚ, karton 575, sign. 207-575-3, hlášení OČV v Prachaticích ZČV v Praze z 5. 2. 1934.

první polovinu 30. let a mnozí v Německu zůstávali i poté, co největší krize skončila. Odchody československých Němců nebyly bezpečnostním rizikem pouze pro Československo, kdy mohly být a také v mnoha případech byly spojeny s nebezpečím vyrazování citlivých informací a šířením protičeskoslovenských nálad. Československých občanů německé národnosti si bedlivě všímaly rovněž německé bezpečnostní složky, které se obávaly infiltrace množství uprchlíků československými zpravodajskými službami.

Říšskoněmecké bezpečnostní složky i úřady politické správy se tak dostávaly do nelehké situace. Na jedné straně příliv uprchlíků z Československa vítaly a propagandisticky řádně využívaly či dokonce zneužívaly, na straně druhé se snažily počínání uprchlíků v Německu monitorovat a prověřovat informace, které uprchlíci při příchodu udávali. Organizací, která integraci československých občanů německé národnosti v Německu zastřešovala, byl Sudetoněmecký vlastenecký svaz (Sudetendeutscher Heimatbund; SD-Heimatbund), jehož zmocněncem v Bavorsku byl v srpnu 1934 odborný učitel Franz Langhans^{82]} a v jehož činnosti ho měly aktivně podporovat místní úřady.^{83]}

Prvotní registraci uprchlíků prováděla SD-Flüchtlingskontrollstelle, jejíž centrála se nacházela v Drážďanech. Její zemská pobočka pro Bavorsko v Pasově existovala do 1. července 1936^{84]} a jejím vedoucím pro jižní Německo (Landesleiter für Süddeutschland) byl v létě 1934 Karl Kleiner.^{85]} Po nástupu Hitlera do funkce říšského kancléře byli sice Němci z Československa přijímáni v Německu jako političtí uprchlíci, ale jejich důvody útěku z Československa byly prověřovány. Podle zprávy Říšského ministerstva vnitra v Berlíně se totiž stávalo, že uprchlíci předkládali různé průkazy totožnosti a členské legitimace DNSAP, které jim ale účelově poskytovala československá zpravodajská služba.^{86]}

Kromě SD-Flüchtlingskontrollstelle se na prověřování uprchlíků podílely hlavně řííšskoněmecké bezpečnostní složky. Uveďme alespoň několik doložených případů. Prvním byl čtyřiaadvacetiletý Friedrich Baumann ze Všerub na Domažlicku, který uprchl v roce 1936 do Německa, pracovní knížku získal 7. ledna 1936 od řezenského pracovního úřadu a poté pracoval v řezenské stavební firmě Sechser und Klug, která stavěla v bavorském Gredingu most.^{87]} Podle hlášení Četnické stanice v Untermässingu Baumann prohlašoval, že byl v Československu členem NSDAP,^{88]} ovšem patrně se jednalo o DNSAP. Další

82] Staatsarchiv (StA) Würzburg, Landratsamt (LR) Alzenau, inv. č. 40, Flüchtlingsfürsorge, dopis MV v Mnichově Landrátu (LR) v Alzenau z 2. 8. 1934.

83] Tamtéž, dopis MV v Mnichově PŘ ve Würzburgu z 29. 9. 1933.

84] Tamtéž, dopis MV v Mnichově LR v Alzenau z 13. 6. 1936.

85] Tamtéž, dopis MV v Mnichově LR v Alzenau z 3. 7. 1934.

86] Tamtéž, dopis Říšského ministerstva vnitra (ŘMV) v Berlíně LR v Alzenau z 23. 1. 1935.

87] StA Nürnberg, LR Hilpolstein, hlášení ČS v Untermässingu OČV v Hilpolsteinu z 10. 9. 1936.

88] Tamtéž, hlášení ČS v Untermässingu OČV v Hilpolsteinu z 9. 9. 1936, v němž stojí: „Baumann

čtyřiadvacetiletý uprchlík Anton Jäger z obce Hlavno na Sokolovsku pracoval na stavbě dálnice na úseku Schleiz – Ingolstadt u Allersbergu. Tamní četnická stanice o něm uvedla: „*Er ist wegen Mangel an Technikern als Sudetendeutscher nach Deutschland gekommen.*“^{89]} Prověřování byli i Alois Habl z Kladrub na Stříbrsku, který byl údajně v letech 1932–1933 příslušníkem DNSAP a poté i členem SdP,^{90]} či Rudi Goldschald z Hazlova na Ašsku, příslušník tamní SdP, který pracoval od 9. května 1938 v obci Treuchtlingen v okrese Weissenburg.^{91]} O uprchlíky se zajímalo především gestapo, v létě 1938 kupř. Landrát v Hilpolsteinu hlásil služebně gestapa v Norimberku-Fürthu čtyři nové případy uprchlíků, z nichž tři pocházeli z Horšovskotýnska.^{92]}

Říšskoněmecké bezpečnostní složky se zajímaly rovněž o cizozemské držitele majetku nacházejícího se na území Německa. To se týkalo kupř. situací, kdy cizí státní příslušník zdědil či jinak získal majetek na německém území. I v těchto případech majetkové převody podléhaly pečlivému zkoumání, které se zaměřovalo hlavně na nové nabyvatele. V případě československých státních příslušníků požadovalo gestapo kupř. informace o jejich příslušnosti k českým spolkům a o jejich národnostním a politickém smýšlení. Příkladem za všechny budiž třeba manželé Hubert a Emma Záhovi ze Štítar na Ašsku. Záhová zdědila 28. března 1936 po svém otci Simonu Wunderlichovi z bavorského Mähringu zemědělský majetek v katastru obce Tiefenreuth v okrese Rehau.^{93]} Jeho převod byl prověřován, ale přestože byli manželé Záhovi českoslovenští státní příslušníci, smýšlela o nich vláda ve Středních Francích se sídlem v Ansbachu jako o slušných, spolehlivých a německy smýšlejících rolnících,^{94]} takže převod majetku doporučila.

V. Posilování bezpečnosti v pohraničí

Bylo zřejmé, že přeshraniční hrozby jsou pro mladou Československou republiku natolik závažné, že je nebude stačit eliminovat jen pouhou ostrahou státní hranice, byť vysoce promyšlenou a důslednou. Důležitým prvkem v boji se

will in der Tschechoslowakei Mitglied der NSDAP gewesen sein und seine Militärdienstzeit vom Oktober 1934 bis März 1935 abgeleistet haben.“

89] Tamtéž, hlášení ČS v Allersbergu OČV v Hilpolsteinu ze 7. 1. 1937.

90] Tamtéž, hlášení ČS v Meckenhausen OČV v Hilpolsteinu z 18. 3. 1937.

91] StA Nürnberg, LR Weissenburg, Abgabe 1949, sign. 8, hlášení LR ve Weissenburgu služebně gestapa v Norimberku-Fürthu z 8. 6. 1938.

92] StA Nürnberg, LR Hilpolstein, Abgabe 1955, Abt. A, Sign. 58, hlášení LR v Hilpolsteinu služebně gestapa v Norimberku-Fürthu z 19. 7. 1938.

93] StA Nürnberg, Regierung von Mittelfranken, Abgabe 1972, Sign. 5, Landesgrenzen (1932–1948), sign. 1789, Vergeltungsmassnahmen, hlášení LR v Rehau ŘMV v Berlíně z 27. 12. 1937.

94] Tamtéž, dopis vlády Mittelfranken v Ansbachu ŘMV v Berlíně ze 17. 1. 1938. V dopise mj. stojí, že Záhovi „*wurden als anständige, zuverlässige und deutschgesinnte Bauersleute bezeichnet*“.

zahraničními podporovateli tuzemské německé iredenty se tak měla stát rovněž kvalitní a spolehlivá vnitřní bezpečnostní služba. Městská policie však byla zejména ve velkých městech na západě Čech státně nespolehlivá, podléhala vlivu nacionalistů a odmítala proti nim účinně zasahovat. Ve Falknově nad Ohří (dnes Sokolov) kupř. ještě v lednu 1920 užívala městská policie přílbice podle pruského vzoru (tzv. Pickelhauben) a tamní československý posádkový velitel žádal OSP ve Falknově nad Ohří o zakročení, jelikož se naopak obával živelných zásahů svého mužstva vůči příslušníkům falknovské městské policie.^{95]} Úřady však neměly přílišný manévrovací prostor, a proto museli zasáhnout politici. Národní shromáždění přijalo 16. března 1920 zákon č. 165/1920 Sb., který umožnil zestátnění doposud obecní policejní služby. Na tomto základě pak byla ve vybraných městech zřizována policejní komisařství. Jako důvody k postátnění obecní a městské policie se obvykle uváděly bezpečnost státu a celostátní zájmy. Nikdo tak nebyl na pochybách, z jakých důvodů je k tomuto kroku přistupováno.

Městské samosprávy v národnostně smíšených oblastech však většinou zestátnění městské policie z týchž důvodů razantně odmítaly a protestovaly proti němu, např. město Stříbro dopisem ministerstvu vnitřní již z 25. července 1919.^{96]} Leckde v tom však spatřovaly naopak především úspory ve svých již tak napjatých poválečných obecních rozpočtech a samy zestátnění aktivně nabízely. Tak tomu ovšem bylo zejména v lokalitách, které nebyly pro zajištění státní bezpečnosti nijak důležité, především ve vnitrozemí Československa. Příkladem budiž třeba město Kralovice na severním Plzeňsku, jehož samospráva se 12. listopadu 1919 obrátila na ministerstvo vnitřní s nabídkou, aby stát od začátku roku 1920 převzal tři bezpečnostní a jednoho polního strážníka města do státní správy.^{97]} V případě Kralovic však ministerstvo žádosti z výše uvedených důvodů nevyhovělo a v dopise z 2. listopadu 1919 městu odpovědělo v tom smyslu, že stát „*nebude mít naprosto žádného zájmu na tom, aby obec, kde se nachází jeden až dva obecní policajti, byla sestátněna*“.^{98]} Podobně dopadly i Nýřany, které na jaře 1922 žádaly rovněž o zestátnění obecní policie. Svoji žádost zdůvodňovaly tím, že obyvatelstvo města tvoří „*převážně živé hornický a zaměstnanci průmyslových závodů, má větší část lidí pochybných vlastností a často tam dochází k výstřelkům a výtržnostem, k jejichž zdolání slabá stráž místní nestačí*“.^{99]} ZSP v Praze však žádost nýřanské obce zamítla

95] NA, Ministerstvo vnitřní I – stará registratura, Praha (MV-SR), karton 160, sign. 5/10/2, dopis MNO v Praze MV v Praze z 8. 1. 1920.

96] NA, MV-SR, karton 162, sign. 5/24/1, dopis Městského úřadu (MÚ) ve Stříbře MV v Praze z 25. 7. 1919.

97] Tamtéž, karton 161, sign. 5/15/1, dopis městské rady v Kralovicích MV v Praze z 12. 11. 1919.

98] Tamtéž, dopis MV v Praze městské radě v Kralovicích z 2. 11. 1919.

99] Tamtéž, karton 162, sign. 5/18/7, dopis MÚ v Nýřanech MV v Praze z 2. 4. 1922.

s tím, že na ni nejsou finanční prostředky.^{100]} Ve skutečnosti šlo pravděpodobně o téměř identické případy: Kralovice byly městem většinově českým, Nýřany sice do národnostně smíšeného území spadaly, ovšem i zde byl podíl českého obyvatelstva natolik vysoký, že se nebylo třeba o bezpečnostní vývoj města nijak obávat. V obou případech se navíc jednalo o města, která se nacházela daleko od státních hranic, takže ani z tohoto důvodu nebylo postátnění policejní služby ničím zdůvodnitelné.

Zcela jiná situace pochopitelně panovala v národnostně mnohem více exponovaných místech západních Čech. Tak tomu bylo třeba v Chebu, kde došlo ke zřízení policejního komisařství na základě vyhlášky ministerstva vnitřní z 22. listopadu 1922. Dne 9. prosince 1922 se do města dostavil ministerský rada Karel Haissinger z Prahy, který zde jednal o zestátnění městské policie a na základě jednání byla územní působnost nově zřízeného policejního komisařství omezena na obvod města Chebu a obec Matzelbach (dnes Maškov).^{101]}

K 1. květnu 1923 byla usnesením vlády z 20. dubna téhož roku postátněna městská policie též v Karlových Varech. V odůvodnění tohoto kroku mj. stálo, že „*nemají Karlovy Vary i s okolím toliko ráz světového lázeňského místa s velkým přílivem cizinců, nýbrž jsou i významným střediskem průmyslovým, zvláště v oboru výroby porculánového zboží a těžby hnědouhelné a kaolinové*“.^{102]} Působnost karlovarského policejního komisařství se vztahovala na obvod města a na obce Drahovice, Rybáře a Tuhnice, v roce 1923 činila jeho rozloha 2165 ha a žilo v něm 36 653 obyvatel. Jednalo se o samostatný úřad první instance, který byl podřízen přednostovi karlovarské OSP.

Také v Mariánských Lázních zdůrazňovali místní Češi, zejména Ing. Miloš Mečír a prof. Vladislav Mladějovský, od převratu nutnost zestátnění městské policie v zájmu „*paralysování extrému propagandy německé*“.^{103]} Rovněž přednosta OSP v Mariánských Lázních se v srpnu 1919 v situační zprávě přiklonil k názoru, že by městská policie měla být zestátněna, i když se dříve domníval, že by stačila městská policie vedená „*spolehlivým, způsobilým a pod přísahou stávajícím úředníkem*“.^{104]} K zestátnění mariánskolázeňské městské policie došlo v květnu 1923, zdůvodněno bylo „*významem Mariánských Lázní jako světového lázeňského místa s velkým přílivem cizinců*“ a tímto opatřením měla být „*posílena značnou měrou autorita státní moci a u cizinců prestiž republiky*“.^{105]}

100] Tamtéž, dopis PZSP v Praze MÚ v Nýřanech z 1. 6. 1922.

101] Tamtéž, karton 160, sign. 5/13/1/3, úřední instrukce pro PK v Chebu, s. d.

102] Tamtéž, karton 161, sign. 5/15/8, odůvodnění zestátnění bezpečnostní služby v Karlových Varech, s. d.

103] Tamtéž, karton 162, sign. 5/17/2, dopis odboru pro politické a hospodářské zpravodajství MZV v Praze MV v Praze z 27. 10. 1920.

104] Tamtéž, dopis OSP v Mariánských Lázních MV v Praze z 31. 8. 1919.

105] Tamtéž, zpráva MV v Praze pro ministerskou radu z 2. 5. 1923.

V září 1923 požádala NJS v Praze ministerstvo vnitra o převzetí městské policie také v Aši. Ve zdůvodnění žádosti mj. stálo: „*Aš je jedno z míst, kde nacionální německá myšlenka nachází nejvíce půdy k neustále výraznější práci německého občanstva, které z ohromné většiny jak v životě veřejném, tak i soukromém směřuje všemi silami proti republice a našemu státu vůbec. Projevují se stesky našich tam usedlých českých lidí neustále, že jest třeba zdůraznit vhodným způsobem autoritu státní, a to především v úřadech státních i jiných činných ve veřejné správě. Jest nesporné, že policie jest faktorem nad jiné významným a tato okolnost jest důležitá při kvalifikování činnosti místní policie, podléhající právě v tomto místě živlům dozajista ne upřímně loyálním státu, živlům, které se další kontrole – která ani tak dobře prováděti se nedá – vymykají, jak jen možno. Pokud se tkne nákladů se zřízením státní policie v Aši spojených, domníváme se, že výsledky činnosti státní policie daleko více budou vyvažovati ty škody dnes státu činěné jak morálně a i snad hospodářsky, kdy v místě působí policie pouze místní.*“^{106]} Také OSP v Chebu zestátnění městské policie v Aši pokládala za „*skutečně velmi naléhavé*“ a zdůvodnila zřízení státní policie mj. slovy: „*Sestátnění policie v Aši jest nutné z důvodů státně policejních, jelikož ašské obyvatelstvo bylo během mnoha desetiletí udržováno v myšlence, že Ašsko je samostatným územím náležejícím k tzv. Egerlandu, jež vížou ke stávajícímu státu pouze ohledy na příznivou konjunkturu. Udržování ducha toho značně usnadňuje okolnost, že policejní moc má v rukou obec, která moci té zneužívá ku svým politickým záměrům.*“^{107]} PZSP v Praze se vyjádřilo v tom smyslu, že zestátnění bezpečnostní služby v Aši by bylo „*v zájmu utužení státní moci v tomto odlehlem mezi Saskem a Bavorsy vklíněném, značně průmyslovém okrese, jehož četné dělnictvo většinou hoví snahám komunistickým, ze sousedních zemí propagovaným*“.^{108]} Podle jeho názoru by mělo být zřízení vzato do úvahy, jakmile budou příznivé finanční poměry a bude možno pomýšlet na další postátnění městských policejních úřadů.

V souvislosti s organizací policejních úřadů v západočeských lázeňských městech a v Chebu bylo v roce 1934 karlovarské policejní komisařství přeměněno na policejní ředitelství se zpravodajskou odbočkou, jehož působnost se vztahovala na Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Františkovy Lázně, Cheb, Jáchymov a Konstantinovy Lázně. V Chebu a v Mariánských Lázních mělo svá okresní policejní komisařství, ve Františkových Lázních, Jáchymově a Konstantinových Lázních pouze sezónní expozitury v době lázeňského období. Důvodem byla permanentní přítomnost prominentních lázeňských hostů

106] Tamtéž, karton 160, sign. 5/5/3, dopis ÚV NJS v Praze MV v Praze z 29. 9. 1923.

107] Tamtéž, dopis OSP v Chebu PZSP v Praze z 1. 11. 1923.

108] Tamtéž, dopis PZSP v Praze MV v Praze z 1. 12. 1923.

a snaha ochránit je před zločinci (kapsáři, podvodní a hazardní hráči).^{109]} Zároveň měla zpravodajská odbočka pozorovat vyzvědače a tajné kurýry.^{110]}

Státní policie a poměry v jí spravovaných regionech podléhaly policejní inspekci, jejíž existence byla zdůvodněna v březnu 1923 slovy: „*Nutné zřízení policejních úřadů státních v republice a také jejich ostatní rozvoj způsobují přirozeně, že místně od sebe vzdálené úřady tyto nemohou se rozvíjetí stejnoměrně a že také působnost jejich nenese tak jednotného rázu, jak toho vyžaduje zejména v tomto stadiu vývoje zájem státu a policejní služby. Za tohoto stavu věci jest i za nejnepříznivějšího šetření instancní kompetence přechodně třeba zprostředkovatí autoritativně výměnu zkušeností, nahrazovatí přirozený nedostatek úřední tradice, kontrolovatí jednotné činnosti těchto úřadů a opatřití bezprostředně ministerstvu vnitřní přehled rozvoje policejní služby a tím možnost vykonatí vliv na její nutnou jednotnost.*“^{111]} V roce 1922 byly zřízeny tři inspekční obvody: pro Čechy a Moravu, pro Slezsko a Slovensko a pro Podkarpatskou Rus. Inspektorem pro Čechy a Moravu a pro Slezsko a Slovensko byli jmenováni odborový přednost JUDr. Bohumil Novák z Prahy a policejní ředitel v Brně Josef Rychecký,^{112]} v roce 1926 byl inspekci ve Slezsku a na Slovensku pověřen pražský policejní prezident Heřman Šlecht.^{113]} Inspekce vyšetřovala mj. i stížnosti na postup státní policie, německý sociálně demokratický senátor Dominik Löw z Drahovic u Karlových Varů si kupř. v lednu 1927 stěžoval, že se státní policie v Karlových Varech dopouští různých přehmatů. Československý ministr vnitřní Jan Černý se stížností zabýval, provedl některá personální opatření a nechal vyšetřit i podezření z týrání vězňů.^{114]}

Významnou úlohu v zajištění vnitřní bezpečnosti státu hrálo rovněž četnictvo. Také zde byla služba v národnostně smíšených oblastech pečlivě monitorována a řízena, klíčovou roli v tomto směru sehráli především exponovaní štabní četníci důstojníci. Pro oblast západních Čech jím byl exponovaný četnický štabní důstojník se sídlem v Plzni podplukovník František Bazala, který zahájil činnost 15. ledna 1921. Byla mu podřízena četnická oddělení v Plzni (politické okresy Plzeň, Kralovice, Stříbro), Klatovech (politické okresy Klatovy, Domažlice, Horšovský Týn, Přeštice), Mariánských Lázních (politické okresy Mariánské Lázně, Teplá, Planá u Mariánských Lázní, Tachov), Chebu (politické okresy Cheb, Aš, Falknov nad Ohří, Loket, Kraslice), Karlových

109] Blíže k bezpečnostní situaci v západočeských lázních mezi válkami K. ŘEHÁČEK, *Boj o lázeňskou klientelu na Karlovarsku mezi válkami*, Západočeské archivy XII, 2021 (v tisku s. 158-174).

110] NA, PZÚ, karton 941, sign. 207-941-6, dopis PK v Karlových Varech ZÚ v Praze z 10. 1. 1934.

111] Tamtéž, karton 146, sign. 207-146-25, dopis PMV v Praze PZSP v Praze ze 7. 3. 1922.

112] Tamtéž, dopis PMV v Praze PZSP v Praze z 2. 11. 1923.

113] Tamtéž, dopis PMV v Praze policejnímu prezidentovi H. Šlechtovi v Praze z 15. 1. 1926.

114] Archiv kanceláře prezidenta republiky (AKPR), Kancelář prezidenta republiky (KPR) 1919–1947, karton 61, sign. D 6930, dopis ministra vnitřní J. Černého KPR z 22. 4. 1930.

Varech (politické okresy Karlovy Vary, Žlutice, Kadaň, Přísečnice, Jáchymov, Nejdek), Chomutově (politické okresy Chomutov, Podbořany, Žatec, Louny) a Mostě (politické okresy Most a Duchcov).^{115]}

Byla posilována také přítomnost československého vojska v příhraničních oblastech. V dubnu 1926 se kupř. vojenská správa snažila získat potřebné ubikace pro ubytování vojenské posádky v Karlových Varech. Dne 21. dubna 1926 požádala OSP v Karlových Varech, aby do 24 hodin obstarala ubytování pro 130 mužů a 4 důstojníky v okruhu do tří kilometrů od města. Vojsko požadovalo, aby byl zabrán nějaký lázeňský dům, což však přednosta OSP odmítl a obrátil se na reprezentace Karlových Varů, Rybářů a Tuhnic. Karlovy Vary mu nejprve nabídly baráky závodní dráhy ve Dvorech, ale obecní zastupitelstvo se následně usneslo na protestu, který telegraficky zaslalo kanceláři prezidenta republiky s tím, že by Karlovy Vary byly zbaveny zavedeného a populárního zábavního podniku.^{116]} Místo toho nabídlo armádě taneční sál hotelu Hampl v Tuhnicích, který by sice byl vyhovující, ale proti tomu se energicky stavěli majitelé hotelu, kteří argumentovali tím, že budovy sloužící k živnostenským účelům nemohou být podle zákona zabírány pro ubytování vojska.^{117]} V Plané u Mariánských Lázní se zase místní česká menšina snažila o umístění československé vojenské posádky do areálu zámku Nosticů.

Sloužit v národnostně smíšených oblastech však zejména pro četníky a policisty české národnosti vyžadovalo notnou dávku sebezapření. Znamenalo to totiž působit ve značně nepřívětivém až nepřátelském prostředí a snašet od místní většiny německé národnosti nejrůznější ústrky a provokace. ZČV v Praze se tak snažilo četníky české národnosti sloužící v těchto oblastech udržet kupř. i tím, že sestavilo seznam četnických stanic, kde byla služba finančně i jinak zvýhodněna. Jednalo se o četnické stanice v blízkosti hranic, v nehostinném, hornatém či špatně schůdném terénu, o stanice nacházející se v oblastech, kde bylo německé obyvatelstvo „*silně národnostně založené*“. Příkladem byl kupř. ašský výběžek a Chebsko, kde podle mínění ZČV žilo obyvatelstvo, které „*nenávidí vše, co není německé*“.^{118]} Dále se měla vzít v potaz skutečnost, zda mají četníci a policisté české národnosti možnost účastnit se českého kulturního života. To bylo třeba v případě Chebska a Ašska podle mínění OČV v Chebu prakticky nemožné, k čemuž uvedlo: „*Čech nemá zde příležitosti uslyšeti českou hudbu nebo české divadlo a navštívit lepší českou zábavu, takže jest zde*

115] SOKA Cheb, OÚ Cheb, prezidiální spisy, karton 48, hlášení Exponovaného četnického štábního důstojníka v Plzni OSP v Chebu ze 17. 1. 1921.

116] AKPR, KPR 1919–1947, karton 61, sign. D 6930, dopis MV v Praze KPR z 24. 4. 1926.

117] Tamtéž.

118] SOA v Plzni, Exponovaný četnický štábní důstojník Plzeň, karton 9, hlášení OČV v Chebu ZČV pro Čechy v Praze z 12. 9. 1927.

vzdálen veškerého českého kulturního života. “^{119]} ZČV proto pro pobyt četníků české národnosti v národnostně smíšeném území chtělo stanovit maximální časovou hranici. Kromě výše uvedených důvodů to bylo praktické i z toho hlediska, aby se zejména mladší četníci „neženili s dívkami německé národnosti, ježto by věděli, že v určitém čase mohou být přemístěni do českého kraje, kde se mohou oženiti s Češkou a tím i díky zachovati českému národu“. ^{120]} Kromě téměř celého obvodu OČV v Chebu se jednalo i o vybrané četnické stanice na Stříbrsku, Plánsku, Kralovicku, Tachovsku, Domažlicku, Horšovotýnsku či Klatovsku v obvodech OČV v Plzni a Klatovech. Četnické stanice v Mnichově, Ovesných Kladrubech či Milíkově na Mariánskolázeňsku byly kupř. charakterizovány slovy: „Tyto stanice leží v podnebí drsném, kraji nehostinném a hornatém, takže příslušníci těchto stanic nemohou bráti podílu na nějakém životě kulturním, ježto není v blízkosti žádných kulturních středisek. V těchto místech není českého obyvatelstva, se kterým by si četník mohl pohovořit o běžných denních otázkách, takže četníci v těchto místech jsou odkázáni pouze sami na sebe.“ ^{121]}

Česká menšina žijící v národnostně smíšených oblastech na západě Čech na bezpečnostní složky velice spoléhala a reagovala velmi citlivě na jakékoliv změny, třeba i redislokace jednotek či jejich národnostního složení. V únoru 1938 došlo kupř. k přeložení 33. pěšího pluku Doss Alto z Chebu do slovenského Šaštína. Hraničářský prapor č. 3 byl rozdělen, dvě jeho roty byly přeloženy do Falknova nad Ohří, dvě zůstaly v Chebu a náhradní rota se již asi rok nacházela v Dobřanech. Náhradou za ni byl do Chebu přeložen jeden prapor 18. pěšího pluku z Plzně. V důsledku všech těchto změn však z Chebu odešlo velké množství Čechů, což negativně ovlivnilo život české menšiny, aktivity místního odboru NJS i počty žáků a studentů českých škol. ^{122]} Poslední zbytky hraničářského praporu č. 5 odešly z hraničářských kasáren u Horní brány 9. dubna 1938, takže kasárna zůstala úplně prázdná. V kasárnách bývalého 35. pěšího pluku se nacházelo asi 200 vojáků, což byla prakticky veškerá vojenská hotovost celého Chebska. Zejména místní Němci v tom viděli dobrovolné vyklizení českých pozic, po kterém bude následovat exodus českých státních zaměstnanců. Na ty tyto skutečnosti působily téměř depresivně. ^{123]}

Důležitá byla rovněž ochrana před stále sílícím vyzvědačstvím ve prospěch Německa, jelikož tím se do rukou německých výzvědných služeb mohly dostávat důležité informace bezpečnostního či hospodářského charakteru. OSP

119] Tamtéž.

120] Tamtéž, hlášení Exponovaného četnického štábního důstojníka v Plzni ZČV pro Čechy v Praze z 10. 12. 1927.

121] Tamtéž, hlášení OČV v Chebu ZČV pro Čechy v Praze z 12. 9. 1927.

122] NA, NJS Praha, karton 68, Cheb, dopis MO NJS v Chebu ÚV NJS v Praze z 23. 2. 1938.

123] Tamtéž, dopis MO NJS v Chebu ÚV NJS v Praze z 10. 2. 1938.

ve Stříbře např. již na jaře 1923 pátrala po těch, kteří vyrazovali do Německa vojenská záležitosti. Podezření padlo mj. na traťmistra Friedricha Knieschka ze Stříbra, který jezdil často do Německa. Dne 8. května 1923 u něj provedl nadporučík četnictva František Kalenský domovní prohlídku, při níž bylo mj. nalezeno několik výtisků časopisu Völkischer Beobachter a právě došlý dopis z Pasova (Passau) od někdejšího staničního mistra a tlumočníka v Mariánských Lázních a posléze i v Plzni Josefa Dörnera. Ten patřil po vzniku Československa mezi neaktivnější odpůrce soužití Čechů a Němců, usiloval o zřízení německého ředitelství drah v Teplicích, po porážce německé irendenty z Československa uprchl a žil právě v bavorském Pasově.^{124]} V dopise se nacházela mj. věta, která podezření Knieschky z vyzvědačství posílila: „*Weiters würde ich eine Armeerangliste (Schematismus) der tschechoslowakischen Armee und ein tschechoslowakisches Staatshandbuch benötigen.*“^{125]} U soudu v této věci svědčil i přednosta stříbrské OSP Oldřich Kozlanský, který mj. vypověděl: „*Bezpečnostní úřady byly již dávno upozorňovány na to, že osoby nacionální ze zdejšího okresu dojíždějí do Bavorska, kdež mají zrazovati věci pro vojenskou ochranu nutné. Mezi jinými soustřeďovala se tato podezření proti Knieschkovi, o kterém známo bylo, že dojíždí velmi často do Německa.*“^{126]}

Po nástupu Hitlera k moci se snahy o vyzvědačství vojenského charakteru ještě zintenzivnily. V listopadu 1934 přijel z Berlína do Československa německý státní příslušník Erich Preuss, který navazoval kontakty s místními příslušníky DNSAP s cílem vyzvídat od nich skutečnosti, jež byly důležité pro obranu republiky.^{127]} Ve spolupráci s chebským nezaměstnaným dělníkem Richardem Mayerlem a Kristinou Sassovou z Chebu dodávali tyto informace zemské organizaci NSDAP do Mnichova. Dne 29. ledna 1935 byl Preuss při pokusu o útěk z Československa v Chebu zatčen a za vyzvědačství byl Krajským soudem v Chebu 5. prosince 1935 odsouzen na deset měsíců vězení. Trest si však odpykal vazbou, a tak byl následujícího dne předán PK v Chebu a vyhoštěn z Československa.^{128]}

Mnohem větší nebezpečí ovšem v tomto ohledu hrozilo ze strany československých státních příslušníků německé národnosti. V roce 1935 byli kupř. Krajským soudem v Praze odsouzeni za vojenskou zradu studenti Ernst Bauer a Franz Wollrab na pět, resp. devět let vězení za to, že v letech 1934–1935 ve spolupráci s říšskoněmeckou špiónkou Annou Dienelovou z Chebu vyrazovali v Hofu či Marktredwitz různá vojenská tajemství, např. informace

124] SOA v Plzni, KS Plzeň, karton 102, Vr 378/23, hlášení OČV ve Stříbře KS v Plzni z 24. 5. 1923.

125] Tamtéž, dopis J. Dörnera F. Knieschkovi z 5. 5. 1923.

126] Tamtéž, výpověď O. Kozlanského u OS ve Stříbře z 1. 8. 1923.

127] SOA v Plzni, SZ Cheb, karton 12, sign. St 681/35, zpráva PŘ v Liberci KS v Chebu z 18. 5. 1935.

128] Tamtéž, zpráva SZ v Chebu ZÚ v Praze z 20. 1. 1936.

o přeselech československých vojenských útvarů.^{129]} Dne 8. června 1936 byl Krajským soudem v Chebu odsouzen na zločin vojenské zrady na 15 let vězení také Friedrich Karl Witte, který získával od četaře chebského leteckého pluku Jaroslava Krejčího tajné indicie sloužící k obraně státu. Československé zpravodajské služby po jeho odsouzení zaznamenaly v bavorském Waldsassen informace o tom, že gestapo se bude snažit Witteho osvobodit a že chystá plán na přepadení věznic chebského krajského soudu, kde se Witte nacházel ve vazbě. Státní zastupitelství v Chebu proto žádalo, aby byl Witte bez ohledu na probíhající odvolací řízení dopraven do trestnice v Plzni na Borech, kde by byla možnost jeho osvobození minimalizována.^{130]} O rok později odsoudil na 15 let vězení za vojenskou zradu Krajský soud v Praze rovněž textilního technika Wilhelma Brandla z Aše, který v letech 1935–1936 vyzrazoval vojenská tajemství v Aši a Selbu.^{131]} Specifickým způsobem se na špionáži podílel rovněž vlivný továrník, obchodník a náměstek starosty Jáchymova za DNSAP Johann Klinger, který byl v roce 1933 Krajským soudem v Plzni odsouzen za přípravu úkladů o republiku na 18 měsíců odnětí svobody kvůli tomu, že sestavil seznamy jáchymovských Čechů a jejich majetku a tyto seznamy v Německu předal tamní NSDAP.^{132]}

Špionáž ve prospěch Německa však prováděli také občané české či jiné národnosti. V roce 1937 byl kupř. Krajským soudem v Praze odsouzen na 20 let vězení čtyřiatřicetiletý malíř reklam z Nýrsk na Klatovsku Václav Brabec proto, že v letech 1935–1936 v Klatovech a Bavorské Železné Rudě vyzrazoval říšskoněmeckým agentům vojenská tajemství.^{133]} Na Klatovsku za účelem špionáže působil rovněž Albert Maier z Rittersteigu poblíž bavorského Kötzingu, který rozděloval dary z Winterhilfe^{134]} rovněž československým státním příslušníkům německé národnosti, zejména členům SdP, a pod rouškou této charitativní pomoci získával důležité informace vojenského charakteru.^{135]}

O zpravodajské informace z Německa však měly zájem rovněž československé bezpečnostní služby. Na jaře 1933 byl František Kubík po svém návratu z Německa vyslýchán zpravodajským důstojníkem velitelství 5. divize v Českých Budějovicích a bylo mu naznačeno, že by mohl své poznatky využít pro potřeby státu. V červnu 1934 se dobrovolně přihlásil s tím, že hodlá

129] SOA v Plzni, Trestnice pro muže Bory, karton 27, vězeňský spis č. 3104, Ernst Bauer.

130] SOA v Plzni, SZ Cheb, karton 13, sign. St 4514/35, zpráva SZ v Chebu MS v Praze z 12. 6. 1936.

131] SOA v Plzni, Trestnice pro muže Bory, karton 27, vězeňský spis č. 3358, Wilhelm Brandl.

132] Tamtéž, vězeňský spis č. 2946, Johann Klinger.

133] Tamtéž, vězeňský spis č. 3104, Václav Brabec.

134] Winterhilfe (Zimní pomoc) byla charitativní akce, během níž se konaly mezi obyvatelstvem sbírky pro německé vojáky na frontě.

135] SOA v Plzni, KS Klatovy, karton 186, Tk 327/36, hlášení ČS v Nýrsku SZ v Klatovech z 13. 7. 1936.

zpravodajské službě předat jistá sdělení týkající se jeho pobytu v zahraničí. V době svého pobytu v Německu působil v rakouské legii v táboře SA v bavorském Egmingu, jeho informace byly vyhodnoceny jako důležité a Kubíkovi byla za ně vyplacena odměna.^{136]}

Také hospodářská špionáž byla hlavně v pohraničí poměrně častým jevem. Příkladem budiž třeba činnost Ing. Bohdana Kamiňského v Železné Rudě a jeho aktivity vůči místnímu celoevropsky uznávanému staviteli sklářských pecí Ing. Hermannu Passauerovi.^{137]} Kamiňski se narodil 3. ledna 1900 ve Varšavě, vystudoval techniku a působil jako technický inženýr sklářských hutí v Ozarowě u Varšavy, které spoluvlastnil jeho otec Kazimír. Jeho firma měla zájem o stavbu pece a Kamiňski přijel 6. února 1938 do Železné Rudy k Passauerovi na konzultace. Zde si však v jeho kanceláři udělal různé opis plánů na stavbu sklářských pecí a jejich zařízení. Dne 11. února byl proto zatčen a dán do vazby Okresního soudu v Nýrsku.^{138]} Sám se však hájil tím, že nákresy přivezl již z Polska a chtěl je s Passauerem pouze zkonzultovat, což bylo údajně pro polskou firmu levnější.^{139]}

Dne 14. února byl ve Varšavě zatčen i sám Passauer, který pobýval v Polsku na obchodní cestě. Do Ozarowa dorazil 10. února a s Kazimírem Kamiňským konzultoval plány na výstavbu pece.^{140]} Passauer při výslechu ve Varšavě uvedl, že ani on ani Kamiňski nespáchali nic protiprávního, a za zatčením Kamiňského viděl především šikanu československých úřadů vůči Polákovi. K celému případu prohlásil: „*Plány pořizují zásadně sám, ale byly také případy, že na nich spolupracovali odborníci dotyčných zahraničních firem, kteří si je po zhotovení odváželi do svých krajů, přičemž až dosud nebylo případu, kde by byly československé úřady činily překážky ve věci vyvážení takových plánů.*“^{141]}

Kamiňského v Československu hájil nýrský advokát JUDr. Richard Steinbrenner. Státní zastupitelství v Klatovech zahájilo šetření Kamiňského kvůli hospodářskému vyzvědačství. Byla vyslechnuta celá řada odborníků, kteří však Kamiňského úmysl získat hospodářské tajemství spíše zpochybnili. Antonín Koral z Hořic v Podkrkonoší ve svém posudku mj. uvedl, že nejvíce

136] SOA v Plzni, SZ Klatovy, karton 65, St 583/34, hlášení velitelství 5. divize KS v Klatovech ze 7. 7. 1934.

137] Blíže k němu Willy STEGER, *Čeští stavitelé pecí ze Železné Rudy – jedna dlouhá tradice, která takřka upadla v zapomnutí*, in: Glas ohne Grenzen – Sklo bez hranic, Frauenau 2003, s. 235–236; Karel ŘEHÁČEK, *Likvidace živnostenských a průmyslových konfiskátů na Klatovsku po roce 1945*, Sborník prací z historie a dějin umění 8, 2015, s. 285–300.

138] SOA v Plzni, KS Klatovy, karton 189, Tk 64/38, hlášení ČS v Městysi Železné Rudě OS v Nýrsku z 11. 2. 1938.

139] Tamtéž, protokol o výslechu B. Kamiňského u OS v Nýrsku z 12. 2. 1938.

140] Tamtéž, protokol o výslechu K. Kamiňského u KS ve Varšavě z 16. 2. 1938.

141] Tamtéž, protokol o výslechu H. Passauera u KS ve Varšavě z 16. 2. 1938.

československé sklářství poškodil sám Passauer, když „v oněch státech, které v této výrobě chtěly být soběstačnými, vystavěl výborné sklářské pece“, takže se již podle jeho mínění nejednalo o hospodářské tajemství.^{142]} Export technologií do ciziny, podle mínění SPÚ v Nýrsku „ze ziskuchtivosti“, ostatně Passauerovi vyčítaly i československé úřady.^{143]} Koralovo svědectví však umožnilo Kamiňského propuštění z vazby, k čemuž došlo 3. března 1938.

Další příklady průmyslové špionáže byly odhaleny také v Nýrsku. Jednalo se o aktivity vídeňského rodáka a polského obchodníka Jana Wyka z Katovic, který se v létě 1937 snažil získávat pro továrnu svých synů kvalifikované československé dělníky v optickém oboru. Nábor dělníků prováděl kupř. ve Skelné Huti u Chudenína, kde nabídl Aloisi Pruchnerovi a Andreasovi Meindlingerovi, zaměstnaným v továrně na optická skla v Nýrsku, místa mistrů. To Wyk přiznal s tím, že se snažil získat dělníky, kteří byli bez zaměstnání, ovšem razantně popřel, že se snažil vyzvědět od nich výrobní tajemství nýrských firem.^{144]} Podle hlášení četnictva však oslovoval zejména odborně zapracované dělníky z celuloidového oddělení firmy Ernst Eckstein a spol. v Nýrsku, která byla podnikem důležitým pro obranu státu.^{145]} Již v roce 1936 byli kvůli spolupráci s katovickou továrnou vyšetřováni Josef Böhm z Bystřice nad Úhlavou a Josef Hasenöhrle z Nových Hodousic. Böhm vyslal 8. října 1936 do Katovic kupř. brusiče optických skel Konráda Ranka z Nýrska, který byl u Ecksteina zaměstnán od roku 1923, výrobu optických skel výborně ovládal a v Katovicích ji také skutečně zavedl.^{146]} Aktivity Wyka tedy poškozovaly nejen zaměstnanost dělnictva v Československu, ale rovněž zájmy zdejšího průmyslu. I proto byl Wyk výměrem SPÚ v Nýrsku z 30. června 1937 navždy z Československa vyhoštěn.^{147]}

Z hospodářského vyzvědačství byl podezřelý i soukromý úředník Franz Schlögel z Perninku u Ostrova na Karlovarsku. Trestní oznámení na něj podal továrník Karl Ratzenberger z Abertam, u něž byl Schlögel zaměstnán v letech 1931–1937. V jeho barvíně, podniku důležitém pro obranu státu, měl údajně získat důležité hospodářské informace, které již od roku 1934 nabízel cizozemské konkurenci, konkrétně vídeňskému průmyslníku Johannu Russo.^{148]} Ministerstvo obchodu požádalo o důvěrné šetření tohoto případu, zejména o vyšetření, zda se skutečně jednalo o vyzrazení hospodářského tajemství, tedy

142] Tamtéž, protokol o výpovědi A. Korala u KS v Hradci Králové, s. d.

143] Tamtéž, hlášení SPÚ v Nýrsku OS v Nýrsku z 12. 2. 1938.

144] Tamtéž, karton 188, Tk 304/37, protokol o výslechu J. Wyka před KS v Klatovech z 1. 7. 1937.

145] Tamtéž, hlášení ČS v Nýrsku OS v Nýrsku z 30. 6. 1937.

146] Tamtéž, Tk 587/36, hlášení ČS v Nýrsku OS v Nýrsku ze 17. 11. 1936.

147] Tamtéž, Tk 304/37, výměr SPÚ v Nýrsku z 30. 6. 1937.

148] SOA v Plzni, SZ Cheb, karton 32, St 798/38, dopis SZ v Chebu Ministerstvu obchodu v Praze z 26. 8. 1938.

zda byl ohrožen veřejný zájem. Pátáním se však ukázalo, že tomu tak nebylo, a tak bylo trestní stíhání Schlögela v listopadu 1938 zastaveno.

A rovněž nekalá konkurence poškozující exportně zaměřené československé společnosti byla sledována a stíhána. Příkladem budiž třeba žaloba, kterou podala brusírna křišťálového skla Emericha Matějky z Oldřichova u České Lípy na Viktora Friedla, zaměstnance brusírny skla Josefa Edmunda Schmidu v Anníně na Sušicku. Friedl působil v Oldřichově šest let a měl na starosti veškeré kancelářské práce a styk se zákazníky. Dne 1. dubna 1935 nastoupil v Anníně a nedlouho poté se Matějka dovídal od svých zahraničních zákazníků, že z Annína přicházejí nabídky na stejné zboží, ovšem za výhodnější ceny. Matějka měl proto důvodné podezření, že Friedl prozradil v Anníně oldřichovské výrobní tajemství a předal novému zaměstnavateli i kresby či dekory výrobků.^{149]} Friedl se proti tvrzení Matějky ohradil s tím, že v oboru působí již deset let, takže veškeré výrobní aktivity ovládal již dříve, než do Oldřichova nastoupil, a že mnoho československých sklářských firem vyrábí podobné zboží. Ani zaměstnanci Schmidovy firmy nepozorovali po nástupu Friedla žádnou změnu ve vzorech, tvarech nebo způsobu broušení. Tyto aktivity se tedy dokazovaly velmi těžko a málokdy bylo šetření dovedeno až k rozsudku, což se nestalo ani v případě Matějky.

VI. Závěr

Situace v česko-bavorském i česko-saském pohraničí byla v meziválečném období výrazně ovlivňována především dvěma skutečnostmi: bezprostřední blízkostí Německa a německou národností většinové populace československého příhraničí. Poválečné Německo bylo pro Československo až na relativně krátké období konce dvacátých let zdrojem nemalých problémů, hospodářských, sociálních a především politických a nacionálních. Bezprostředně poválečný rozvrat sice vystřídal krátké období relativní stability, ovšem i ono vzalo rychle za své s příchodem světové hospodářské krize na počátku třicátých let. Období čtvrté dekády 20. století bylo, zejména po nástupu Adolfa Hitlera do funkce říšského kancléře, již jen ve znamení neustále se stupňujícího napětí.

Obyvatelstvo německé národnosti západních Čech bylo s vývojem v sousedním Německu propojeno mnohem více, než by bylo na první pohled zjevné. Po dočasném udušení německé iredenty v letech 1918–1919 sice z relativně klidného vývoje v Československu profitovalo, velkoněmecké myšlenky a sounáležitosti s bližními za hranicemi se ovšem ani poté nevzdávalo. Situace se vyostřila především v souvislosti se sociálním kolapsem v pohraničí

^{149]} SOA v Plzni, KS Klatovy, karton 183, Tk 386/35, žaloba E. Matějky KS v Klatovech ze 14. 7. 1935.

počátkem třicátých let a s příchodem Hitlera k moci. Jím proklamované vize byly i na československé straně hranice mezi německými soukmenovci mimořádně populární a vedly ke zkázonosné erozi posledních zbytků jejich loajality vůči Československu.

Bezprostřední propojení Němců před a za československo-německou hranicí bylo pro československý stát mimořádně problematické. Bezpečnostní složky Československa, vědomy si závažnosti této situace, se proto snažily co nejvíce hrozící rizika eliminovat. Základem byla dostatečně střežená státní hranice, která znemožňovala či alespoň znesnadňovala nežádoucí pohyb osob, materiálu i myšlenek mezi oběma sousedícími zeměmi. Ve druhém sledu bylo třeba vytvořit systém bezpečnostních opatření k zamezení špionáže, vojenské, politické i hospodářské, a posílit finanční stráž, vojsko, četnictvo a státní policii tak, aby všechny tyto složky mohly plnit náročné povinnosti. Tato opatření se sice ve sledovaném, poměrně neklidném a nestabilním období aplikovala i na dalších částech československých hranic, tedy nejen na hranicích s Německem,^{150]} v souvislosti s vývojem na západ od Československa však měla zcela jiný význam a opodstatnění.

I přesto však nebylo možno odstranit veškerá rizika, především ne ve státě, který byl deklarován jako demokratický a chránící národnostní menšiny. Zejména z toho důvodu československé úřady i bezpečnostní složky svůj zápas pozvolna prohrávaly. Přes hranice tak dobrovolně či nedobrovolně putovali lidé a do Československa byly pašovány zbraně a závadné materiály, sloužící k velkoněmecké a nacistické propagandě. Nebyla tak nouze o konflikty všeho druhu, během nichž na obou stranách nezářídka zbytečně vyhasínaly lidské životy. Hranice, nebezpečná zóna mezi dvěma odlišnými světy, tak obyvatelstvo sousedících zemí spíše rozdělovala, než spojovala. Byla to však, jak se zdá, okolnostmi vynucená daň za stále více polarizovanou a k válečnému konfliktu nezadržitelně směřující Evropu.

State borders and conditions in the West Bohemian borderland between the wars

Summary

The support provided to the population of German nationality of interwar Czechoslovakia by neighboring Germany in the years 1918–1938 was an evident, almost everyday reality. Especially on the western border of Czechoslovakia, it was common for weapons and faulty materials to pass through it. Also,

^{150]} Blíže k tomu např. Stanislav HOLUBEC, *New State Borders and (Dis)loyalties to Czechoslovakia in Subcarpathian Rus 1919–1925*, *European Review of History* 27, 2020/ 6, s. 732–762.

dangerous activists who instigated the so-called Czechoslovak Germans to resist the newly formed state moved in the same direction. The new Czechoslovak political representation perceived these activities as a significant security risk and tried to eliminate them. Significant attention was therefore paid to guarding the state border, on which the financial guard, army and gendarmerie cooperated. Organization of the security service at the border was also important, where the hitherto unreliable municipal police forces were transferred under the state administration. On the opposite side of the border, the Czechoslovak security forces could cooperate with the German ones, but much more often there were manifestations of jealousy, competition and intolerance, so the cooperation was highly counterproductive from this point of view. In addition, on the German side, non-state structures, especially various militarist or nationalist associations, and increasingly also the armed formations of Hitler's NSDAP, increasingly intervened in border surveillance. The pressure on the state border was constant between the wars, but especially in the early 1920 s and in the second half of the 1930 s, it gradually escalated. This brought about a whole range of conflict situations and provocations, and various border incidents were practically ordinary. Smuggling of all kinds, kidnapping of people, military, political and economic espionage, all this employed the security forces of Czechoslovakia very much. Nevertheless, they still failed to secure the border completely, and the risks associated with Germany's close neighborhood persisted in western Bohemia until the end of the existence of Czechoslovakia as a territorially integrated and sovereign state.

Josef Beran a Josef Hlouch – dvě vůdčí osobnosti západočeského katolicismu a jejich společné věznění

Petr KHÁS

Abstract: This paper focuses on two leading figures of West Bohemian Catholicism – Bishop Josef Hlouch and Archbishop Josef Beran. The main part of the text is focused on their joint internment in the years 1952–1963 in the secret government buildings of Růžodol, Myštěves and Paběnice.

Key words: Josef Beran; Josef Hlouch; Catholic Church; political prisoners; Czechoslovakia; Roman Catholic Diocese of České Budějovice; Church history

Úvod

Osobnost kardinála Josefa Berana je neoddiskutovatelně spojena s Plzní a považmo západočeským regionem. Beran se v Plzni na konci 19. století narodil a až do svého prvního odchodu do Říma zde i žil. I proto je v Plzni ulice Kardinála Berana. Dům, v němž Beran prožil kus mládí, zdobí jeho busta.^{1]} Západočeši se ke „svému“ kardinálovi vždy hrdě hlásili, a to i přesto, že nejvíce ve známost vešel nejdříve jako pražský arcibiskup a posléze jako nedobrovolný exulant ve Vatikánu.

Se vztahem Západočechů k Josefu Hlouchovi je to složitější. Česko-budějovický biskup byl vždy vnímán spíše jako Jihočech. Případně si jej, díky původu v Lipníku, „přivlastnila“ Vysočina. I on je ale spjat se západočeským regionem. Do roku 1993 totiž neexistovala plzeňská diecéze a podstatné části kraje tak spadaly právě pod Hloucha coby českobudějovického biskupa. Bylo to mimo jiné i Chodsko, coby asi nejvíce religiozní oblast západních Čech.

Oba církevní preláti tak byli, alespoň částí svého života, se západními Čechami spjati. Byli ale spjati také jeden s druhým. Nejdříve dobrovolně jako kněží, následně jako biskupové, a tudíž kolegové na stejné úrovni církevní hierarchie. Po komunistickém převratu ale byli spjati i jako vězni. Strávili spolu možná více času než se svojí pokrevní rodinou. Celkem sedm let spolu oba biskupové snášeli útrapy izolace a internace. Nejprve v Růžodolu, kam biskupa Hloucha umístili v době, kdy zde byl kardinál Beran zadržován již rok a půl. Posléze se společně stěhovali do Myštěvsi. Tam je nakonec rozdělilo Hlouchovo podlomené zdraví, kvůli němuž byla jeho internace přerušena. Nicméně,

1] Průčelí domu v Křížkové ulici 1, kde Beran prožil část mládí, zdobí jeho busta z bronzu, mramoru a žuly. Model vytvořila Marie Uchytílová v roce 1947 a na jeho základě byla busta v roce 1995 zhotovena. Je doplněna pamětní deskou od Vladimíra Hlavici.

o čtyři a půl roku později se oba opět shledali v Paběnicích, kde spolu nakonec strávili pět let.

Cílem tohoto textu je nejen popsat ony společné roky. Je důležité prozkoumat, kdy, kde, s kým a jak biskupové Beran a Hlouch trávili ona pohnutá léta. Je ale také klíčové pochopit, proč. A k tomu je potřeba jejich internaci zasadit do patřičného kontextu. Jednak do kontextu dobového, protože právě společenské změny v Československu ve druhé polovině 20. století měly na životy obou kněží zásadní vliv. Dále je potřeba také alespoň letmo poznat životní dráhy obou mužů před pobytem v Růžodole, tj. před jejich první společnou internací. Byly to totiž doby, které z nich zformovaly osobnosti, jež se nikdy neprovinily proti svým zásadám, svědomí a vnitřní integritě, byť za to zaplatily ztrátou svobody, domova, zdraví, a nakonec i cenou nejvyšší.

Pokládám ještě za důležité zmínit, že kromě v této práci použitých pramenů, a to ať už ve formě literatury či archiválií (zejména z fondů Archivu bezpečnostních složek), jsou v péči Státního okresního archivu Plzeň-sever se sídlem v Plasích další dokumenty týkající se arcibiskupa Berana. Jedná se zejména o dva archivní depozity (Beran Josef, EL NAD 1107; Beran Josef II, EL NAD 1277), jež jsou vlastnictvím Biskupství plzeňského, resp. Danuše Brabcové-Kavinové, praneteře kardinála Berana.

Josef Beran, od narození po Růžodol

Pozdější kardinál se narodil v Plzni (v Prokopově ulici) v sobotu 29. prosince 1888 jako Josef Jaroslav Beran. Jeho otcem byl učitel, po němž Josef podědil jméno, a jeho matkou Marie, rozená Lindauerová, neteř malíře Bohumíra Lindauera, po níž Josef podědil umělecké nadání (zejména na hudbu a zpěv) a drobnou postavu. Vychodil plzeňskou obecnou školu pro hochy a následně c. k. České státní gymnázium v Husově ulici.^{2]} Během studií na gymnáziu jej přirozeně ovlivňovali jeho učitelé.

Určitý vliv měl na formování Beranovy osobnosti mimo jiné i profesor češtiny a velký chodský spisovatel Jan František Hruška.^{3]} Zásadní pro Beranův život byl ale jiný z jeho gymnaziálních učitelů, a to Alois Kudrnovský.^{4]} Ten totiž Berana přiměl odjet do Říma a studovat kněžský seminář. Sám Beran o kněžské kariéře do té doby příliš neuvažoval. Lákala ho vojenská služba, neboť se mu líbily uniformy studentů kadetky, které po Plzni potkával. Zároveň

2] Bohumil SVOBODA – Jaroslav V. POLC, *Kardinál Josef Beran. Životní příběh velkého vyhnance*, Praha 2008, s. 14–21.

3] Jan František Hruška (1865–1937) byl významným chodským národopiscem, spisovatelem, příbuzným dalšího významného Choda J. Š. Baara a také profesorem plzeňského gymnázia.

4] Alois Kudrnovský (1875–1956) byl český profesor teologie, kněz, spisovatel a Beranův učitel.

velmi vážně uvažoval, že nastoupí na medicínu.⁵¹ Rozhovor s profesorem Kudrnovským ale vše změnil a Josef Beran tak v roce 1907 učinil rozhodnutí odjet do Itálie a nastoupit do kněžského učení.

Do římského semináře vstoupil poslední říjnový den roku 1907 za pontifikátu papeže Pia X.⁶¹ Zpočátku Beran prožíval těžké časy. Trápil ho stesk po domově a také obtížně přivykal italské kuchyni, která mu často způsobovala trávicí potíže.⁷¹ Ve studiích si ale vedl dobře, a proto byl na kněze vysvěcen již ve čtvrtém ročníku studia, přesně 10. června 1911, čili o rok dříve než jeho spolužáci. Studium ukončil roku 1912. Než se coby čerstvý absolvent a kněz navrátil do Čech, setkal se osobně s papežem Piem X. Na toto setkání poté celý život vzpomínal a dle svých slov z něj nejednou čerpal energii, jež byla tolik potřebná v dalších etapách jeho života.

Léto 1912 strávil mladý kněz s rodiči a sourozenci v „Drozdové“⁸¹ u Plzně. Následně byl jmenován kaplanem v Chyši (asi 8 kilometrů východně od Žlutic). Zde se setkal s farní hospodyní, jež podle něj byla vynikajícím příkladem toho, jak má farní hospodyně vykonávat svoji práci a již pak mnohokráté dával za příklad, když psal texty určené právě pro farní hospodyně.⁹¹

V létě roku 1914 vypukla první světová válka. Díky tomu se Josef Beran, toho času už umístěn ve farnosti u Prahy, přestěhoval z Proseku do Michle, kde od 1. září 1914 vykonával funkci kaplana. Zde k jeho povinnostem patřilo také vykonávání kněžské práce v Útulku sv. Josefa pro hluchoněmé v Krči. Beran se zde projevil jako velmi schopný organizátor, o čemž svědčí například fakt, že dokázal pro útlek sehnat štědré finanční dary od movitých dárců. Při té příležitosti se též blíže seznámil s posláním tzv. Školských sester, jež útlek spravovaly. A právě na učitelském ústavu školských sester U sv. Anny v Praze na Novém Městě začal roku 1917 vyučovat. A vyučoval zde až do roku 1929. Od roku 1929 pak přednášel pastorální teologii na teologické fakultě Univerzity Karlovy. Zde se těšil úctě a uznání jak od kolegů, tak od studentů, a i proto jej roku 1932 prosadil tehdejší rektor Arcibiskupského semináře Oto Stanovský jako svého nástupce. V čele semináře poté stál až do roku 1942.

Beran měl již od roku 1939 několik konfliktů s totalitní mocí.¹⁰¹ I proto byl během heydrichiády, ráno po mši 6. června 1942, zatčen. Následovala cesta až příliš důvěrně známá mnoha českým vlastencům: Petschkův palác – Pankrác –

51] Bohumil SVOBODA, *Kardinál Josef Beran*, Praha 1999, s. 6–7.

61] Papež Pius X. (1835–1914), vlastním jménem Giuseppe Melchiorre Sarto, byl v letech 1903–1914 papežem katolické církve. Již za svého života se těšil velké oblibě mezi věřícími, k čemuž dopomohla i jeho dobrosrdečná povaha. V roce 1954 byl prohlášen za svatého.

71] B. SVOBODA – J. V. POLC, *Kardinál Josef Beran*, s. 26.

81] Zřejmě se jedná o chybně uvedený název obce Druztová na severním Plzeňsku, jež se až do roku 1921 jmenovala Druzdová.

91] B. SVOBODA, *Kardinál Josef Beran*, s. 10–11.

101] Odmítl například Němcům odevzdat kostel sv. Vojtěcha.

Terezín – Dachau. Do Dachau přijel Beran vyhublý, ztrápený hladem, výslechy a těžkou manuální prací. Naštěstí se zde ale setkal se svým bývalým studentem Františkem Štverákem,^{11]} jenž nad Beranem v lágru držel ochrannou ruku. Ale ani Štverák nemohl Berana uchránit od hladu, bití, šikany ze strany sadistického kápa nebo od epidemie břišního tyfu.

Po skončení druhé světové války se Beran vrátil do Plzně. Jeho matka tehdy bydlela na Bolevci. Zajímavostí je, že domů cestoval v úplně nové uniformě SS, neboť američtí vojáci dovolili vězňům, aby se oblékli do oblečení z německých armádních skladů. Dne 4. listopadu 1946 byl Beran papežem Piem XII.^{12]} jmenován třiatřicátým arcibiskupem pražským. O deset dní později obdržel od prezidenta Beneše československý válečný kříž a medaili prvního stupně za zásluhy. Beran Beneše naopak ujistil o věrnosti katolického lidu (staro)nové republiky.

Již v roce 1947 se o Berana začaly zajímat komunisty ovládané tajné služby. Máme k dispozici zprávu z 16. prosince 1947, v níž anonymní příslušník StB popisuje své setkání se zdrojem, jenž mu měl podat informace o Beranovi. Zpráva například tvrdí, že Beran ještě nedávno neměl dobré vztahy s Vatikánem, neboť požadoval, aby byly v ČSR slouženy večerní mše, které by mohli navštěvovat pracující. Následně je ale konstatováno, že vztahy se zlepšily a že „*dnes se dokonce uvazuje o tom, že arcibiskup Beran dostane kardinálský klobouk*“. Dnes již víme, že na kardinálský klobouk si Beran musel počkat ještě téměř dvě desetiletí.

Zpráva dále popisuje například vztah Berana k ČSL.^{13]} Zdroj tvrdí, že v nedávné minulosti byly mezi Beranem a lidovou stranou konflikty a že „*strana ČSL měla dokonce vlastního kandidáta na arcibiskupský stolec, na nějž navrhovala opata strahovského kláštera Jarolímka*.“^{14]} Dále je konstatováno, že vztahy mezi Beranem a ČSL se v poslední době zlepšily. Nicméně, dle zprávy,

11] František Štverák (1909–1956) byl český katolický kněz. Stejně jako Beran si před Dachau prošel ještě Pankrácem a Terezínem. Po celou dobu věznění se choval velmi statečně. Po válce svědčil v procesu s válečnými zločinci v Dachau. Po nástupu komunistů k moci byl, opět stejně jako Beran, vězněn. Z vězení si odnesl podlomené zdraví a v srpnu 1956 zemřel.

12] Papež Pius XII. (1876–1958), vlastním jménem Eugenio Maria Giuseppe Giovanni Pacelli, byl v letech 1939–1958 papežem katolické církve. Jeho pontifikát spadá do složitého období druhé světové války a nástupu komunismu v Evropě. Proto jej také provází kontroverzní pověst, zejména stran jeho přístupu k nacismu a fašismu.

13] ČSL neboli Československá strana lidová byla československá křesťansko-demokratická strana, jež vznikla v lednu 1919 sloučením několika katolických stran. V éře první republiky šlo o významnou stranu a hlavní představitelku politického katolicismu v ČSR. Na svoji činnost navázala po roce 1945.

14] Stanislav Bohuslav Jarolímek (1900–1951) byl československý kněz a od roku 1942 opat Strahovského kláštera. V roce 1949 onemocněl rakovinou a většinu času trávil hospitalizován v církevní nemocnici. Zde byl přesto zatčen a odsouzen. Zemřel v roce 1951 ve vězeňské nemocnici.

„Beran nemá rád ani Šrámka ani Hálu^{15]} a je prý snad vůbec proti tomu, aby kněží pracovali v politice“.

Zdroje dále tvrdí, že Beran na nedávném setkání vyzýval kněží, aby kázali opatrně a příliš se nevymezovali proti komunistům. Prý také nebyl proti znárodnění. V závěru byl zmíněn blízký vztah Berana k jezuitskému řádu, jež je ve zprávě uváděn jako „zpravodajský aparát Vatikánu“.^{16]}

Po únoru 1948 jakožto zkušený veřejný činitel záhy pochopil, že soužití s novým režimem bude pro církev velmi složité. Nechtěl ale systém^{17]} provokovat a dát mu tak záminku k perzekucím. I proto odsloužil za nového prezidenta Klementa Gottwalda mši *Te Deum*.^{18]} Komunisté v tlaku na církev a Berana přesto neustávali. Za pomoci alternativní Katolické akce^{19]} a tzv. vlasteneckých (pokrokových) kněží se snažili církev oslabit, vnitřně rozdělit, diskreditovat a paralyzovat. Beran se proti takovým krokům vymezoval.^{20]} Nejen že ostře kritizoval Katolickou akci, ale „odpadlého kněze“ Josefa Plojgara^{21]} dokonce exkomunikoval z církve.

V souvislosti s tím vyšetřovala v srpnu 1948, tedy zhruba půl roku po komunistickém převratu, československá kontrarozvědka události, jež jsou v oficiálních dokumentech nazvány jako „Rozšiřování a vyvěšování závadných letáků“. V tajné zprávě z 27. srpna 1948 se píše, že bylo zjištěno, že „na chrámových dveřích, jakož i veřejně mezi obyvatelstvem jsou rozšiřovány závadné

15] Jan Šrámek (1870–1956) byl československý katolický kněz a politik, první předseda ČSL. V éře první republiky byl několikanásobným ministrem, v letech 1940–1945 byl předsedou čs. exilové vlády v Londýně. Po únorovém převratu se pokusil neúspěšně uprchnout do zahraničí. Následně byl internován a v internaci roku 1956 také zemřel. František Hála (1893–1952) byl československý katolický kněz a politik, rovněž důležitý představitel ČSL a blízký přítel Jana Šrámka. Po roce 1945 se stal ministrem. Následně se po únoru 1948 spolu se Šrámkem neúspěšně pokusil opustit ČSR, byl internován a v internaci v roce 1952 zemřel.

16] Archiv bezpečnostních složek (dále ABS), Velitelství Státní bezpečnosti Praha, (310-72-39) – (Beran, arcibiskup – informační zprávy).

17] Snahy státu ovlivňovat, ba přímo určovat církevní politiku byly vtěleny do Státního úřadu pro věci církevní (někdy používána zkratka SÚC). Ten fungoval v letech 1949–1956. Jeho prostřednictvím se komunisté více či méně úspěšně snažili kontrolovat církev, zasahovat do jejího vnitřního chodu, případně i zastrašovat, šikanovat, nebo rovnou odstraňovat nepohodlné církevní představitele. Představitelé SÚC disponovali značnou mocí, a i ti nejvyšší církevní činitelé jim byli často vydáni na milost a nemilost.

18] Mše *Te Deum* byla pražským arcibiskupem sloužena v katedrále sv. Víta u příležitosti zvolení nového prezidenta. V případě Klementa Gottwalda bylo velmi překvapující, že Berana o její odsloužení požádal. Podobně překvapující bylo, že Beran žádost přijal. Oba za to byli kritizováni – Beran z katolických a Gottwald z komunistických kruhů.

19] Katolická akce (založena v červnu 1949) byla organizací, v níž se sdružovali kněží loajální komunistickému režimu. Byla alternativou starší Katolické akce (založena 1922), jež sdružovala kněží skutečně loajální katolické církvi.

20] B. SVOBODA – J. V. POLC, *Kardinál Josef Beran*, s. 113.

21] Josef Plojhar (1902–1981) byl československý katolický kněz a jeden z hlavních symbolů lidovecké a katolické prokomunistické kolaborace. V letech 1948–1968 byl ministrem zdravotnictví.

letáky... ve kterých je hrubým a protizákonným způsobem napadán člen čsl. vlády, ministr zdravotnictví P. Antonín (sic!) Plojhar“²². Dle zjištění se mělo jednat o kostely v Praze, Kamenici nad Lipou, Chlumci u Sedlčan, Plané nad Lužnicí, Frýdku, Nové Pace, o bránu kláštera v Broumově a jinde. Dle zprávy tyto letáky „obsahují mnohá nepravdivá tvrzení o ministru zdravotnictví (Plojharovi), který jako ústavní činitel požívá zvláštní zákonné ochrany. Jsou sto ohroziti nejenom jeho čest, ale i vyvolati vůči němu ve veřejném mínění nepřátelskou náladu a odmítavý postoj“²³. Státní orgány následně apelovaly na československé biskupy (včetně biskupa Hloucha), aby zamezili šíření letáků v rámci své diecéze.²⁴

Konflikt mezi komunistickým státním aparátem a Josefem Beranem se tak rozhořel naplno. Čtyři roky po opuštění nacistického lágru a pouhý rok poté, co sloužil mši za Gottwalda, mířil Beran do dalšího totalitního vězení.

Ve zprávě z 10. ledna 1949 kontrarozvědka hlásila, že „bylo zjištěno, že arcibiskup Beran si tajným způsobem, s pomocí jedné cizí legace dopisuje s bývalým generálním sekretářem lidové strany Dr. Klimkem.²⁵ Budiž této věci věnována mimořádná zpravodajská pozornost“²⁶. To jasně dokládá Beranovu spřízněnost s některými představiteli předúnorové ČSL.²⁴

Další spor mezi silovými složkami státu a pražským arcibiskupem proběhl na jaře 1949. Beran se tehdy obrátil na ministra vnitra Noska²⁵ a žádal jej o prošetření namontování odposlouchávacích zařízení na konferenci biskupů v Tatrách. Ve zprávě, již sepsal přímo tehdejší náčelník StB Jindřich Veselý,²⁶ stojí, že „ministr mu (Beranovi) odpoví pravděpodobně zítra asi v tom smyslu, že zahájíme šetření, zda některá cizí tisková agentura tento přístroj do místnosti nenamontovala, protože nalezený mikrofon je švýcarské značky. Žádám proto, abyste o věci nikomu nedávali zprávu a přenechali odpověď ministru Noskovi“²⁷.

22] ABS, Velitelství Státní bezpečnosti Praha, (310-72-33) – (Útoky vedené římsko-katolickou církví proti ministru zdravotnictví Plojharovi a rozšiřované letáky vůči němu a podepsané arcibiskupem pražským). Je poněkud s podivem, že ministr Plojhar je v oficiálních úředních dokumentech opakovaně chybně jmenován jako Antonín.

23] Adolf Klimek (1895–1990) byl československý politik, poválečný poslanec a generální tajemník ČSL. Po únorovém převratu uprchl do zahraničí, kde pomáhal formovat exilovou ČSL. Zemřel v USA.

24] ABS, Velitelství Státní bezpečnosti Praha, (310-72-39) – (Beran, arcibiskup – informační zprávy).

25] Václav Nosek (1892–1955) byl československý komunistický politik a v letech 1945–1953 ministr vnitra. V této pozici pracoval na ovládnutí bezpečnostního aparátu státu komunisty. Zemřel v roce 1955 na rakovinu.

26] Jindřich Veselý (1906–1964) byl československý politik a první šéf StB po únoru 1948 (1948–1950). Pod jeho velením se StB podílela na krutých čistkách a utuzování nového režimu. Celý život trpěl psychickými potížemi a v roce 1964 spáchal sebevraždu.

27] ABS, Velitelství Státní bezpečnosti Praha, (310-72-39) – (Beran, arcibiskup – informační zprávy).

V neděli 19. června 1949 se měl konat průvod Božího Těla po Hradčanském náměstí.^{28]} Následná mše vedená Beranem byla narušena členy Lidových milicí, kteří na arcibiskupa bučeli a pískali a snad by se jej pokusili i fyzicky napadnout, kdyby nepřišel rozkaz shora, že takový postup je již příliš a že milicionáři mají zachovat klid. Beran ještě v rámci této mše stihl věřícím sdělit, že „*Katolická akce není katolická a že Katolické noviny nejsou katolické...*“, než byl davem přerušen. Následně byl po mši internován v arcibiskupském paláci s vysvětlením, že toto opatření je přijato pro jeho vlastní bezpečnost.

V návaznosti na to pak v létě 1949 StB rozjela proti Beranovi další, tentokrát mimořádně nechutnou zpravodajskou hru. Informační zpráva ze dne 23. července 1949 má prostý nadpis „*Arcibiskup Beran, kanovník Švec – důvody zatčení*“. Hned v úvodu textu stojí: „*Z důvěryhodných zdrojů obdržel jsem zprávu, že arcibiskup Beran, kanovník Švec a ještě asi 2 preláti byli dodáni do německých koncentračních táborů gestapem ne z důvodů politických, nýbrž pro homosexualitu*“. Následující pasáže dokládají, že se komunisté velmi horlivě snažili tuto vybájenou skutečnost dokázat. Již dříve zmíněný velitel Veselý instruoval své podřízené, aby za účelem získání důkazu důkladně prohledali archivy, nebo vyslechli bývalé příslušníky gestapa či Sicherheitsdienstu. „*Upozorňuji zvláště na materiál, který byl získán výsledkem gestapáka Bobeho,*^{29]} *ve kterém bylo mnoho o tom, proč někteří církevní činitelé byli uvězněni a kde také byly podrobně popsány některé homosexuální aféry naší vysoké církevní hierarchie*“, končí svoji zprávu Veselý.^{30]}

Pro izolaci Berana na arcibiskupství se komunisté zaměřili na paralyzování jeho úřadu. Na úřednická místa dosadili sobě loajální osoby a ty neloajální propustili. Beran byl separován od světa. Tyto aktivity vyvrcholily v březnu 1951, kdy byl kapitulním vikářem pražské arcidiecéze jmenován Antonín Stehlík. Beranova přítomnost na arcibiskupství již nebyla žádoucí, a tak byl 7. března 1951 převezen do Roželova u Rožmitálu.^{31]} Místní lidé ale brzy zjistili, že zde je internován jejich arcibiskup a pokoušeli se jej kontaktovat. Beran byl proto o dva týdny později odvezen do Růžodolu u Liberce.

28] B. SVOBODA, *Kardinál Josef Beran*, s. 26.

29] Franz Werner Bobe (1902–1947) byl německý katolický kněz. Po matce měl český původ. Za druhé světové války působil v Praze a byl velmi aktivním konfidentem gestapa. Zprávy podával téměř na denní bázi. Často při tom porušoval zповědní tajemství. Přímou či nepřímou se podílel na smrti desítek lidí. Za své činy byl v roce 1947 popraven. Veselý byl nicméně zjevně ochoten Bobeho výpověď použít, pokud by mu pomohla diskreditovat buď Berana, nebo jiné představitele kléru.

30] ABS, Velitelství Státní bezpečnosti Praha, (310-72-39) – (Beran, arcibiskup – informační zprávy).

31] V Roželově se nacházelo letní sídlo arcibiskupů, tzv. roželovský zámček, jenž vznikl rozšířením a přestavbou původní hájovny. V 50. letech zde byli komunisty vězněni přední představitelé československého kléru, a to kromě Berana také Jan Šrámek, František Hála nebo Karel Skoupy.

Josef Hlouch, od narození po Růžodol

Josef Hlouch se narodil 26. března 1902 v obci Lipník, asi 10 kilometrů jiho-východně od Třebíče. Byl pátým dítětem z celkových třinácti, nicméně čtyři jeho sourozenci zemřeli v dětském věku.^{32]} Dospělosti se tak dožil jen Josef, jeho tři bratři a pět sester. Jeho otcem byl rolník Jakub Hlouch a matkou Marie Ošmerová. Rodina si sice po materiální stránce nežíla vyloženě špatně, rodinné hospodářství Hlouchových patřilo k těm středně velkým, nicméně o žádném blahobytu nemohla být rovněž řeč. Jisté naopak je, že co Hlouchovi neměli na majetku, to doháněli ve víře. Byli rodinou velmi zbožnou. I proto možná překvapí, že na obecné škole v Lipníku dostal malý Josef z náboženství trojku.^{33]} Hlouchovi ale vyznávali spíše praktický přístup k víře (jenž mimo jiné zahrnoval i spoustu náboženských poutí) než teoretické znalosti.

Po dvou letech na lipnické obecné škole začal Josef chodit do školy v Hrotovicích, jež leží asi 15 kilometrů východně od Lipníku. Následně pokračoval na Arcibiskupské gymnázium v Olomouci. Pro silně věřícího mladíka šlo o logickou volbu a trojka z náboženství už byla dávno zapomenuta. Po gymnáziu proto pokračoval na kněžský seminář v Olomouci. Na ten nastoupil v roce 1922. Kněžské svěcení přijal 5. července 1926 od tehdejšího olomouckého arcibiskupa Leopolda Prečana.^{34]} Mezi jeho první kněžská působišťe patřila v zásadě místa v okolí Olomouce – Spálov, Kladky u Prostějova, Jesenec, Brantice u Krnova – aby nakonec v roce 1928 trvaleji zakotvil v Olomouci–Hodolanech.

Krátke poté začala i spisovatelská kariéra Josefa Hloucha. V roce 1934 mu vyšla kniha *Problém odpadu od církve*, v roce 1940 pak dílo s názvem *Konverse a konvertité*.^{35]} Z výše uvedeného je patrné, že problematika změny konfese či vůbec odluky od církve Hloucha zajímala. A že nezůstalo jen u zájmu teoretického, lze doložit tím, že během své služby v Hodolanech přivedl zpět do katolických lavic na čtyři stovky konvertitů.

V roce 1934 začal Hlouch vyučovat na bohoslovecké fakultě univerzity v Olomouci. Byla to logická volba, neboť bylo patrné, že mladý kněz je nadán nejen inteligencí, ale i schopností dobře mluvit a psát. V listopadu téhož roku získal doktorát z teologie. Ve stejné době byl Josef Beran již dva roky rektorem arcibiskupského semináře v Praze, takže v této době oba kombinovali svá kněžská povolání s akademickou profesí. Hlouch stihl do uzavření českých vysokých škol nacisty (17. listopadu 1939) ještě habilitovat, tím ale jeho akademická dráha na čas skončila.

32] Martin WEIS, *Josef Hlouch. Pastýř a homiletik*, Praha 2016, s. 13.

33] M. WEIS, *Josef Hlouch*, s. 15.

34] Leopold Prečan (1866–1947) byl olomouckým arcibiskupem, metropolitou moravským (1923–1947), velkým propagátorem katolicismu a jednou z největších církevních osobností na Moravě v meziválečném období.

35] M. WEIS, *Josef Hlouch*, s. 16.

Osudy Josefa Hloucha během druhé světové války nejsou tak pohnuté a barvitě jako ty Beranovy. Díky tomu, že Hlouch nebyl natolik veřejně znám, mohl dál kázat a nevystavoval se případnému konfliktu s totalitní mocí.

Po skončení války se vrátil do univerzitní sféry a už 1. října 1945 byl jmenován řádným profesorem bohoslovecké fakulty v Olomouci. Hlouchova profesní hvězda stoupala i nadále. O dva roky později, 7. září 1947, jej papež Pius XII. (tentýž papež, jenž jmenoval Berana pražským arcibiskupem) jmenoval budějovickým biskupem. Zde navázal na svoji praxi z válečných dob, kdy často a rád pořádal bohoslužby a jiné pobožnosti jak pro vyšší vrstvy společnosti, tak pro dělnictvo.^{36]} Díky tomu byl Hlouch brzy velmi populárním biskupem. Jako člověk z prostých venkovských poměrů se neštělil navštěvovat ani továrny nebo třeba fotbalová hřiště, kde dokonce na žádost sportovců provedl i čestný výkop před zápasem.

Tato výraznost s sebou ale nesla i rizika. A to zejména po nástupu totality v únoru 1948. Komunistům nebyl pohodlný biskup, jenž měl takový vliv na „jejich“ dělníky a který se těšil úctě a oblibě u širokých vrstev obyvatelstva. A to i přesto, že ještě počátkem léta 1949 řadila státní moc Hloucha k umírněným představitelům kléru, kteří nevyhledávali konflikt se systémem.^{37]} To se ale mělo záhy změnit. Jakkoliv se totiž Hlouch v prvních týdnech a měsících po únoru 1948 snažil být smířlivý vůči novému režimu, proticírkevní ataky ze strany komunistů nakonec biskupa radikalizovaly.^{38]}

Důležité je nicméně poznamenat, že Josef Hlouch se ocitl v hledáčku československé kontrarozvědky ještě před únorovým pučem. To lze doložit například zprávou o jeho prošetření, jež je datována na 11. června 1947 a již si nechal zpracovat tehdejší ministr vnitra Nosek. Zpráva obsahuje stručné shrnutí Hlouchova života, základní matriční údaje o něm a jeho rodině a věnuje se také Hlouchově působení během nacistické okupace. Zde je konstatováno, že „*ThDr. Josef Hlouch byl za doby okupace považován ve svém širokém okolí vždy za dobrého Čecha a jeho kázání byla většinou dvojsmyslná, v nichž povzbuzoval a šířil tak mezi českými věřícími důvěru v lepší zítřek, takže byl Němci nenáviděn*“. Zpráva dále informuje, že Hlouch „*do politiky dosud nezasahuje, je velmi bystrý, chytrý, avšak při tom prostý. Ve svém okolí je velmi oblíben pro svou tichou a nenáročnou povahu. Kdyby využil svých schopností v politice, dosáhl by v ní velkých úspěchů*“. V závěru hlášení pak nalezneme i tuto bizarně bulvární informaci: „*Mezi lidem se mluví, že je synem zemřelého arcibiskupa Prečana, ačkoliv tuto zprávu možno považovat za klep*“.^{39]}

36] Hlouch tak činil dle svého hesla: „*Neboť z chudoby jsem vyšel a chudobu si navždy zamiloval.*“

37] Petra GABRIELOVÁ, *Biskup Josef Hlouch ve vybraných dokumentech Státní bezpečnosti*, Sborník archivu bezpečnostních složek 10, č. 1, 2012, s. 173–174.

38] Jaroslav ŠEBEK, *Církevní a politické souvislosti života Josefa Hloucha*, *Studia Theologica* 15, č. 3, 2013, s. 182.

39] ABS, Velitelství Státní bezpečnosti Praha, (310-72-36) – (ThDr. Hlouch Josef – prošetření).

Počátkem léta 1949 byl do biskupské konzistoře⁴⁰⁾ dosazen vládní zmocněnec. Hlouch tak reálně nemohl vykonávat svůj úřad, neboť tento zmocněnec konzistoř zcela ovládl a právoplatný (dokonce i dle tehdejšího práva) biskup nad ní ztratil kontrolu. Hlouch se toto snažil reklamovat v dopise Alexeji Čepičkovi,⁴¹⁾ leč marně. Pokud k této skutečnosti přičteme Hlouchovo rozčarování z existence Katolické akce či z počínání kněží, jako byl Josef Plojhar, šlo zřejmě o pověstnou poslední kapku, jež biskupa definitivně zneprátelila s novým režimem. Během pár měsíců se tak z „umírněného biskupa“ stal nepřítel státu, jehož bylo třeba bedlivě hlídat.

V praxi se tak dělo nejpozději od začátku roku 1950, kdy začala Státní bezpečnost biskupa sledovat. Od dubna téhož roku byl pak Hlouch držen v přísném domácím vězení v budově biskupství tak, aby byla zajištěna jeho úplná izolace. Dále na něj byl činěn hrubý nátlak ze strany představitelů KSČ a státní správy, aby kupříkladu vyhověl jejich personálním požadavkům a jmenoval na příslušná místa osoby loajální režimu. Hlouch se ale nechtěl podrobit a i přesto, že se nátlak podepisoval na jeho zdraví, tyto snahy zatvrzele odmítal. Proto se stát rozhodl vůči odbojnému biskupovi přitvrdit.⁴²⁾

Vztah mezi Hlouchem a státem se dále vyostřoval a na jaře roku 1952 komunisté přikročili k razantní akci. Poté, co vygradoval spor o jmenování církevních činovníků loajálních režimu, dospěli příslušní státní činitelé k závěru, že je nutno Hloucha z biskupského paláce odvézt a internovat jej někde, kde mu bude znemožněn jak fyzický, tak písemný styk s vnějším světem.

„Akce H“ byla naplánována na konec března 1952. Hlouch byl odvezen do Kadaně. Komunisté neponechali nic náhodě: církevní tajemníci⁴³⁾ bedlivě sledovali nálady na Českobudějovicku a vše pečlivě hlásili na příslušná místa. Vše ale proběhlo z pohledu režimu bez problémů a Hlouchovo odstranění z úřadu nevyvolalo mezi lidmi žádné pozdvižení, a to částečně proto, že díky biskupově nucené domácí izolaci se velká část kněží i prostých věřících stejně dávno domnívala, že Hlouch v Českých Budějovicích nepobývá a je držen někde mimo diecézi.

Do místa své první internace mimo diecézi, do kláštera Čtrnácti svatých pomocníků v Kadani,⁴⁴⁾ dorazil biskup Hlouch někdy v noci z 29. na 30. března

40) Konzistoř, diecézní kurie či jen kurie je ústředním úřadem dané diecéze, jež je podřízena příslušnému biskupovi, který jejím prostřednictvím technicky vykonává svůj úřad. Úřednictvo a zázemí kurie je k dispozici biskupovi a bez něj je správa kurie krajně komplikovaná, ba nemožná. I proto se komunisté často nejdříve snažili paralyzovat úřednictvo kurie, čímž byl příslušný biskup de facto bezmocný.

41) Alexej Čepička (1910–1990) byl československý voják, komunistický politik, zeť Klementa Gottwalda a několikanásobný ministr. V letech 1948–1950 byl ministrem spravedlnosti a souběžně také šéfem Státního úřadu pro věci církevní, proto mu biskup Hlouch adresoval své stížnosti.

42) M. WEIS, *Josef Hlouch*, s. 21–23.

43) Církevní tajemníci existovali při krajských a okresních národních výborech. Jejich úkolem bylo kontrolovat působení církve ve svěceném obvodu.

44) Klášter byl založen roku 1473 a sloužil řádu františkánů. V roce 1950 byl v rámci komunistické

1952.^{45]} Doprovod mu dělaly dvě řádové sestry, Fidelis a Blanka. V Kadani pobýval Hlouch do září 1952.^{46]} Svě dny trávil především psaním teologických textů, neboť mu byl vězniteli propůjčen psací stroj. Byl samozřejmě zcela izolován a nesměl se setkat ani se svými biologickými sestrami Anežkou a Anastázií, které se do Kadaně vydaly v naději, že se jim podaří bratra alespoň zahlédnout.

V září 1952 se Hlouch opět nuceně stěhoval. Tentokrát do Růžodolu u Liberce, kde již pobýval arcibiskup Beran.

„Trpí, trpí, trpí!“^{47]} – Růžodol

Růžodol byl původně samostatnou menší obcí na západním okraji Liberce. V časech první republiky se jednalo o typicky severočeské, národnostně smíšené město, kde z tehdejších šesti tisíc obyvatel tvořili Němci asi čtyřicet procent (německý název zněl Rosenthal). První část obce se připojila k Liberci již v roce 1939, zbytek pak ve 40. letech.^{48]} Po válce došlo k odsunu německých obyvatel z pohraničí, jejich domy ale na místě zůstaly. Stejně tak vila majitele slévárny Josefa Broscheho, jež stála na konci Nové ulice v Růžodolu.^{49]} Jednalo se o poměrně rozlehlou vilu s přízemím, jedním patrem a menším podkrovím. Horní patro bylo obloženo dřevem v německém venkovském stylu. K vile náležela též rozlehlá zahrada a ovocný sad, v němž byla budova poněkud „utopená“, což perfektně vyhovovalo účelům.^{50]} Právě sem totiž byli internováni Josef Hlouch a Josef Beran.

Před příjezdem internovaných kněží byl objekt ještě dále upraven. Došlo k zamřížování oken a do areálu byla umístěna ostraha.^{51]} Zamřížovaná okna bylo zakázáno otevírat i byť jen k vyvětrání. V místnostech tak bylo zejména v létě nesnesitelné vedro a dusno. Hlouch s Beranem byli také neustále kontrolováni a odposloucháváni. Josef Beran po letech pro Rádio Vatikán vzpomínal, že jej čas od času z růžodolské vily odvezli a on po návratu objevil v různých místnostech místa čerstvě zatřená cementem, do nichž příslušníci StB předtím instalovali odposlouchávací zařízení.^{52]}

Akce K uzavřen a v době příjezdu Josefa Hloucha tak byl již opuštěn.

45] František KOLOUCH, *Internace biskupa Josefa Hloucha*, Studia Theologica 15, č. 3, 2013, s. 204.

46] Eva ŠRAJEROVÁ, *Českosbudejovický biskup ThDr. Josef Hlouch*, České Budějovice 1997, s. 18–19.

47] B. SVOBODA – J. V. POLC, *Kardinál Josef Beran*, s. 214. Odpověď jistě řádové sestry na otázku, co dělá arcibiskup v izolaci.

48] František KOLOUCH, *Internace biskupů*, Praha 2018, s. 103.

49] Broschova vila posléze přešla pod správu StB a v roce 1969 byla zbořena, protože se rozšiřovalo liberecké letiště. Nová ulice je na pomezí dnešních libereckých čtvrtí Růžodol I a Františkov.

50] František KOLOUCH, *Internace. Věznění a izolace českých biskupů římskokatolické církve v době komunistické totality*, Praha 2021, s. 92.

51] Ostrahu areálu měli na starosti příslušníci krajského velitelství (KV) StB Liberec.

52] F. KOLOUCH, *Internace*, s. 94–95.

Co se týká sadu a zahrady, tak ty směli oba internovaní biskupové využívat k procházkám, ale jen na jednu hodinu denně. Vše samozřejmě za neustálé kontroly dozorců. Díky těmto přísným opatřením se podařilo pobyt biskupů v Růžodolu zcela utajit před místní veřejností.

Josef Beran byl do Růžodolu přivezen již 2. dubna 1951, čili rok a půl před biskupem Hlouchem (2. září 1952). Příjezdem českobudějovického biskupa se poměry v růžodolské vile o něco zlepšily. Do té doby měl biskup Beran zakázán denní tisk a korespondenci. Po září 1952 směli oba kněží psát dopisy rodině, byť korespondence byla samozřejmě čtena a kontrolována a procházela Prahou, aby adresáti nemohli vystopovat místo pobytu odesílatelů.

Velkým problémem byl též hlad, jímž Beran (a zpočátku svého pobytu i Hlouch) trpěl. To nezlepšilo ani povolení přijímat balíky z domova, neb tyto se často zdržely a případné potraviny v nich uložené tak dorazily už zkažené. Případně strážci tyto balíky určené biskupům jednoduše vykradli.^{53]} Příslušníci StB, kteří měli na starost ostrahu areálu, se chodili stravovat do jídelny do Liberce. Posléze ale zjistili, že jedna z přítomných řádových sester^{54]} velmi dobře vaří, a tak došlo k dohodě, že se jak strážci, tak oba kněží budou stravovat společně.

Během pobytu Josefa Berana v růžodolské vile vůči němu liberecká StB také připravila provokační akci.^{55]} Jejím cílem bylo buď přímo nafilmovat milostný akt mezi pražským arcibiskupem a sestrou Mladou, nebo alespoň pořídit takové fotografie, z nichž by bylo možno vytvořit fotomontáž. Příslušníci státní bezpečnosti se pro tento účel vybavili kvalitními fotoaparáty a kamerami, zřídili si pozorovací stanoviště na stromě v zahradě a u oken Beranova pokoje zbudovali plošinu, na níž byl umístěn estébák s kamerou. Strážci věděli, že sestra Mlada chodí Beranovi každý večer do jeho pokoje ošetřovat kýlu. Těsně předtím tak nasypali jeptišce i arcibiskupovi do pití silné afrodiziakum Yohimbin a doufali, že získají kompromitující materiál. Akce ale skončila fiaskem, neboť Beran i Mlada tušili, že se něco chystá a příslušníka StB s kamerou na plošinu za oknem přistihli.^{56]}

„Akce Josef“ nebyla ani zdaleka jediným druhem šikany, kterou musel Josef Beran ze strany StB snášet. Je například známo, že jistý dozorce si liboval v tom, že Berana uprostřed noci násilím budil, svítil mu baterkou do obličeje

53] B. SVOBODA – J. V. POLC, *Kardinál Josef Beran*, s. 213.

54] Jednalo se o jednu ze tří jeptišek, jež byly do Růžodolu umístěny s arcibiskupem Beranem. Byly jimi sestra Mlada (Miroslava Nevrlá, 1916–1987), sestra Konráda (Anna Czepegyová, 1915–1984) a Eugenie Procházková. Co se týká sester Blanky a Fidelis, jež předtím doprovázely biskupa Hloucha, tak ty zůstaly v Kadani a do Růžodolu neodcestovaly.

55] Stanislava VODIČKOVÁ, *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana*, Brno – Praha 2018, s. 253.

56] F. KOLOUCH, *Internace*, s. 97–98.

a pak beze slova jeho ložnici opět opustil.^{57]} I přesto kupříkladu Josef Plojhar proklašoval, že má Beran „fešácký kriminál“.^{58]}

Biskup Josef Hlouch odnesl nátlak a věznění zdravotními potížemi. Stěžoval si svým vězňitelům, že se necítí dobře a ti jej nakonec nechali 10. listopadu 1952 odvézt do pražské Ústřední vojenské nemocnice. Z tehdejší lékařské zprávy si můžeme udělat obrázek o biskupově zdravotním stavu. Hlouch uvedl výšku 176 centimetrů, váhu 75,5 kilogramu. Tlak mu byl naměřen 200/110, čili poměrně značná hypertenze. Ve zprávě dále stojí, že si pacient stěžuje na „*bolesti hlavy, nespavost, bolesti srdce svíravého rázu*“. Trpěl rovněž závratěmi, pocitem chvění zraku, častou únavou a po námaze mu bušilo srdce. To vše bylo doprovázeno pocením rukou a bolestmi za hrudní kostí.

Na základě toho byla Hlouchovi provedena skiaskopie (rentgen) hrudníku, vyšetření EKG, ORL vyšetření, vyšetření chrupu a další. Z uvedeného je patrné, že režim dobře chápal, že případné Hlouchovo úmrtí v internaci by nevrhalo na československé úřady pozitivní světlo. Pražští specialisté sezdali, že biskupův zdravotní stav není dobrý. Do lékařské zprávy napsali, že „*choroba vyžaduje léčení, šetření před fyzickou a psychickou námahou a sanaci chrupu*“. Hlouch byl přesto převezen zpět do Růžodolu a režim mu nebyl nikterak upraven.

Myštěves

Obec Myštěves se nachází asi 70 kilometrů jihovýchodně od Růžodolu v okrese Hradec Králové. Dominantou jejího okolí je novobarokní zámek Blažkov, zvaný též Blažkovický hrad. Zámek má obdélníkový půdorys, obytné přízemí a první patro. V levé části přízemku se nachází prosklená zimní zahrada, na střeše terasa. Součástí areálu je park, rybník Mozourník a lesík. Zámeček se nachází necelý kilometr od obce.

V roce 1901 panství zakoupil rytíř Gaston Ritter von Mallmann a zdejší sídlo kompletně zrenovoval. Rekonstrukce Mallmanna ale finančně vyčerpala a zámeček tak musel být zastaven bance, která jej v roce 1913 prodala MUDr. Václavu Piřhovi, jenž jej spolu se svojí manželkou Hermínou využíval k reprezentačním účelům.^{59]} V roce 1950 byl zámeček rodině znárodněn. V 70. letech objekt spravovala Československá televize jako své rekreační a školící centrum a po roce 1989 byl vrácen rodině Piřhů. Dnes je z něj golfový areál.

57] B. SVOBODA – J. V. POLC, *Kardinál Josef Beran*, s. 214.

58] Stanislava VODIČKOVÁ, *At si Berana vezmou, doma je nebezpečný*, Paměť a dějiny 2, č. 4, 2008, s. 96.

59] MUDr. Václav Piřha (1865–1922) byl významný český lékař, profesor porodnictví a gynekologie a zakladatel Ústavu pro matku a dítě v Podolí. Po Piřhově smrti bydlela na myštěvském zámku jeho manželka Hermína, a to až do roku 1950.

V 50. letech sloužil zámeček Blažkov jako objekt pro internaci zvláštních osob. Tak se zde 17. dubna 1953 ocitli biskupové Hlouch a Beran.^{60]} Asi dva týdny po nich ještě dorazil brněnský biskup Karel Skoupý^{61]} a o další týden později rožňavský biskup Róbert Pobožný.^{62]}

V době příjezdu biskupů spadal areál zámečku pod KS StB Hradec Králové. Ta po znárodnění objekt oplotila dvojitým, třímetrovým plotem a přivezla strážní psi. Ve sklepení zřídila cely a výslechové místnosti a zamřížovala okna. Okna byla dále zatemněna a internované osoby měly přísný zákaz je otevírat. Areál byl osvětlen silným elektrickým světlem. Velitelem objektu byl František Zita,^{63]} bývalý velitel KV StB Jihlava, který byl nechvalně znám v souvislosti s událostmi v Babicích^{64]} a únosem a následným umučením pátera Josefa Toufara.

Samotný pobyt biskupů v Myštěvsi provázely přibližně stejné potíže jako jejich pobyt v Růžodolu. Trápil je zejména nedostatek jídla a vody, nemožnost větrat pokoje, zima, omezení pohybu a všudypřítomný dohled ze strany jejich vězňitelů, včetně čtení pošty a její přeposílání přes Prahu, aby místo pobytu biskupů zůstalo neznámé.^{65]} Po nějakou dobu jim alespoň byla povolena četba Rudého práva. Biskupové se rovněž směli setkat se svojí rodinou, a to čtyřikrát ročně v budově Ministerstva vnitra v Praze.

Místo svého pobytu neznali ani sami biskupové a jejich doprovod.^{66]} Když byli převáženi z Růžodolu, byli oba kněží ve voze ukryti pod dekami.

60] F. KOLOUCH, *Internace*, s. 99.

61] Karel Skoupý (1886–1972) byl český teolog a v letech 1946–1972 brněnský biskup. Po únoru 1948 se dostal do střetu se státem. Internován byl od roku 1950, z internace propuštěn v roce 1963. V roce 1968 se dostal krátce zpět do biskupského úřadu. Zemřel v roce 1972

62] Róbert Pobožný (1890–1972) byl slovenský teolog a fakticky rožňavský biskup. V 50. letech byl internován. V letech 1963–1965 se účastnil II. vatikánského koncilu. Po svém návratu se zasadil o to, aby se na Slovensku nově sloužily mše právě podle vzoru II. koncilu. Zemřel v roce 1972.

63] František Zita (1919–1995) byl kariérní příslušník StB. Narodil se do chudých poměrů v Novém Veselí, jeho otec brzy zemřel a Zita zřejmě ani nedokončil kolářské učiliště. Již ve 30. letech vstoupil do KSČ a zapojil se do odboje, za což byl nacisty vězněn. Po válce udělal rychlou kariéru u StB, když vystřídal několik pozic v rámci státního aparátu, hlavně ve středních a severních Čechách. Osudným se mu stal vztah k ženám. V roce 1953 navázal milostný poměr s manželkou jiného funkcionáře, za což byl vyhozen z pozice šéfa KV StB Jihlava. Byl degradován a vyloučen z KSČ, následně byl ale kvůli svým nesporným „kvalitám“ a vhodnému ideovému profilu jmenován velitelem objektu Myštěves. Zemřel v Jihlavě v roce 1995. Portrét Františka Zity přehledně zpracoval Hubert Ondra ve své bakalářské práci „*Sonda do vývoje Státní bezpečnosti v Jihlavském kraji v letech 1948–1960**“, již odevzdával v roce 2011 na FF MU v Brně.

64] Případem Babice se rozumí události ve stejnojmenné obci na Třebíčsku, kde byli v červenci 1951 zastřeleni tři funkcionáři MNV. Podle StB čin provedla protistátní skupina. Podle novějších zjištění mohlo jít ale o provokaci StB, s cílem zajistit záminku k vykonstruovaným procesům. V rámci procesů bylo následně odsouzeno celkem 107 osob k souhrnnému trestu 1375 let a 11 trestům smrti.

65] S. VODIČKOVÁ, *Uzavírám vás do svého srdce*, s. 265.

66] Doprovod biskupů v Myštěvsi tvořily tři řádové sestry: Zdislava (Marie Benešová) a Felicitas (Aloisie Bařínková), obě z Kongregace Nejsvětější svátosti, a Fides (Karolína Dostálová) z Kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka.

Částečně proto, aby je neviděl nikdo zvenčí, zčásti proto, aby ztratili orientaci. Biskup Beran ale jednou při procházce po areálu zahlédl cisternu s vodou, na níž byl nápis „Vašina – Myštěves“. Následně si v zámecké knihovně dohledal dle mapy, kde se nachází.^{67]}

V souvislosti s pobytem Josefa Berana v Myštěvsi zmiňují některé prameny^{68]} případ řádové sestry, která se zde měla k arcibiskupovi chovat velmi nevhodně, neboť údajně předtím z řádu vystoupila a nechala se zlákat ke spolupráci s policií. Údajně měla Berana týrat hladem a přehlížením. Prameny nicméně neuvádějí, o kterou „padlou“ sestru se mělo jednat. Je velmi nepravděpodobné, že by šlo o některou z trojice Zdislava, Felicitas nebo Fides. Sestry Felicitas a Fides zřejmě řád opustily, nicméně stalo se tak až v roce 1957, tedy v době, kdy Beranův pobyt v Myštěvsi skončil. Beran spolu s Hlouchem opustili zámeček těsně před Vánocemi 1957. Je krajně pravděpodobné, že Felicitas a Fides vystoupily z řádu až poté, dost možná právě v reakci na odchod biskupů.

Na pobyt v Myštěvsi vzpomínala po letech i jedna ze řeholnic, sestra Zdislava, kterou StB k odjezdu na zámeček donutila násilím v roce 1953. Zde se následně až do prosince 1957 o internované biskupy starala.^{69]} „*Vstoupili jsme po úzkých dřevěných schodech do druhého patra. Opět prázdné místnosti. Až v poslední místnosti, která sloužila jako kaple, klečeli dva biskupové. I když jsem je nepoznala, přece jen jsem měla radost, že mne zbaví mých průvodců. Když jsme vstoupili, páni biskupové hned vstali. Pana biskupa budějovického jsem hned nepoznala. Znala jsem pana biskupa Hloucha jen z obrázků. Nyní měl vlasy přistřížené na ježka a byl šedivý. Druhý, pan arcibiskup Beran, kterého jsem vůbec nepoznala, mne hned srdečně přivítal a hned se mne ujal. Půjčil mi ručník a další toaletní potřeby, ale hlavně svetr, poněvadž se tam netopilo a byla ještě zima*“, vyprávěla sestra Zdislava.^{70]}

Na návštěvy svého strýce v budově Ministerstva vnitra v Praze vzpomínala i Anna Zbořilová, neteř biskupa Hloucha: „*Povolené návštěvy probíhaly v sobotu ve 14 hodin na ministerstvu vnitra v Praze a průběh byl vždy stejný. Nejdříve přijelo nákladní auto, vyskákali vojáci se zbraněmi a rozestavěli se po obou stranách schodiště. Pak příbuzní odevzdali doklady a byli uvedeni do další místnosti, kde byl dlouhý stůl a židle. Po nějaké době strýce přivedli. Někdy se podařilo mu pod stolem podstrčit zmačkaný lístek, kde byly napsány přezdívký jeho blízkých, o které měl strýc největší starost. Když jsme pak napsali, že Míla odjela na léčení nebo že Bětka už je z lázni doma, pochopil, o co jde*“.^{71]}

67] F. KOLOUCH, *Internace*, s. 102–107.

68] O tomto případu se na stranách 215–216 zmiňuje kniha Bohumila Svobody a Jaroslava V. Polce nazvaná *Kardinál Josef Beran, životní příběh velkého vyhnance*. O téže nehodné sestře se píše na straně 28 v útlé knížečce *Kardinál Josef Beran*, již v roce 1999 vydalo Arcibiskupství pražské a jež zjevně z předchozí knihy vychází.

69] S. VODIČKOVÁ, *Uzavírám vás do svého srdce*, s. 261–262.

70] F. KOLOUCH, *Internace*, s. 110.

71] Tamtéž, s. 112.

Během internace v Myštěvsi se u biskupa Hloucha nadále prohlubovaly jeho zdravotní potíže. V důsledku stresu a psychického vyčerpání se opět objevovaly bolesti hlavy, tlak na hrudi, pocení a nespavost. Velmi se zhoršil biskupův zrak. Léky, které mu byly do internace zaslány, chodily pozdě.^{72]} Na počátku listopadu 1953 si biskupova podlomeného zdraví všimli rodinní příslušníci během jedné z návštěv v budově Ministerstva vnitra. Rozhodli se požádat dopisem přímo prezidenta Zápotockého, zda by nebylo možno pro internovaného biskupa něco udělat. Záležitost přešla na Jaroslava Havelku,^{73]} který byl v duchu nastupující éry destalinizace ochoten ke kompromisu.

Havelka jednal v květnu 1954 povolil převést biskupa Hloucha k vyšetření do Dětské fakultní nemocnice v Praze.^{74]} Biskup si o nočním přesunu sanitkou z Myštěvsi do Prahy udělal záznam do deníku: „*Ulehám do sanitky, ale auto snad nemá per, hrozně to tříská, tak si musím sednout. Cestou v noční temnotě ke mně přisedl jeden z našich strážců. Zdá se dobrý člověk. Srdce mi vynechává a cesta tak hrozná, nemohu se dočkat Prahy. Přijeli jsme před půlnocí. Nesou mně na nosítkách, ač jsem chtěl jít. Přikryli mi i tvář, jako mrtvole, asi aby mne nikdo nepoznal. Ale kdo mně pozná, když je hluboká noc a jsme patrně na infekčním oddělení dětské nemocnice, kde je oddělení pro vězně. Tak končí 1. máj 1954, nejsmutnější v mém životě.*“^{75]}

Jaroslav Havelka zároveň navrhl Hlouchovi možnost dalšího postupu – bude-li Hlouch „rozumný“ a přistoupí-li na možnost, že bude svůj úřad vykonávat v souladu se státní církevní politikou, může se vrátit zpět do Českých Budějovic a pokračovat v biskupském poslání. Případně může odejít na penzi. V listopadu 1954 byla biskupu Hlouchovi ukončena internace. Převzít diecézi a řídit ji dle „státní linie“ nicméně odmítl. Bylo mu proto zakázáno vrátit se do Budějovic. Původně bylo určeno, že bude pobývat v některém charitním domě, aby se léčil, ale zároveň aby byl stále izolován od okolí. Hlouch nakonec odjel ke svému bratru do Brna,^{76]} kde se jeho zdravotní stav začal zlepšovat.^{77]}

72] F. KOLOUCH, *Internace Hloucha*, s. 209.

73] Jaroslav Havelka (1917–2005) byl československý politik, původně člen ČSSD, následně přešel ke KSČ. Ve volbách 1948 byl zvolen poslancem za ČSSD ve volebním kraji České Budějovice, tj. v Hlouchově diecézi. V letech 1953–1956 byl předsedou Státního úřadu pro věci církevní.

74] Dětská FN stála v Praze na Karlově. V roce 1972 byla budova zbořena v souvislosti s výstavbou Nuselského mostu a dětská oddělení přesunuta do Motola. Hlouch byl v Dětské FN od noci z 1. na 2. května 1954 do 5. května 1954, kdy byl přemístěn za účelem dalších vyšetření do Ústřední vojenské nemocnice.

75] F. KOLOUCH, *Internace*, s. 115–116.

76] ABS, Sekretariát (ministra národní bezpečnosti) ministra vnitra, I. díl, (A 2-1 i.j. 732_f5277) – (Hlouch Josef, biskup – uvolnění z internace). Dle zjištění III. správy MV se biskup Hlouch nacházel 3. ledna 1955 v Brně.

77] S. VODIČKOVÁ, *Uzavírám vás do svého srdce*, s. 267–268.

O důvodech Hlouchova propuštění mluví mimo jiné zpráva sepsaná referentem Ministerstva vnitra Vilémem Tábořem pro potřeby ministra vnitra Rudolfa Baráka.^{78]} Ve zprávě kromě jiného stojí: „V březnu 1952 byla na základě reakční činnosti Josefa Hloucha, bývalého biskupa^{79]} českobudějovické římskokatolické diecéze provedena jeho internace... Hlouch dle zjištění lékaře MV mjr. Straky trpí starou vleklou srdeční chorobou (v podstatě vysoký tlak). Choroba je toho druhu, že může kdykoliv dojít k srdeční mrtvici“. Dále se uvádělo, že se rodina i biskup samotný snažili o to, aby Hloucha mohl opět léčit MUDr. Pojer, jenž byl jeho lékařem v Českých Budějovicích a jenž dokázal Hlouchův tlak udržovat v přijatelných hodnotách. Dle zprávy ale „žádosti tohoto druhu byly zamítány, neboť Hlouch je pod pravidelným odborným lékařským dohledem a Dr. Pojer by na jeho stavu nemohl nic změnit. Hlouch těžce nese izolaci a tím si svůj stav zhoršuje“. Následně byly zřetelně objasněny příčiny, proč nakonec k biskupovu propuštění z Myštěvsí přeci jen došlo: „Za současného stavu, kdy je skutečně možné, že by při větším rozčilení Hloucha ranila mrtvice a dále za opětovného upozorňování příbuzných na tento stav, je zde nutné provést opatření, které by situaci vyřešilo, aniž by poškodilo politickou a bezpečnostní situaci. Je nesporné, že příbuzní Hloucha v případě jeho smrti, by se snažili tuto skutečnost, na které bychom neměli žádný podíl (sic!), zneužít v náš neprospěch, tím, že by rozšiřovali, že se Hlouchovi nedostalo patřičného ošetření, že na jeho stav upozorňovali apod. Mezi reakčními náboženskými živly by našli odezvu, což by zvláště v současném předvolebním období nebylo vhodné“. Následně byl naznačen již výše uvedený scénář, tedy že Hlouchovi budou po převozu do nemocnice nabídnuty dvě možnosti – vést diecézi ve státní linii, nebo odejít na penzi. V závěru zprávy Tábor cynicky poznamenal: „Když Hlouch přistoupí na některou z našich podmínek a po propuštění z internace zemře, nebudou moci nepřátelské živly a zahraniční Vatikánský rozhlas jeho smrt tak zneužít, jako kdyby zemřel v internaci“. ^{80]} V usnesení ÚV KSČ ze dne 8. listopadu 1954 pak můžeme číst, že „(ÚV KSČ) souhlasí s uvolněním z internace bývalého biskupa Josefa Hloucha“. A dále „Ukládá s. Havelkovi, předsedovi státního úřadu pro věci církevní, vyřešit otázku praktického využití (sic!) biskupa Josefa Hloucha, případně zařídít jeho penzionování“. Dle ručně psané poznámky na deskách zprávy byl Hlouch propuštěn 19. listopadu 1954.^{81]}

78] P. GABRIELOVÁ, *Biskup Josef Hlouch ve vybraných dokumentech Státní bezpečnosti*, s. 183.

79] Povšimněme si, že oficiální orgány zcela samozřejmě chápou Hloucha jako BÝVALÉHO biskupa.

80] P. GABRIELOVÁ, *Biskup Josef Hlouch ve vybraných dokumentech Státní bezpečnosti*, s. 189.

81] ABS, Sekretariát (ministra národní bezpečnosti) ministra vnitra, I. díl, (A 2-1 i.j. 732_ f5277) – (Hlouch Josef, biskup – uvolnění z internace).

Zlatá klec – Paběnice

V lednu 1955 byl biskup Hlouch umístěn na zámek v Šebetově. Pobýval zde s řádovými sestrami, byly mu umožňovány rodinné návštěvy, výlety, měl přístup k lékařské péči (včetně nezbytně nutných pravidelných vyšetření u kardiologa), čili celkově se jednalo o zlepšení jeho situace. Byl sice stále sledován StB a její příslušníci jej doprovázeli během cest mimo Šebetov, ale přesto měl Hlouch podstatně více osobní svobody než v Růžodolu nebo Myštěvsi. Toto zlepšení trvalo do jara 1958. Tehdy StB odhalila, že Hlouch píše dopisy kněžím ze své diecéze, domlouvá se s nimi na dalším postupu, udílí jim instrukce a snaží se diecézi na dálku řídit.^{82]} Bylo rozhodnuto o Hlouchově potrestání. Již 1. dubna 1958 se na zasedání ÚV KSČ probírala „Zpráva o nepřátelské činnosti některých představitelů církevní hierarchie, zejména pak biskupa Vojtašáka (sic!)“.^{83]} Ve zprávě krom jiného stojí, že spolu ministři Kahuda a Barák (viz dále) chtějí řešit otázku biskupů Vojtašáka, Hloucha a Buzalky.^{84]} Dále bylo uvedeno, že se ministr Kahuda chystá navrhnout, aby „u Vojtašáka bylo přikročeno k jeho návratu do výkonu trestu, u Buzalky a Hloucha pak k jejich internaci, aby tak byli izolováni od širokých mas věřících“. Zpráva dále konstatuje, že Vojtašáka je možno zatknout prakticky neprodleně. „Zůstává otázkou, zda by bylo výhodné současně provésti navrhované opatření i u Buzalky a Hloucha, vzhledem k ohlasu, které nutně vyvolají jak ve vnitřní, tak i zahraniční církevně-politické oblasti veřejného života. Doporučujeme proto uvážit, zda a kdy tato doporučení provést“.^{85]} Situace se nicméně vykristalizovala následně během léta, neboť v usnesení politického byra ÚV KSČ z 16. září 1958 již stojí: „Ukládá se: s. R. Barákovi v dohodě se s. F. Kahudou zajistit internaci biskupa Hloucha“.^{86]} Biskup se tak 6. listopadu 1958 stěhoval do Paběnic.

82] V očích státních orgánů to samozřejmě byla zcela nepřipustná činnost u „bývalého“ biskupa. Rovněž to bylo v rozporu s představami ministerstva vnitra o tom, jak se bude Hlouch po propuštění chovat, viz zpráva Viléma Tábora výše.

83] Ján Vojtašák (1877–1965) byl slovenský kněz a spišský biskup. V meziválečném období se angažoval v hnutí slovenských nacionalistů, podporoval Andreje Hlinku a v čase Slovenského štátu byl politicky aktivní. Některé prameny zmiňují jeho údajný antisemitismus. Po válce se rychle dostal do sporu s komunisty a od roku 1950 byl vězněn a internován na různých místech. V roce 1960 pobýval v Paběnicích ve vyšetřovací vazbě. I přesto, že biskup Vojtašák je klíčovou postavou oné citované zprávy, neb je zmíněn již v titulu, je jeho příjmení psáno opakovaně chybně čili s jedním „š“.

84] Michal Buzalka (1885–1961) byl slovenský kněz a biskup. Již od roku 1950 byl na mnoha místech vězněn a krutě mučen. V roce 1958, kdy se uvažovalo o jeho opětovné internaci, měl již v důsledku předchozího zacházení velmi podlomené zdraví a pobýval v charitním domě. Zde také o tři roky později zemřel.

85] ABS, Sekretariát (ministra národní bezpečnosti) ministra vnitra, I. díl, (A 2-1 i.j. 1198_f6216) – (Církevní hierarchie – nepřátelská činnost).

86] ABS, Sekretariát (ministra národní bezpečnosti) ministra vnitra, I. díl, (A 2-1 i.j. 1255_f6332) – (Církevně politická situace v ČSR). Opětovná Hlouchova internace tak byla uložena

Obec Paběnice leží asi 60 kilometrů jihozápadně od Myštěvsí, v okrese Kutná Hora. Věznění biskupové zde pobývali v tzv. Viktorově vile. Ta nese své jméno po významném paběnickém rodákovi Eduardu Viktorovi,^{87]} který zde ve 30. letech 20. století vilu vystavěl. V roce 1948 mu ovšem byla znárodněna a dále využívána státem. V roce 1957 přešla do správy SNB Kutná Hora, která měla o rok později na starosti ostrahu převezeneých biskupů.^{88]}

Viktorova vila je třípatrová budova obdélníkového půdorysu s vysokými okny, elegantním sloupovým okolo hlavního vchodu a střešní terasou. Před příjezdem biskupů byl celý areál dvojitě oplocen. Plot hlídaly dva druhy policejních psů. Okna, jež směřovala k příjezdové cestě, byla přetřena bílou barvou, aby nebylo vidět dovnitř ani ven.^{89]} Pobyt ve vile provázely biskupům dobře známé svízele – v zimě zima (byť v budově bylo ústřední topení), v létě naopak velké dusno (zejména pak v improvizované kapli, jež byla zřízena z koupelny v přízemí a jež neměla vlastní okno, takže v letních měsících v ní bylo nedýchatelno). Biskupové směli psát dopisy a čtyřikrát ročně měli právo na setkání s rodinou v budově Ministerstva vnitra v Praze. Biskupové také směli číst Rudé právo.^{90]}

Dne 19. prosince 1957 (tedy asi rok před Hlouchem a jen těsně před Beranem) byly do vily převezeny tři jeptišky-dominikánky, jež se měly o biskupy starat.^{91]} Byla to staronová sestra Konráda, jež biskupy znala už z Růžodolu, a dále sestry Alena a Bernarda.^{92]} Ty také platily místnímu správci^{93]} za stravu a ubytování, neboť na rozdíl od biskupů měly příjem.

Paběnická pamětnice Věra Zdeňková vzpomíná, jak se vila a její okolí během 50. let proměnily. Nejdříve přibyli muži v kožených kabátech se psy,

ministru vnitra Rudolfu Barákovi ve spolupráci s Františkem Kahudou, ministrem školství a kultury.

87] Dr. Ing. Eduard Viktora (1880–1952) byl známý český stavební inženýr a projektant. Postavil řadu pražských domů, zmodernizoval tamní kanalizaci a vydláždil nádvoří Pražského hradu. Jako paběnický rodák se zasadil o zvelebení rodné obce, kde si mezi lety 1932–1936 postavil vilu. Ta mu byla po únoru 1948 zabavena. Na přelomu 50. a 60. let zde byli věznění biskupové. Na konci 80. let přešla vila pod správu Ústřední nemocnice SNB, která zde pořádala rekreace. Dnes budovu spravuje Hospodářská správa Policejního prezidia.

88] F. KOLOUCH, *Internace*, s. 128.

89] S. VODIČKOVÁ, *Uzavírám vás do svého srdce*, s. 273–274.

90] F. KOLOUCH, *Internace*, s. 128–129.

91] S. VODIČKOVÁ, *Uzavírám vás do svého srdce*, s. 271.

92] Alena (Alena Chromčáková, 1912–2000) a Bernarda (Vincencie Klementová, 1916–1991) byly řeholnice České kongregace sester dominikánek. Obě po složení věčných slibů pracovaly v mateřské školce, mezi lety 1957–1964 byly umístěny do Paběnic. Sestra Bernarda byla vedena jako spolupracovnice StB, byť je nanejvýš pravděpodobné, že ke spolupráci byla donucena a žádné relevantní informace StB nepodávala.

93] Byl jím příslušník SNB Alois Vyšianski, jež na rozdíl od ostatních strážců ve vile bydlel s internovanými.

pak plot, pak tajemné kolony aut vezoucí řeholnice a pak pocit podivné nejistoty a strachu. Uvádí také, že se z poslechu Svobodné Evropy dozvěděli, že arcibiskup Beran je internován v jakémsi objektu u Kutné Hory. Vytušili, že by se mohlo jednat o Viktorovu vilu a místní tak začali nosit ke kapli květiny. Když poté Josef Beran již coby kardinál pobýval v Římě, poslal dopis místnímu paběnickému faráři, v němž za květiny děkoval.^{94]}

Jak již bylo uvedeno, biskupové směli z Paběnic psát. Zjevně se to netýkalo pouze dopisů rodině, neboť Josef Hlouch napsal 3. ledna 1960 dopis sestřám Věroslavě a Konrádě. V něm jim mimo jiné děkuje za vánoční dary. „*Ctihodné sestry, doufám, že jste obdržely mé vánoční přání...stromček, vánočka, dobroty, jesličky, betlém – vše došlo v pořádku a těší a zdobí mé přebývání...také já mám mezi zvířátky přátele. Na dvorek chodívali tři králíci. Chodí za mnou dokola tak dlouho, až jim něco dám. Jenže jednoho pes zakouzl. Škoda ho!*“ píše Hlouch.^{95]}

Na setkání se svým strýcem v době, kdy byl Beran vězněn v Paběnicích, vzpomíná jeho synovec Pavel Kavina: „*Mně bylo tehdy sedmáct, matka mě směla vzít s sebou. Viděl jsem, jak před budovu ministerstva, ze které na mě šel podivný strach, přijelo černé auto. To obklopili policisté. Pak namáhavě vystoupil strýček, chvil se, bylo mu už přes sedmdesát. Všichni jsme měli slzy na krajíčku. Auto mělo okna zakrytá záclonkami. Aby nemohl vidět, kudy a kam ho vezou. Aspoň mu nemuseli potupně zavazovat oči. Před místností, kde se schůzka odehrála, nás podrobili přísné osobní prohlídce. Uvnitř byli pak dva tajní, kteří sledovali každé slovo, gesto, pohled, který jsme si vyměnili. Bylo to skličující*“.^{96]}

Rovněž Beranova praneteř Danuše Brabcová-Kavinová po letech vzpomínala na setkání s arcibiskupem. Vzpomínka sahá do 19. března 1962: „*Byly mi teprve čtyři roky a na strýčka jsem byla dětsky zvědavá. Měla jsem s sebou svojí oblíbenou panenku, i tu strážní prohlíželi, jestli v ní není něco schovaného. Pak dovolili, abych strýčkovi zarecitovala básničku. Cítila jsem, jakou má radost. Hladil mě, usmíval se na mě. Babička přivezla dárek – domácí moučník. Strýček ochutnal, pochválil a vybidl babičku: „Mařenko, nabídní taky pánům“ a ukázal na dva příslušníky StB, kteří nás během hovoru hlídali*“.^{97]}

Ze vzpomínek sestry Aleny se dozvídáme další okolnosti pobytu v Paběnicích. Zajímavé je, že dle jejích vzpomínek viděla Viktorovu vilu poprvé zvenku až po šesti letech, když místo opouštěli. Během izolace totiž vždy nastupovali do vozu s přikrytou hlavou. Samy sestry zjistily pravdu o místě svého pobytu hned druhý den. Sestra Konráda uklízela jakési šuplíky a v jednom našla

94] F. KOLOUCH, *Internace*, s. 131–133.

95] Tamtéž, s. 132.

96] B. SVOBODA – J. V. POLC, *Kardinál Josef Beran*, s. 217.

97] Tamtéž, s. 217–218.

starý jídelní lístek s nápisem „Závodní kuchyně politické školy v Paběnicích“. Sdělila to arcibiskupu Beranovi, ten obec vyhledal v *Ottově naučném slovníku* a vzhledem k tomu, že sestry věděly, že cestou sem minuly Kutnou Horu, bylo vše vyjasněno. Potvrzení pak přišlo ve chvíli, kdy internovaní zdálky zaslechli hlášení místního rozhlasu Paběnice.^{98]} Dle vzpomínek arcibiskupa Berana oznamoval rozhlas, jakým způsobem bude probíhat začátek školního roku.^{99]} Beran následně s úsměvem sdělil jistému referentovi z Ministerstva vnitra, že znají místo svého pobytu. Referent mu vyhuboval, že utajení je v jejich zájmu a že si nemají nač stěžovat, neboť vila je v dobrém stavu a je o ně slušně postaráno. „*Klec zůstane klecí, kdyby byla zlatá*“, odvětil mu Beran.^{100]}

Sestra Alena dále vzpomínala na první paběnické Vánoce. Dle jejího vyprávění jim správce a strážci velmi ochotně obstarali vánoční stromky v přilehlém lese. Méně pochopení už měli pro štedrovečerní půlnoční mši. Strážci se obávali, že zpěv z improvizované kaple (koupelny) bude slyšet ven z vily, neboť chodník byl od ní vzdálen asi 20 metrů. Pustili proto nahlas rádio, a ještě dráždili služebního psa Arga, aby hudba a štěkot přehlušily zpěv kněží a sester.

Víme také, že o jídlo a vaření se starala sestra Konráda. Ta vařila tak dobře, že se u ní rádi stravovali i dozorcí, což rovněž přispělo k určitému sblížení mezi vězni a vězniteli. Nejen láska, ale i porozumění zřejmě prochází žaludkem. Strážci také nosili internovaným noviny. Biskupové je vždy pročetli a červenou tužkou označili propagandistické články. Ze vzpomínek sestry Aleny víme, že biskupy obzvlášť rozčilovaly články, které vyzdvihovaly práci na polích o nedělích.

V roce 1960 přivezl referent Ministerstva vnitra do vily spišského biskupa Jána Vojtaššáka. Ten internovaným sdělil informace o tom, že situace venku se obrací k lepšímu. Věznění biskupové neměli ani tušení o společenském rozvolnění, o amnestii, o změně ve vztazích mezi Československem a Vatikánem. Vojtaššák v Paběnicích dlouho nepobyl, ale stačilo to k tomu, aby biskupové a sestry začali doufat v lepší příští. A k tomu mělo opravdu brzy dojít.

Jak již bylo uvedeno, oba biskupové byli po celou dobu své internace odposlouchávání. Díky tomu můžeme například číst přepis jejich rozhovoru z listopadu 1961, v němž mluví o poměrech v Československu, pokračující destalinizaci a kultu osobnosti. Beran k Hlouchovi prohlásil: „*Já jsem vám říkal, že jak přijede Novotný ze sjezdu,^{101]} tak budou u nás změny a už je to tady. SSSR náš vzor. Náš národ si pořád musí brát od někoho rozumy a potom to tak vypadá, jde to od deseti k pěti*“. Hlouch odpovídá: „*No uvidíme, co se z toho*

98] S. VODIČKOVÁ, *Uzavírám vás do svého srdce*, s. 279.

99] Archiv Radia Vaticana: Kardinál Beran vzpomíná – archivní záznam rozhovoru, díl desátý [cit. 8. července 2021]. Dostupné na <https://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=9233>.

100] F. KOLOUCH, *Internace*, s. 133–137.

101] Beran měl na mysli účast prezidenta Antonína Novotného na XXII. sjezdu KSSS, jenž se konal od poloviny do konce října 1961 v Moskvě.

ještě vyklube. Na jedné straně chválí Gottwalda, že měl vysoké zásluhy a na druhé straně ho zase tepou. No, chyby se vždycky nějak najdou, když se chce. Největší chyby mu vytýkají, že důvěřoval Slánskému. No, těch kultů by se u nich našlo mnoho, když by to brali trochu spravedlivě, ale dělají to chytře, vyberou si mrtvého, to samé jako se Stalinem“.^{102]} Zpráva s přepisem rozhovoru obou kněží byla vypracována 29. listopadu 1961, a to ve dvou vyhotoveních – pro Lubomíra Štrougala^{103]} a pro prezidenta Novotného.

Po Paběnicích, aneb naděje, Pražské jaro, kardinálský klobouk, exil a smrt

Na počátku 60. let docházelo k dalšímu uvolňování. Ledy tály jak ve vnitropolitických otázkách v Československu, tak i na mezinárodním poli. Toho si povšimli i ti pozorovatelé, jež sledovali dění v Československu ze zahraničí. Důkazem toho je krom jiného i řada dopisů, jež byla ze zahraničí adresována československým úřadům a žádá příslušné orgány o propuštění biskupa Berana z internace. Některé z nich se dochovaly v archivech. Například jistý M. Moran z anglického Brentwoodu tak 6. prosince 1961 poslal dopis na československé ministerstvo vnitra. Stálo v něm (anglicky): „*Vážený pane, co nejupřímněji vás žádám, abyste před letošními Vánoce propustil arcibiskupa Berana. Vím, že mluvím za řadu anglických katolíků, kteří tohoto dobrého muže hluboce oceňují. Prosím vás, abyste udělal vše, co je ve vaší moci k jeho osvobození. Váš oddaný M. Moran*“.^{104]} Podobné znění měl i pohled od Noaha Crenshawa z anglického Birkenhead, jenž žádal ministra o Beranovo propuštění, aby se arcibiskup mohl na Vánoce vrátit do své pražské katedrály.^{104]}

V roce 1962 pozval papež Jan XXIII.^{105]} na koncil do Říma mimo jiné i internované československé biskupy. Ti sice povolení k odjezdu nedostali, ale diplomatické vztahy mezi republikou a Svatým stolicem byly navázány. Ve Vatikánu se navíc dozvěděli o internaci československých kněží, o Růžodolu, Roželově nebo Paběnicích.^{106]} A rozhodli se zatlačit na československé orgány,

102] ABS, Sekretariát ministra vnitra, II. díl, (A 2/2 i.j. 38) – (Informace rozvědky od září do prosince. Z rozhovoru arcibiskupa Berana s biskupem Hlouchem).

103] Lubomír Štrougal (nar. 1924) je československý a český bývalý komunistický politik, několikanásobný ministr a premiér. V letech 1961–1965 byl ministrem vnitra, proto také byl jedním z adresátů zprávy.

104] ABS, Kabinet státobezpečnostních materiálů, (323-21-1) – (4 dopisy z Anglie k propuštění arcibiskupa Berana).

105] Jan XXIII. (1881–1963), vlastním jménem Angelo Giuseppe Roncalli, byl v letech 1958–1963 papežem katolické církve. I přes svůj relativně krátký pontifikát patří k významným papežům. Svolal druhý vatikánský koncil a sepsal mírovou encykliku *Pacem in terris*. V roce 2014 byl prohlášen za svatého.

106] Informace do Vatikánu přinesl rakouský kardinál Franz König, který byl informován sestrou Mladou Nevrlou.

aby byli biskupové propuštěni. I domácí vláda měla zájem na zklidnění situace. Padesátá léta byla pryč, nedávno proběhla velká amnestie a špičky komunistické hierarchie si uvědomovaly, že biskupy nelze držet v internaci věčně.

V dubnu 1963, po dalším kole jednání mezi Československem a Vatikánem, byl biskup Hlouch z internace propuštěn jako první z biskupů.^{107]} Podmínkou bylo, že zůstane v ústraní a nevrátí se do své diecéze. Biskup si tak odjel léčit podlomené zdraví do Františkových Lázní, kde pobyl zhruba měsíc. Pak krátce pobýval u své sestry na Moravě a koncem léta 1963 byl odvezen do charitního domu v Koclířově. Hlouch chtěl sice umístit opět do Šebetova, kde již strávil několik šťastných let, to mu ale umožněno nebylo.

Na ministerstvu vnitra nicméně původně plánovali, že bude Hlouch umístěn do domova důchodců v Lesnově u Jihlavy. Připomínali totiž, že když byl biskup dříve v Šebetově, tak „zasahoval prostřednictvím řeholnic do řízení diecéze“. „*Jelikož by obdobná situace mohla vzniknout i nyní, doporučujeme jeho umístění ve zmíněném charitním domově, kde by byla záruka jeho všestranné kontroly*“, stojí ve zprávě náčelníka III. správy MV ze 13. března 1963.^{108]}

Arcibiskup Beran opustil Paběnice o půl roku později než Hlouch, v říjnu 1963. Složil slib věrnosti republice a byl odvezen do charitního domu v Mukařově, neboť ve své diecézi se, stejně jako Hlouch a další biskupové, zdržovat nemohl. Otázkou, „co s Beranem?“, se zabírali i ve Vatikánu. Dle poznatku čs. ministerstva vnitra z ledna 1964 se měl rakouský kardinál Franz König ve Vídni před italským velvyslancem^{109]} vyjádřit v tom smyslu, že návrat Berana na arcibiskupský stolec je nepřijatelný i pro Vatikán. Údajně je už příliš starý a díky dlouhé internaci je značně odtržený od poměrů v diecézi a celkově ve společnosti. Současně s tím ale König dodával, že Vatikán v tuto chvíli nevidí nikoho, kdo by mohl být Beranovým nástupcem. „*Budoucí pražský arcibiskup musí být osobnost, která by byla schopna vyvážit politickou sílu Plojgara*“, stojí ve zprávě.^{110]}

V následujícím roce a půl prošel Beran ještě asi dvěma charitními domy. Stále byl samozřejmě pod dohledem StB. Z operativních svazků si můžeme udělat představu, jaké myšlenky se Beranovi honily hlavou během jeho pobytu v charitním domě v Radvanově. Dle záznamů z 1. června 1964 byl prý Beran v optimistické náladě a věřil, že Vatikán opět zakročí v jeho prospěch. „*Je přesvědčen, že se brzy vrátí do své rezidence*“, píše se ve zprávě. Zajímavý

107] J. ŠEBEK, *Církevní a politické souvislosti života Josefa Hloucha*, s. 178.

108] ABS, Sekretariát ministra vnitra, II. díl, (A 2-2 i.j. 271_f2773) – (Arcibiskup Beran a iniciativní kroky Vatikánu k jeho vztahu k vládě ČSSR a k církvi). Zpráva se v samém úvodu věnuje i osudu biskupa Hloucha.

109] Oním velvyslancem byl zřejmě Andrea Ferrero, velvyslanec Itálie v ČSSR od září 1962 do října 1964.

110] ABS, Sekretariát ministra vnitra, II. díl, (A 2-2 i.j. 348_f3016) – (Jednání Vatikánu o pražském arcibiskupovi).

je názor Berana na volby v Československu, kdy měl prohlásit, že se jich účastnit nehodlá, neboť mu státem nejsou přiznávána všechna občanská práva.^{111]}

V únoru 1965 Berana v Radvanově zastihla zpráva, že jej papež Pavel VI.^{112]} jmenoval kardinálem. Zároveň jej opět pozval do Vatikánu na závěrečná jednání II. vatikánského koncilu. Beran do Vatikánu odjel, přijal kardinálský klobouk, vystoupil na koncilu. Domů už se ale vrátit nemohl. Ministr vnitra si nechal počátkem roku 1965 zpracovat přísně tajnou zprávu, jež obsahuje mimo jiné reakci některých církevních hodnostářů na Beranův odjezd do Říma. Zpráva tvrdí, že „*biskup Hlouch odjezd Berana do Vatikánu neočekával. Podle něj je Beranův odjezd úspěchem československé vlády. Neočekává, že by Beran zastával v Římě nějakou mimořádnou funkci. Hlouch je na Berana roztrpčen, že nebyl upřímný a tajil, že složil slib republice*“.^{113]}

Během svého pobytu v Římě se stal Beran velmi aktivním nejen v rámci katolické církve, ale i uvnitř československé emigrantské komunity.^{114]} I Beranovy zahraniční aktivity samozřejmě československé bezpečnostní orgány bedlivě sledovaly. Povšimly si tak například Beranova vystoupení v italském Trentu z 20. listopadu 1965, v němž řečník vzpomínal na utrpení v nacistických koncentračních táborech i komunistických internacích. Podle dobové zprávy tím Beran „*nepřestává s útoky proti československému státu*“. Zpráva se dále odvolávala na „*zdroje z československé kněžské emigrace v Římě*“, když tvrdila, že Beran „*ze svých „mučednických“ postojů již neustoupí, protože prý mu dělá dobře, když jej Italové oslavují*“. Beran se údajně také spolupodílel na přípravě „*ostré kampaně proti...Plojharovi, v níž se mělo poukazovat na jeho charakterové nedostatky (ženy, pití)*“.^{115]}

Mnoha lidem Beran také pomohl při jednání s italskými úřady, a to zejména během emigrační vlny, jež následovala po srpnu 1968.^{116]} Invaze vojsk Varšavské smlouvy také nadobro zmařila naděje, že by snad mohl mít Beran šanci na návrat do vlasti. V lednu 1969 ještě ve vatikánském rádiu promluvil o činu Jana Palacha, pro nějž nalezl slova pochopení, i když sebevražedný akt

111] ABS, Sekretariát ministra vnitra, II. díl, (A 2-2 i.j. 371_f3071) – (Poznatky k bývalému arcibiskupovi Beranovi). Stejně jako je Hlouch nazýván „bývalým biskupem“ (viz výše), je Beran v oficiálních dokumentech zcela samozřejmě chápán jako „bývalý arcibiskup“.

112] Pavel VI. (1897–1978), vlastním jménem Giovanni Battista Enrico Antonio Maria Montini, byl v letech 1963–1978 papežem katolické církve. Předsedal druhé části II. vatikánského koncilu. Šlo o papeže reformátora. Oproti všem zvyklostem sloužil pohřeb kardinála Berana.

113] ABS, Sekretariát ministra vnitra, II. díl, (A 2/2 i.j. 984) – (Přísně tajná svodka pro potřeby min. vnitra z 26. 2. 1965)

114] S. VODIČKOVÁ, *Uzavírám vás do svého srdce*, s. 325–326.

115] ABS, Sekretariát ministra vnitra, II. díl, (A 2/2 i.j. 1011) – (Svodky – informační zprávy čs. rozvědky a kontrarozvědky, leden–prosinec 1965. Kardinál Beran útočí proti československému státu.).

116] S. VODIČKOVÁ, *At' si Berana vezmou*, s. 98.

přímo schválit nemohl. V té době již byl ale velmi nemocen. Zemřel o čtyři měsíce později, 17. května 1969 na rakovinu plic. Bylo mu osmdesát let.

Mezitím se Josef Hlouch v Koclířově věnoval psaní a rehabilitacím. Dopsal svůj proslulý spis *Minutěnka*.^{117]} Jeho zdravotní stav se o něco zlepšil. Jak šedesátá léta plynula a společností postupovala atmosféra uvolnění, zdálo se najednou reálné, že by se snad biskup mohl vrátit do Českých Budějovic a ujmout se své diecéze. Již na počátku roku 1968 jej k tomu v dopisech vyzývali přátelé. Na samém konci května byl biskup k návratu vyzván zvacím dopisem krajského církevního tajemníka Drozdka^{118]} a 9. června 1968 se Hlouch opravdu vrátil. „*Moji drazí, přicházím a podávám vám všem ruce, náruč otvírám a říkám vám, říkám, že jsem cele váš a patřím vám*“, pronesl biskup při svém prvním kázání.^{119]} Ihned se vrhl do práce v diecézi, která během biskupovy nucené nepřítomnosti upadala. Za svého osobního sekretáře si vybral tehdy mladého kněze Miloslava Vlka.^{120]}

Optimistická atmosféra Pražského jara ale byla už o měsíc a půl později rozmetána sovětskými tanky. Přišla éra normalizace a společenské šrouby se opět utáhly. Režim znovu začal tláčit (nejen) na církev. Biskup Hlouch, vyčerpaný dlouholetou internací a trpící chronickými zdravotními problémy, se opět ocitl v ohni. V květnu 1969 mu ještě bylo povoleno účastnit se pohřbu kardinála Berana ve Vatikánu.^{121]} Po návratu do vlasti jej ale čekal teror, který si v ničem nezadal s obdobím biskupova věznění. Hlavním Hlouchovým trýznitelem byl již zmíněný krajský církevní tajemník Leo Drozdek.^{122]} Drozdek biskupa navštěvoval, provokoval jej k hádkám, urážel jej tykáním a záměrně se u něj snažil vyvolat srdeční slabost. Při těchto návštěvách také hodně kouřil.

117] *Minutěnka* je soubor krátkých filozoficko-náboženských úvah. Pro každý den v roce je určena jedna. Kniha vyšla poprvé v roce 1969. Mimo to je Hlouch autorem i mnoha jiných textů a knih. Za všechny jmenujme práci *Anna Marie Zeliková – Dobrovolná oběť lásky a smíru za duše*. Tu Hlouch sepsal během internace. Pojednává o dívce Anně Zelikové, jež se dle katolického výkladu obětovala za děti usmrcené během interrupcí.

118] M. WEIS, *Josef Hlouch*, s. 25.

119] Tamtéž, s. 27.

120] Miloslav Vlk (1932–2017) byl český katolický duchovní, pražský arcibiskup (1991–2010), kardinál (1994–2017) a krátce také budějovický biskup (1990–1991). Působil tak vlastně ve stejných funkcích jako Hlouch i Beran. V čele budějovické diecéze byl navíc přímým Hlouchovým nástupcem, neboť v letech 1972–1990 byla diecéze fakticky bez vedení. Vlk byl Hlouchovým sekretářem mezi lety 1968–1971. Jeho vynucený odchod byl součástí šikany Hloucha ze strany státu. Vzpomínky na budějovického biskupa uveřejnil Miloslav Vlk v roce 2012 na svém webu (<http://www.kardinal.cz/index.php?cmd=article & articleID=659>; [cit. 8. července 2021]).

121] Dalšími účastníky z řad biskupů byli biskup brněnský Karel Skoupý a biskup litoměřický Štěpán Trochta.

122] O osudech Lea Drozdka toho není příliš známo. Víme jen, že pocházel z Ostravy, byl velmi obhroublý a rád holdoval alkoholu. Zřejmě byl též politickým oportunistou, neboť v období Pražského jara nejdříve Hloucha vyzval k návratu do diecéze, aby jej následně v době normalizace šikanoval. Leo Drozdek zemřel několik let po Hlouchovi na infarkt.

A právě jedna taková návštěva se stala biskupovi osudnou. 10. června 1972 Drozdek opět na biskupa útočil. Hlouch po jeho odchodu sice ještě odsloužil mši, ale v noci zemřel. Bylo mu sedmdesát let.

Beran a Hlouch mučedníci?

Českobudějovického biskupa Josefa Hloucha a pražského arcibiskupa kardinála Josefa Berana pojí mnohé. Vztah k západním Čechům – u jednoho rodný, u druhého profesní. Chudý původ, časy odříkání v dětství a dospívání. Rozhodnutí zasvětit život kněžskému stavu. Talent, píle a jistě i jakýsi politický šestý smysl, s jehož pomocí stoupali po stupíncích církevní hierarchie až na její vrchol, kdy se jeden stal biskupem a druhý dokonce pověstným „princem církve“. Právě díky své výraznosti a nezdolnosti se stali terčem komunistického státu. Ten se je pokoušel izolovat, umlčet, ignorovat nebo zastrašit. To vše proto, aby se podvolili a rezignovali na své zásady. Komunistický režim ale neuspěl. Beran a Hlouch (a s nimi mnozí další členové a členky církve) zůstali pevní. Umlčela je až smrt. A lze konstatovat, že v případech obou to byla smrt takřka mučednická.

Tabulka s místy a daty pobytu biskupů Hloucha a Berana

	RUŽODOL	MYŠTĚVES	PABĚNICE
Josef HLOUCH	od 2. 9. 1952 do 17. 4. 1953	od 17. 4. 1953 do 1. 5. 1954	od 5. 11. 1958 do 30. 4. 1963
Josef BERAN	od 2. 4. 1951 do 17. 4. 1953	od 17. 4. 1953 do 20. 12. 1957	od 20. 12. 1957 do 3. 10. 1963

Josef Beran and Josef Hlouch – two leaders of West Bohemian Catholicism and their joint prisons

Summary

The Catholic bishops Hlouch and Beran are both connected with western Bohemia. Beran was born in Pilsen (1888) and spent a substantial part of his youth and adolescence there. Bishop Hlouch, in turn, had a significant part of the West Bohemian region in his church administration. Both were also connected by other circumstances - poor origin, intelligence, faith, decision for the priestly vocation. And both also, after the communist coup in Czechoslovakia (1948), opposed totalitarianism. That is why the totalitarian regime focused on them. This unequal struggle resulted in the internment of both bishops.

Their first joint internment was Růžodol. They experienced humiliation, hunger, cold and complete isolation from family, friends and the outside world. Subsequently, they were transferred to Myštěves. The situation was not better there either. The bishops were sick, their health began to deteriorate. Bishop Hlouch suffered from heart disease. Bishop Beran was seventy years old. After all, Bishop Hlouch received limited freedom for a short time (1954–1958). The Communists feared that he would die in internment, which would damage their reputation. From 1958, however, the two bishops were again imprisoned together. They remained in Paběnice until 1963.

Political conditions in Czechoslovakia began to loosen. Beran was allowed to go to the Vatican and receive a cardinal's hat from the pope. However, he was not allowed to return to Czechoslovakia. Hlouch could briefly (1968–1972) stand at the head of his diocese. Cardinal Beran died in Rome in 1969 at the age of eighty. His remains were not transferred to the Czech Republic until 2018. Bishop Hlouch died in 1972. He was mentally tortured by a rude representative of the communist regime. He was seventy years old.

Zámek Blažkov. Foto J. Kilián, 2021.

MATERIÁL

Korespondence historika Josefa Strnada, zakladatele odborného plzeňského dějepisectví, uložená v Archivu města Plzně

Jiří POLÍVKA – Naděžda MORÁVKOVÁ

Abstract. This article is dedicated to Josef Strnad, the founder of modern archiving and historiography in Pilsen and his correspondence with important historians and colleagues of those times. He was a historian of the “Goll school” and a secondary school teacher. His correspondence is an important historical source not only for the history of Pilsen. It shows the historical discourse of the time and the professional rhetoric of these positivist scientists. All correspondence mentioned here comes from the funds of the Archive of the City of Pilsen. The following text can be used for better orientation in Strand’s correspondence.

Key words: Pilsen historical school; Josef Strnad; Archive of the City of Pilsen; Museum of Pilsen

Josef Strnad (1852–1930), plzeňský středoškolský profesor historie, byl prvním akademicky vzdělaným plzeňským archivářem a zakladatelem moderního vědeckého dějepisectví v Plzni. Jeho historická a archivářská práce představuje základ moderního bádání o minulosti tohoto města doposud. Neméně podstatné jsou jeho zásluhy o městské historické muzeum a archiv coby samostatné instituce. Zasloužil se nejen o rozrůstání sbírek hmotných a písemných pramenů plzeňské minulosti, ale i o novou metodu jejich třídění a uspořádání, s pevně stanoveným systémem.^{1]} Během své badatelské kariéry dospěl k množství převratných a nových informací o Plzni, jež mají přesah až do současnosti.^{2]} Jeho dílo navíc není jen úzce regionální, naopak, Strnad se snažil dějiny Plzně pojímat v širším, národním kontextu, byl vlivnou osobností regionu, ale stejně tak byl uznáván i v rámci národní historiografie.^{3]} Coby historik byl erudovaný, pečlivý a pilný. Nejen z jeho korespondence vyplývá, že udržoval množství kontaktů s předními představiteli tehdejší české, ale i německé a rakouské historické obce. Komunikoval s pražskou vědeckou společností, a to nejen jako člen Klubu za starou Prahu, ale také s univerzitními akademiky. Za všechny jmenujme alespoň kontakty s Václavem Vojtíškem, Josefem Emlerem, Kamilem Kroftou.

1] Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Plzeň a její dějepisci*, Plzeň 1959, s. 14.

2] Naděžda MORÁVKOVÁ, *Miloslav Bělohlávek a Plzeňská historická škola: cesty plzeňského odborného dějepisectví*, Plzeň 2008, s. 22.

3] Václav NOVOTNÝ, *Josef Strnad*, in: *Almanach České akademie věd a umění XLI*, č. 2, Praha 1931, s. 906.

Od roku 1892 byl dopisujícím členem České akademie věd, od roku 1900 dopisujícím členem Královské společnosti nauk. Tato drobná materiálová studie se pokusí postihnout obsah a charakter vybraných dopisů, které Strnadovu pozici v dobové historické obci ilustrují.

Zmíňme ještě krátce relevantní zdroje k tématu Josef Strnad. Základním pramenem je Strnadův pozůstalostní fond v Archivu města Plzně, který obsahuje úctyhodných 287 položek. Využity byly i mnohé další relevantní archiválie Archivu města Plzně, ať už v pozůstalostních fondech jeho současníků či dobových institucí, škol, spolků, městské rady. Obecně je ještě potřeba k tématu Josef Strnad poznamenat, že doposud nevznikla samostatná monografie. Zásadní práce, bohužel nijak rozsáhlé, jež se věnují životu a dílu Josefa Strnada, pocházejí zejména z per významných Strnadových pokračovatelů na postu archiváře města Plzně, tedy od PhDr. Fridolína Macháčka⁴⁾ a PhDr. Miloslava Bělohávkova⁵⁾. Tato studie se zabývá výhradně korespondencí, která je uložena ve Strnadově pozůstalostním fondu či v pozůstalostních fondech korespondenčních partnerů J. Strnada v Archivu města Plzně.

Korespondence s Františkem Xaverem Francem

Josef Strnad byl v kontaktu s předními osobnostmi své doby. Jeho korespondence je nejvíce zastoupena dopisy s F. X. Francem, který s ním spolupůsobil v Městském historickém muzeu. Za zajímavý lze považovat dopis z 4. srpna 1887, ve kterém Strnad popsals Francovy výsledky svého pokusu o přečtení listiny, jež byla nalezena na hradě Lopata. Stěžejním shledával fakt, že se listina týkala asi nějakého významného muže, jenž byl poraněn nebo jinak poškozen a v té souvislosti byl tímto listem žádán jistý pan Maršík, aby se dostavil ke královskému soudu. Zároveň se Strnad snažil vyslovit hypotézy o totožnosti onoho Maršíka, avšak další zkoumání již ponechal právě na Francovi.⁶⁾ V dalším dopise z 10. dubna 1890 se Strnad obracel na France s žádostí, aby de facto za Strnada vytvořil dotazník nebo spíše seznam, jehož zpracováním byl pověřen jakožto konzervátor uměleckých památek ze strany ministerstva vyučování. Tento seznam měl být zařazen do průvodce po soukromých i veřejných uměleckých sbírkách v Rakousku, vydaného po vzoru populární Springerovy

4) Fridolín MACHÁČEK, *Josef Strnad*, in: Fridolín Macháček (red.), Sborník Městského historického musea císaře a krále Františka Josefa I. v Plzni III, Plzeň 1914, s. X–Y; Fridolín MACHÁČEK – Luděk PIK, *Zpráva o fondu Josefa Strnada za rok 1922*, in: Josef Strnad – Fridolín Macháček (red.), Sborník Městského historického musea v Plzni VII, Plzeň 1923, s. X–Y.

5) Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Plzeň a její dějepisci*, Plzeň 1959; Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Archív města Plzně: Průvodce po fondech a sbírkách*, Plzeň 1987.

6) Archiv města Plzně, Pozůstalost F. X. France, karta LP 4401, inv. č. 46, sign. 46/130, Dopis prof. Josefa Strnada, jednatele kuratoria ob. musea, Francovi (posílá text listiny, která byla nalezena na Lopatě). Plzeň 4. 8. 1887. Nestránkováno.

publikace *Kunsthandbuch*.^{7]} Strnad France žádal o vypracování textu podle předaného klíče, a to nejpozději v horizontu pěti dnů, neboť věc spěchala.^{8]} Dokladem jejich vřelého vztahu je dopis ze 31. července 1892, ve kterém Strnad žádal France o upřesnění jeho podmínek, zejména platových, pro to, aby se stal správcem muzejních sbírek. Právě zde Strnad vyjádřil přáteli a kolegovi velké sympatie a byl nadšen Francovým zájmem o pozici kustoda, avšak obával se neshody ohledně finančního ohodnocení. Přiznával, že pro schválení výše platu je třeba získat i purkmistra města a další členy městské rady, což mohlo být překážkou v případě Francových specifických podmínek. Též se zde zmiňoval, že přízeň tehdejšího sekretáře muzea Františka Schwarze a správce knihovny Josefa Čipery mu již zajistil. Funkci kustoda do této doby zastával Antonín Baum, a právě jeho platové ohodnocení Strnad uvedl jako možné řešení, které by Francovi mohlo vyhovovat.^{9]} Závěrem Strnad v dopise shrnul: „*Nevyskytneli se nic zvláštního, nějaké nenadálé překážky, tedy doufám, že vás co nejdříve uvidíme již stabilně u nás.*“^{10]} Proces Francova nástupu byl pak opravdu poněkud zdoluhavější. Stálého místa se mu dostalo až v lednu 1893 po schválení ze strany kuratoria, rady města a po pohovoru s purkmistrem o výši finančního ohodnocení.^{11]} Vše tedy nakonec díky Strnadovi dobře dopadlo, kuratorium jednomyslně přijalo nejen návrh na Francovo přijetí, ale schválilo i výši jeho penze.^{12]}

V dalším dopise Strnad Francovi gratuloval ke zvolení kustodem a doporučil mu, aby jako poděkování za zvolení navštívil osobně všechny členy kuratoria – pány Schwarze, Čiperu, Petáka, Hanuše a Schiebla. Dal mu volnost v řízení práce a sdělil mu, že už se mu nebude vměšovat do záležitostí jeho úřadu.^{13]} Zároveň také France v dopise pověřil prvními úkoly, a to ve spojitosti s příjezdem Josefa Ladislava Píče a jeho dalších kolegů, kteří plánovali navštívit plzeňské muzeum, Lopatu a zámek Kozel, kde Franc působil jakožto zahradník.

7] bRudolf SPRINGER, *Kunsthandbuch für Deutschland, Oesterreich und die Schweiz: Nachschlagebuch enthaltend die ammlungen, Lehranstalten und Vereine für Kunst und Kunstgewerbe*, Berlin 1886 (3. vydání).

8] Archiv města Plzně, Pozůstalost F. X. France, karton LP 4402, inv. č. 46, sign. 46/131, Dopis prof. J. Strnada, jednatele kuratoria ob. musea, Francovi (žádá o vyplnění dotazníku pro průvodce po uměleckých sbírkách v Rak.). Plzeň 10. 4. 1890. Nestránkováno.

9] Tamtéž, sign. 46/132, Dopis prof. J. Strnada, jednatele kuratoria ob. musea, Francovi (o obsazení místa kustoda v plzeňském muzeu; Franc má sdělit plat. podmínky). Plzeň 31. 7. 1892. Nestránkováno.

10] Tamtéž, sign. 46/133, Zálepka prof. J. Strnada, jednatele kuratoria ob. musea, Francovi (kuratorium doporučuje Francovo jmenování městské radě). Plzeň 8. 1. 1893. Nestránkováno.

11] Tamtéž, sign. 46/134, Zálepka prof. J. Strnada, jednatele kuratoria ob. musea, Francovi (o upravení penze). Plzeň 16. 3. 1893. Nestránkováno.

12] Tamtéž.

13] Archiv města Plzně, fond Pozůstalost F. X. France, karton LP 4409, inv. č. 46, sign. 46/138, Dopis (část) prof. J. Strnada F. X. Francovi (oznamuje, že byl zvolen bez obtíží). Plzeň 1893. Nestránkováno.

Strnad psal Francovi: „...a v hostinci Vašeho zámečku v Štáhlavech zmluvte pro ně oběd, aby jim paní hostinská laskavě se obtěžovala připravit, a sice na 12. hodinu.“^{14]} Oba muže pojilo bezesporu přátelství. Francovi Strnad odeslal 12. srpna 1893 korespondenční lístek z cest v severní Itálii, konkrétně od Raiblského jezera, známějšího spíše jako Lago del Predil. Strnad zde na svých cestách navštívil města Udine a Tarvisio. Podnikl vycházky na hranice Korutan a Kraňska. Svoje zálibení a dojmy z této cesty vyjádřil v dopise Francovi slovy: „Cesta vede údolím malé říčky a po obou stranách příkré a málo vábné stráně a svahy horské pnou se vzhůru, na které lézti ovšem mě ani nenapadá. Předevčirem byl jsem v Akvileji (Aquileia, pozn. autorů) a navštívil jsem tamní museum neuvěřitelně bohaté na starožitnosti římské, když sám tvůrce sbírek těch profesor a spolu kustod Majonica vykládal vše ochotně. Tu jsem vzpomínal na Vás, na jak ohromné bohatství zde mají a jak u nás obtížně takřka... (nečitelně) shledávati možno.“^{15]}

Další velmi zajímavý dopis pochází ze 6. srpna 1894 a byl odeslán z Turčianského Svätého Martina. Strnad se tou dobou nacházel na poznávací cestě po Slovensku v doprovodu své manželky a švagra. Negativně zde odpovídal Francovi na jeho dotaz ohledně možného odkupu *Bible kralické*, neboť podle dříve obdrženého popisu soudil, že se nejednalo o proslulý exemplář původní šestidílné verze, která vyniká nad všechny ostatní kvalitou jazyka. Nesouhlasil s odkupem kvůli tomu, že se muzeu tehdy nedostávalo dostatek finančních prostředků, a navíc kniha nebyla ani vydána v Plzni, a proto tedy o tuto památku, která se do rámce instituce nehodila, nedoporučil usilovat. Strnad zároveň zmínil, že se na Slovensku setkal s předními slovenskými osobnostmi, tedy se Svetozárem Hurbanem-Vajanským, Pavolem Markovičem, Jurajem Čajdou, Ambro Pietorem a Jozefem Škultétym. Poněkud úsměvnými slovy líčil Francovi pobyt takto: „Výlet jsem udělal do Blatnice, kdež jest krásné romantické údolí horské, pak noční výlet na faterský Kriváň (vys. 1711 metrů). Odpoledne jsme vyšli a na cestě překvapila nás bouřka a liják, ale vytrvali jsme. Noc jsme ztrávili po způsobu cikánů při dvou ohních pod stromy v lese. Bylo nás 22 a bylo velmi veselo. Ale promočeni jsme byli skrz na skrz a ráno se nám zachmuřilo nebe tak, že jsme ničeho nepozřeli. Počasí bylo na Slovensku mrchavé. Zítřa odjždím se ženou na Štrbské pleso, pak do Smokovce a odtud do ledové jeskyně u Dobšiny. Jinak pak dělám menší vycházky po okolí nejbližšího a pak musím doma ráno, odpoledne a večer zkoušeti jakost Martinského piva. A jde to znamenitě. Též již na mě čekají páni redaktoři, abych přišel mezi ně, mají tu u mlýna koťátko (= 1/8 hektolitra). Tedy vidíte, že vedu život sybaritský (hýřivý, rozkošnický, pozn. autorů).“^{16]}

14] Tamtéž, karton LP 4407, inv. č. 46, sign. 46/136, Zálepka prof. J. Strnada, jednatele kuratoria ob. musea, Francovi (o příjezdu prof. Píče a arch. družstva z Prahy; jména plzeňských účastníků). Plzeň 18. 5. 1893. Nestránkováno.

15] Tamtéž, karton LP 4408, inv. č. 46, sign. 46/137, Korespondenční lístek prof. J. Strnada F. X. Francovi (popis místa) u jezera Raiblského 12. 8. 1893. Nestránkováno.

16] Tamtéž, karton LP 4410, inv. č. 46, sign. 46/139, Dopis prof. J. Strnada F. X. Francovi (o svém

Další dopisy France a Strnada se týkají různých pracovních záležitostí. Například se jedná o tematiku poskytování částí sbírek muzea na výstavy, konkrétně výstavu zbraní,^{17]} či Strnadovy analýzy prehistorických předmětů z oblasti Plzeň-Jíkalka. Vzájemně si dlouhodobě vyjadřovali úctu, či si sdělovali novinky ze svých životů. Strnad zároveň oceňoval Francovu vědeckou práci a poskytl mu slova povzbuzení a uznání v době, kdy byla Francova práce vystavena kritice. Psal mu: „*Práce Vaše vždy u pracovníků všech bude jen s vděčností a úctou vzpomínána a bude si jí váženo, jako dokladu důmyslu Vašeho.*“^{18]} Strnad nepřímo ze své pozice podporoval Francovu tvůrčí činnost. Muzeum mělo vydat vlastním nákladem Francovu práci *Popis o sbírkách a nálezech prehistorických v muzeu našem*, avšak kuratorium nebylo usnášeníschopné z důvodu nedostatku členů na schůzi, a tak tento počín uskutečněn nebyl. Zmíněný nedostatek členů byl způsoben úmrtím Františka Schwarze.^{19]} Franc roku 1904 pozici tajemníka muzea ze zdravotních důvodů opustil a odešel do výslužby.^{20]}

Korespondence s Josefem Ladislavem Pičem

Korespondence obou mužů je úzce spojena s pracovními záležitostmi. V dopise ze 3. ledna 1895 žádal Pič Strnada o zaslání článků o Templářském domě. Plánoval je uveřejnit Strnadovým jménem. Strnadovi zároveň doporučil publikaci jiného článku, který mu zaslal již dříve: „*Pokud znám svět, řekl bych, že zasláný článek v kterémkoli pražském vydání dosti zapadl, za to by šel z ruky do ruky, kdybyste jej vytiskl ve feuilletonu některého plzeňského listu a nechal si udělati zvláštní otisk...*“^{21]} Další psaní je věnováno poděkování za Strnadovo sdělení ohledně osady Kněževsi, kterým Pičovi pomohl v jeho práci. Stejně jako část dopisu je však reakce na zdravotní stav F. X. France a obavy o dokumentaci archeologických sbírek v historicko-archeologickém oddělení muzea: „*Pana France je mi srdečně líto a jestli naděje, že by se po čase zotavil – a naděje vždy může být – pak by byla i škoda, poněvadž on prehistorickou sbírku se zájmem zná a dosud nepopsal, a to je škoda dvojnásobná. Nahlížím, že nastane zlá věc, ale historické oddělení by mohlo zaranžovat umělecko-průmyslové oddělení...*“^{22]}

životě). Turčianský Svätý Martin 6. 8. 1894. Nestránkováno.

17] Tamtéž, karton LP 4411, inv. č. 46, sign. 46/140, Korespondenční lístek prof. J. Strnada F. X. Francovi (nemůže poslati zbraní za Francem do Prahy na výstavu). Plzeň 14. 5. 1895. Nestránkováno.

18] Tamtéž, karton LP 4412, inv. č. 46, sign. 46/141, Dopis prof. J. Strnada F. X. Francovi (oceňuje Francovu vědeckou práci; novinky z Plzně). Plzeň 30. 7. 1901. Nestránkováno.

19] Tamtéž, Dopis prof. J. Strnada F. X. Francovi (o Francově „Popisu o sbírkách a nálezech předhist. v plzeňském muzeu“). Plzeň 2. 6. 1906. Nestránkováno.

20] František FRÝDA – Jarmila METLIČKOVÁ, *Plzeňská muzea, střediska hmotné paměti západních Čech*, in: Vladimír Bystrický (red.), *Západočeský historický sborník I*, 1995, s. 160.

21] Archiv města Plzně, Strnad Josef, karton LP 18687, inv. č. 210, sign. 210/61, Dr. Pič žádá články o Templářském domě. 3. 1. 1895. Nestránkováno.

22] Tamtéž, karton LP 18688, inv. č. 210, sign. 210/62, Dr. Pič děkuje za sdělení o Kněževsi.

Korespondence s Jaromírem Čelakovským

Strnadova korespondence s touto osobností je důkazem jeho neustálého kontaktu s pražským prostředím a tamními předními osobnostmi. Jak již bylo zmíněno výše, Strnad svého času spolupracoval s pražským Historickým spolkem. Čelakovský Strnada v dopise z 8. července 1877 pozval ke spoluúčasti na archiválním výzkumu v Litoměřicích a Ústí nad Labem. Tento výzkum měl trvat celý měsíc srpen, tedy v době prázdnin, a Strnadovi měly být hrazeny všechny náklady spojené s pobytem. Navíc mu bylo nabízeno, aby si prohlédl i parolodě plující z Litoměřic do Drážďan, které byly tehdy stále ještě populární.^{23]} Zdali Strnad Čelakovského nabídku akceptoval, není známo, ale vzhledem k již dříve doložené spolupráci s Historickým spolkem, Strnadově ochotné povaze a lásce k jeho práci se dá přijetí předpokládat. Nabídky na účast při archivním bádání ze strany Čelakovského se zopakovaly v dopise z 29. ledna 1888, ve kterém bylo Strnadovi nabídnuto, aby jel bádát do archivů ve Vatikánu. Jednalo se však o dobu, kdy probíhala školní výuka a Strnad by si tak musel vzít dlouhodobou dovolenou na více než půl roku. Na základě přezkoumání zpráv Vyššího reálného gymnázia lze konstatovat, že Strnad tuto nabídku patrně nepřijal, neboť o dovolené v tomto období se v nich nenachází žádná zmínka. Navíc Čelakovský v dopise zmínil i fakt: „... že *Plzeňští pro ten případ pomyslí vás jmenovati městským archivářem.*“^{24]} Je tedy pochopitelné, že za této situace Strnad jistě moc nepomyšlel na dlouhodobější zahraniční pobyt.

I další dopisy jsou orientovány převážně na pracovní záležitosti obou mužů. V dopise z 10. října 1897 Čelakovský sděloval, že přijede bádát do plzeňského archivu a že počítá se Strnadovou pomocí. Avšak vyjádřil obavy o to, zda bude moci pracovat v budově radnice a zdali mu to purkmistr Plzně umožní.^{25]} Další dopis Čelakovského oceňoval odborné kvality Strnadova pojednání *O založení města Plzně* a plně se s jeho závěry ztotožňoval.^{26]} Oba muži si vzájemně vypomáhali. O tom svědčí i Čelakovského prosba o zaslání vybraných publikací nebo prepisů, které potřeboval ke své práci. Jednalo se například o Tannerovu kroniku či o různé plzeňské městské knihy.^{27]} Navíc

15. 1. 1904. Nestránkováno.

23] Tamtéž, karton LP 18634, inv. č. 210, sign. 210/8, Dr. Čelakovský Josefu Strnadovi: Historický spolek chce podniknout výzkum v Litoměřicích a Ústí nad Labem a zve Strnada, aby s ním spolupracoval. Nestránkováno.

24] Tamtéž, karton LP 18636, inv. č. 210, sign. 210/10, J. Čelakovský Josefu Strnadovi v záležitosti cesty do Říma a práce v archivu Vatikánu. Praha 29. 1. 1888. Nestránkováno.

25] Tamtéž, karton LP 18635, inv. č. 210, sign. 210/9, Dr. Čelakovský oznamuje, že v sobotu přijede do Plzně a rád by v neděli pracoval v archivu. Praha 10. 10. 1897. Nestránkováno.

26] Tamtéž, karton LP 18637, inv. č. 210, sign. 210/11, J. Čelakovský Josefu Strnadovi v záležitosti pojednání o založení města Plzně. Praha 16. 7. 1894. Nestránkováno.

27] Tamtéž, karton LP 18639, inv. č. 210, sign. 210/13, J. Čelakovský žádá Josefa Strnada o zaslání Tannerovy kroniky. Praha 5. 12. 1899. Nestránkováno.

z dopisu z 5. listopadu 1899 vyplývá, že Čelakovský v Praze patrně pomáhal iniciovat vydávání některých společně připravených prací v různých periodících. Omlouval se Strnadovi, že nebylo možno vydat jejich práce, se slovy: „*Velmi lituji, že pro nedostatek suplentů zmařila se Naše naděje na vydání Našich vědeckých prací. Bohdá za rok bude už lépe.*“^{28]}

Korespondence s Kamilem Kroftou

Od roku 1887 byl Kamil Krofta studentem na c. k. vyšším reálném gymnáziu v Plzni, kde tou dobou vyučoval i Josef Strnad.^{29]} V roce 1896 tehdy již pražského univerzitního studenta Kamila Kroftu požádal Josef Strnad o pomoc s heuristickou přípravou k chystané práci o dominikánském klášteře v Plzni. V dopise ze 3. května tohoto roku Krofta Strnada informoval o výsledcích pátrání v archivu dominikánského klášteře v Praze s tím, že ve zdejších knihách našel mnoho roztroušených zápisů o plzeňském konventu, avšak jejich procházení by bylo otázkou několika dní. Zároveň mu sděloval, že některé knihy se nacházely ve Vídni u jednoho staršího člena řádu, avšak přístup k nim bude možný až po jeho smrti. Závěrem dopisu píše: „...*že kdybyste si přál přijít do archivu zdejšího a tu pracovati, ochotně Vám bude vyhověno. Lituji, že Vám tentokrát já sám nemohu nabídnout své soukromé služby, jsa přes míru zaměstnán seminárními pracemi, na nichž si musím zvláště dáti záležeti, hodlaje se ucházeti o místo ve vídeňském institutu.*“^{30]} Krofta se v roce 1900 nacházel dlouhodobě na stipendijním pobytu ve Vatikánu, kde sbíral materiály pro připravované opisy. I zde zůstal se Strnadem v kontaktu a psal mu o postupu své práce i o poměrně důležitých zmínkách ohledně Plzně, které v Římě objevil. Strnad jej informoval o dění v Plzni načež Krofta reagoval slovy: „*Byl jsem velice překvapen zprávou o chorobě p. sekretáře France, o níž jsem neměl tušení. Račte mu laskavě vyříditi můj upřímný pozdrav. Na druhý díl listáře se velmi těším, a přeji Vám k jeho tisku hodně zdaru.*“^{31]} Jak již bylo zmíněno, Francova choroba se nelepšila a Franc následně roku 1904 opustil pozici sekretáře.^{32]}

V dopise z 19. května 1904 Krofta napsal, že nahlédl po návratu do Prahy do Strnadova *Listáře*. Kvalitu *Listáře* uznal, ale neváhal, v nejhlubší

28] Tamtéž, karton LP 18638, inv. č. 210, sign. 210/12, J. Čelakovský: Lituje, že pro nedostatek suplentů nemohl vydat vědecká díla. Praha 5. 11. 1899. Nestránkováno.

29] Naděžda MORÁVKOVÁ, *Plzeňan Kamil Krofta*, Plzeň 2016, s. 93.

30] Archiv města Plzně, Strnad Josef, karton LP 18657, inv. č. 210, sign. 210/31, K. Krofta oznamuje výsledek pátrání o plzeňském klášteře dominikánském v Praze. Praha 3. 5. 1896. Nestránkováno.

31] Tamtéž, karton LP 18658, inv. č. 210, sign. 210/32, K. Krofta informuje o svých bádáních ve vatikánském archivu. Řím 19. 10. 1900. Nestránkováno.

32] N. MORÁVKOVÁ, *Miloslav Bělohávek a Plzeňská historická škola*, s. 23.

úctě, upozorňovat Strnada na dvě vybrané věci, na které měl vlastní názor.^{33]} Předmětem posledního dopisu byly nové úpravy plzeňského znaku, kdy Krofta radil Strnadovi nějaké možnosti, jak s tímto problémem naložit, avšak sám zmiňoval, že ani on, ani vídeňský institut, kde v té době působil, se heraldikou téměř nezabývali.^{34]}

Korespondence s Jaroslavem Šťastným

Oba muži se seznámili v Plzni, kde byli pedagogy na c. k. vyšším reálném gymnáziu.^{35]} Šťastný přišel z karlínské reálky do Plzně na začátku školního roku 1886/1887, a pak v červnu 1902 odešel zpět do Prahy na žižkovskou reálku.^{36]} V době svého plzeňského působení spravoval spolkovou knihovnu Spolku přátel vědy a literatury české.^{37]} Stěžejním předmětem jejich korespondence byl proces vydávání práce o Josefu Františku Smetanovi, plzeňském obrozenec-kém filozofovi, pedagogovi a básníkovi. K příležitosti Smetanových nedožítých stých narozenin bylo v roce 1900 Spolkem jednomyslně podpořeno vydání spisů tohoto buditele.^{38]} Často se v dopisech Strnada a Šťastného objevuje i tematika tehdejších problémů ve školském prostředí. Situaci v Praze popsal Šťastný v dopise takto: „... *ale co si tak navzájem povíme, když se sejdem z různých ústavů. Co všelijakých nesrovnalostí je na různých ústavech, a přece se myslí, že to musí být tak a tak! Až přijedu do Plzně, pak budu spíše ústně moci leccos vypravovat, ne klepy, ale zkušenosti!*“^{39]} Jaroslav Šťastný zjistil rozsah, obsah a hodnotu Smetanovy literární a odborné pozůstalosti a usiloval o edici těchto prací. Šťastný publikoval o Smetanovi několik kratších statí v *Listech filologických, Hlídce* či *Květech*. Spolek přátel vědy pak pro rozsáhlejší práci přichystal nejdůležitější část Smetanovy pozůstalosti, konkrétně bohatý výběr

33] Archiv města Plzně, Strnad Josef, karton LP 18660, inv. č. 210, sign. 210/34, K. Krofta upozorňuje Josefa Strnada na dvě věci týkající se sporu o plzeňskou faru. Praha 19. 5. 1904. Nestránkováno.

34] Tamtéž, karton LP 18661, inv. č. 210, sign. 210/35, K. Krofta děkuje za uznání práce a odpovídá na dotaz o úpravě plzeňského znaku. Praha 25. 11. 1904. Nestránkováno.

35] *Výroční zpráva c. k. českého státního vyššího gymnasia v Plzni za školní rok 1896–1897*, Plzeň 1897, s. 28. Dostupné také z www.difmoe.eu/d/view/uuid:a57cc2a3-a561-473d-a308-5675c4d524a0?page=uuid:d815863b-60fa-42f0-ab71-af399f101019 [cit. 15. 11. 2021].

36] Archiv města Plzně, Kronika České střední školy v Plzni, inv. č. 11286, sign. 15d56, 1877–1950, s. 210, 249.

37] Josef STRNAD – Felix Adam VONDRUŠKA, *Padesát let Spolku přátel vědy a literatury české v Plzni: od roku 1878 do roku 1928*, Plzeň 1928, s. 36.

38] Tamtéž, s. 23.

39] Archiv města Plzně, Strnad Josef, karton LP 18709, inv. č. 210, sign. 210/83, J. Šťastný píše o školních poměrech a o vydání Smetany. Praha 11. 11. 1902. Nestránkováno.

jeho básní. Text byl Šťastným připraven k vydání roku 1905.^{40]} O publikaci knihy *Josef František Smetana: Básně* se pak jednalo s nakladatelem Janem Ottou, avšak jednání nedopadla podle Šťastného představ. Dílo bylo nakladatelstvím označeno za příliš rozsáhlé (mělo téměř 700 stran), a proto mělo být z důvodů nákladnosti tisku zkráceno. Navíc obsahovalo básně proticírkevního charakteru a hrozilo tedy potenciální nebezpečí osobního stíhání. Šťastnému prý (jak si Strnadovi stěžoval) bylo sděleno: „*Mnoho vypustit ze Smetany nebudete chtít a pak jste ve velkém osobním nebezpečí!*“^{41]} Dále v dopise Strnadovi stojí: „*Zatím moc prosím, aby o věci nevědély přece časem žurnály.*“^{42]} Je vidět, že i tehdy už panovaly obavy z tisku, který mohl snadno poškodit jak pověst Šťastného, tak případně i Spolku přátel vědy a literatury české. Nakladatel Otta nakonec nesvolil k vydání knihy svým nakladatelstvím, což Šťastný shrnul slovy: „*Každý se divil věrolomnosti Ottově a zdá se, že pan „císařský rada“ se najednou lekl, když měl vydat doopravdy rebelantské básně.*“^{43]}

V dopise ze 17. června 1903 líčil Šťastný Strnadovi pražské novinky týkající se kontroly místodržícího na žižkovské reálce. Ten se dostavil nečekaně a narazil zde na nepříjemná zjištění, která pak měla dohru v podobě nuceného odchodu jistého profesora do penze. Šťastný to zhodnotil slovy: „*Jak rače vidět, o klepy tu není nouze a my, co jsme u pramene (u redakce Věštнику), víme mnohé, co si bohové na Olympu šeptají.*“^{44]} Z korespondence vyplývá, že Šťastný nebyl v Praze spokojen a stěžoval si Strnadovi opakovaně na kvalitu zdejšího školství. Psal např.: „*Ale což kdybyste slyšeli historii vinohradské reálky! Tam jsou studenti! To raději spakovat a jít.*“^{45]} Jindy, v dopise z 2. prosince 1904, Šťastný velmi vzpomínal na Plzeň a psal: „*Věřte, že nemám v celém 30členném sboru jediného přítele a sborovně se teď vůbec vyhýbám! Kde jsou ty časy našich povovídáničků v plzeňské sborovně?!*“^{46]}

Neopomínal také Strnada průběžně informovat o publikování jeho vlastních statí o Smetanovi. Jednalo se o informace, že jedna stať vyjde v *Časopise*

40] Arne NOVÁK, *Josef František Smetana: Básně*, Listy filologické ročník, 1905, s. 302. Dostupné také z [www: https://kramerius.lib.cas.cz/view/uuid:0118f13-4bfd-11e1-1586-001143-e3f55c?page=uuid:01190047-4bfd-11e1-1586-001143e3f55c](https://kramerius.lib.cas.cz/view/uuid:0118f13-4bfd-11e1-1586-001143-e3f55c?page=uuid:01190047-4bfd-11e1-1586-001143e3f55c). [cit. 15. 11. 2021].

41] Archiv města Plzně, Strnad Josef, karton LP 18710, inv. č. 210, sign. 210/84, J. Šťastný sděluje výsledek jednání o Smetanovi, dále žádá, aby literární spolek žádal obec plzeňskou o podporu na vydání spisů Smetanových. Praha 6. 12. 1902. Nestránkováno.

42] Tamtéž.

43] Archiv města Plzně, Strnad Josef, karton LP 18711, inv. č. 210, sign. 210/85, J. Šťastný přeje hezké svátky a píše, že má rukopisy Smetanovy řádně uloženy. Praha 23. 12. 1902. Nestránkováno.

44] Tamtéž, karton LP 18712, inv. č. 210, sign. 210/86, J. Šťastný ohledně rukopisů Smetanových a jejich vydání tiskem. 17. 6. 1903. Nestránkováno.

45] Tamtéž, karton LP 18713, inv. č. 210, sign. 210/87, J. Šťastný o školních poměrech a o svém přání vidět Smetanovy rukopisy v tisku. 9. 3. 1904. Nestránkováno.

46] Tamtéž, karton LP 18718, inv. č. 210, sign. 210/92, J. Šťastný prosí o podobiznu Smetany a píše, jak je to s vydáním. Praha 2. 12. 1904. nestránkováno.

národního muzea a další v časopise *Máj*.^{47]} Žádal Strnada o to, aby se přimluvil za svolení Spolku přátel vědy a literatury české poskytnout 500 zlatých na podporu výtisku v *Máji*.^{48]} V příštím dopise Strnada uvědomoval o tom, že část Smetanových básní předal Václavu Štěchovi a Aloisi Jiráskovi, kteří na ně měli napsat odborný názor do připravované publikace. A komentoval to slovy: „*Nejraději bych byl napsal ten názor sám, ale musím se upřímně přiznat, že nedovedu psát tou hantýrkou, jaká se požaduje při literárních rozbořech.*“^{49]} Nakonec mu bylo ale těmito pány sděleno, že nemají čas psát ony recenze, a tak si je navzdory původnímu prohlášení sepsal nakonec Šťastný přece jen sám. Získal také pro výtisk nového nakladatele, Františka Šimáčka, se kterým rychle dosáhl shody na podrobnostech o vydání.^{50]} V dalším dopise pak psal Strnadovi: „*Prosím Vás tedy, velectěný pane professore, račte být ještě tak laskav a sdělit toto vše sl. výboru lit. spolku a přimluvit se, aby dal svůj souhlas. Jinak ten ubohý Smetana zase uvázne!*“^{51]} Strnad záležitost ve výboru podpořil, a kniha nakonec byla vydána.^{52]}

Korespondence s Antonínem Rezkem

Za zmínku stojí i korespondence s Antonínem Rezkem, který např. Strnada v dopise z 29. prosince 1886 informoval o tom, že *Sborník historický* již přestal vycházet, a on, Rezek, má tedy nemilou povinnost vracet nevytištěné rukopisy autorům. Strnadovi psal: „*Mezi nimi jest také Tvůj: O sjezdech královských měst'. Tento rád bych za sebou zadržel, poněvadž by se mi nepochybně hodilo jinak ho mít: rozumí se samo sebou, že vždy s plným vyznáním toho, že od Tebe pochází. Prosím, abys mně v té příčině dal své svolení, anebo požádal si rukopis zpět. Zařídím se úplně po vůli Tvé... V mé skupině dopisů rodu Rosenberského', kteráž nyní počne se tisknouti v Archivu Českém, jsou asi dva nebo tři dopisy o velkém ohni v Plzni. Jak vyjdou tiskem, nevím: kdyby se Ti však hodilo a přál sis je mít dříve v ruce, dám Ti je přepsati a hned odešlu.*“^{53]} Strnad zaslal

47] Tamtéž, karton LP 18713, inv. č. 210, sign. 210/87, J. Šťastný o školních poměrech a o svém přání, vidět Smetanovy rukopisy v tisku. 9. 3. 1904. Nestránkováno

48] Tamtéž, karton LP 18714, inv. č. 210, sign. 210/88, J. Šťastný vyslovuje soustrast nad úmrtím kolegy Malého, *Máj* prý vydá básně Smetanovy. 2. 4. 1904. Nestránkováno.

49] Tamtéž, karton LP 18715, inv. č. 210, sign. 210/89, J. Šťastný píše stran Smetany a o svém prázdninovém pobytu. Praha 20. 9. 1904. Nestránkováno.

50] Tamtéž, karton LP 18716, inv. č. 210, sign. 210/90, J. Šťastný o tom, že Šimáček vydá životopis *Básně Smetanovy*. Praha 5. 11. 04. Nestránkováno.

51] Tamtéž, karton LP 18717, inv. č. 210, sign. 210/91, J. Šťastný líčí průběh jednání se Šimáčkem kvůli životopisu Smetany. 14. 11. 1904. Nestránkováno.

52] Josef František SMETANA, *Básně Josefa Františka Smetany*, Praha 1905.

53] Archiv města Plzně, Strnad Josef, karton LP 18692, inv. č. 210, sign. 210/66, Antonín Rezek oznamuje, že *Sborník historický* přestal vycházet. Praha 29. 12. 1886. Nestránkováno.

později Rezkovi svou práci *O založení města Plzně*, o níž se tento v korespondenčním lístku z 8. září 1894 vyjadřuje takto: „... děkuji co nejsrdečněji za stať *O založení královského města Plzně*, která se mi velmi líbila. Je to práce velké solidnosti, kritičnosti a nezvratná ve svém resultatu. Podobných potřebovali bychom i u jiných král. měst.“^{54]} Rezek byl od roku 1896 ministerským radou při vídeňském ministerstvu kultu a vyučování.^{55]} Díky této pozici měl samozřejmě na ministerstvu patřičný vliv. Byl to právě on, kdo se snažil Strnadovi dopomoci k zisku dovolené za účelem vědeckého bádání. Strnad jej bezesporu požádal, aby mu pomohl tento plán na ministerstvu prosadit. Rezek jistě i riskoval, když se uvolil usilovat o protekci pro Strnada, a výsledku se mu tak jako tak nepodařilo dosáhnout. Psal tehdy v dopise z 19. května 1897: „... píšu Ti list velmi důvěrný v naději, že se ani slovem o něm nezminíš. Mám malou naději, že podaří se mi pro Tebe tentokráte vymoci dovolenou... zemská školní rada se vyslovila proti. Ne proti Tvé osobě, nýbrž proti všem dalším dovoleným...“^{56]}

Korespondence s Františkem Schwarzem a městskou radou

Příležitostně se v pozůstalosti objevuje i několik dopisů, které si Strnad vyměnil s Františkem Schwarzem. V dopise z 20. července 1879 psal Strnad Schwarzovi ohledně své žádosti o studijní podporu, kterou mu měla poskytnout plzeňská městská rada. Jak z dopisu vyplývá, Strnad se tou dobou nacházel v Praze, kde v pražském muzeu prohledával archivní materiál a snažil se dohledat zmínky o Plzni. Spolupracoval zde s Josefem Emlerem, který mu pomáhal procházet neuspořádané archiválie bez katalogového zařazení. Schwarzovi Strnad v dopise o svých plánech a finanční situaci psal: „V případě, že obdržím žádanou podporu, tedy budu pracovati v naznačeném směru až do konce tohoto měsíce. Začátkem srpna chci navštívit sestru svou ve Slezsku, kdež bych se zdržel až do 15. srpna; pak bych se vrátil a pokračoval dále v začaté práci. Kdybych však žádné podpory neobdržel, tu bych nemohl ani tento měsíc pracovati v Praze, poněvadž jsem již se svými prostředky hotov a v tomto případě pak strávím u sestry celý srpen.“^{57]} Zajímavou informací z tohoto dopisu je skutečnost, že Strnadova sestra žila kdesi ve Slezsku. Jedná se o informaci, která se ještě v pramenech neobjevila. Informace o Strnadových rodinných poměrech jsou ostatně poměrně sporadické. Schwarz na Strnadovo psaní odpověděl obratem

54] Tamtéž, karton LP 18693, inv. č. 210, sign. 210/67, Antonín Rezek děkuje za stať *O založení královského města Plzně*. Písek 8. 9. 1894. Nestránkováno.

55] Marie LIŠKOVÁ, *Slovník představitelů zemské samosprávy v Čechách 1861–1913*, Praha 1994, s. 248.

56] Archiv města Plzně, Strnad Josef, karton LP 18694, inv. č. 210, sign. 210/68, Antonín Rezek Strnadovi v záležitosti jeho studijní dovolené. Praha 9. 5. 1897. Nestránkováno.

57] Archiv města Plzně, Z pozůstalosti poslance Františka Schwarze, karton LP 15228, inv. č. 186, sign. 186/232, dopis prof. Josefa Strnada Františku Schwarzovi. Hostivař 20. 7. 1879. Nestránkováno.

25. července 1879, s tím, že o Strnadových problémech nevěděl. Dále psal: „Posílám v opisu kopii z městské rady a prosím, abyste ji odepsal, že jste povolenou podporu obdržel a že svého času podáte o své činnosti jí zprávu.“^{58]}

Důkazem toho, že Plzeň podporovala Strnadovu badatelskou činnost, je i dopis od městské rady z 26. července 1881 tohoto znění: „V schůzi dne 26. 7. odbyvané povolila městská rada král. města Plzně k žádosti od 16. července 1881 panu profesorovi Josefu Strnadovi na práce archivální podporu 50 zl., tj. padesát zlatých, s tím však doložením, by zpráva, jaká byla žádána sub. N. E. 3249 asi 1879, byla purkmistrovskému úřadu podána dodatečně, jakož i by se tak stalo o práci nyní obmyšlené, jinak by obec pro budoucnost každou podporu musela odříci. Městský duchovní úřad se poukazuje, aby částku tuto panu profesorovi J. Strnadovi vyplatil.“^{59]} Na základě Strnadova konceptu městské radě lze soudit, že později žádal i o příspěvek na publikování *Paměti M. Šimona Plachého z Třebnice*.^{60]} Tuto požadovanou podporu bezesporu obdržel. V předmluvě této práce stojí: „Plného uznání zasluhuje ochota slavného okresního zastupitelstva plzeňského, kteréž povolilo pro rok 1883 větší příspěvek na vydání *Paměti M. Šimona Plachého a podobně i p. Augusta Fodermayera, měšťana v Plzni, kterýž k témuž účelu vydatně nápomocen byl. Tím pak umožněno, že paměti Plachého mohly tiskem vyjít, a tak obecenstvu nejširšímu přístupnými se státi.*“^{61]}

Korespondence s Josefem Jirečkem, Jaroslavem Schieblem, Václavem Vojtíškem, Karlem Köplem, Augustem Sedláčkem a Lvem Wintrem

Strnad byl v aktivním kontaktu i s dalšími předními osobnostmi, od kterých dosáhl uznání za svou práci. Například Josef Jireček se na něj obracel s dotazem týkajícím se jeho vydané práce o plzeňském znaku.^{62]} Nechybí ani dochované dopisy adresované jeho spolupracovníkovi Jaroslavu Schieblovi. V prvním z nich Strnad sděloval, že neměl vlastní zápisy o svěcení Nového svátku z netištěných pramenů.^{63]} V druhém mu psal o Frozíněch a popravě vojáků za účast

58] Archiv města Plzně, Strnad Josef, karton LP 15228, inv. č. 186, sign. 186/232, František Schwarz píše, že dostal povolenou podporu, má podat zprávu o činnosti městské radě. Plzeň 25. 7. 1879. Nestránkováno.

59] Archiv města Plzně, Z pozůstalosti Františka Schwarze, karton LP 15394, inv. č. 187, sign. 187/39, Dopis městské rady v Plzni Literárnímu spolku. Plzeň 26. 7. 1881. Nestránkováno.

60] Tamtéž, karton LP 15410, inv. č. 187, sign. 187/55, Dopis prof. Josefa Strnada (koncept) městské radě v Plzni. Nestránkováno.

61] Josef STRNAD (ed.), *M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské*, Plzeň 1883, s. 2.

62] Archiv města Plzně, Strnad Josef, karton LP 18651, inv. č. 210, sign. 210/25, J. Jireček Josefu Strnadovi o rozpravě o plzeňském erb. Praha 5. 1. 1888. Nestránkováno.

63] Archiv města Plzně, Pozůstalost Jaroslava a Ignáce Schiebla, karton LP 10290, inv. č. 147, sign. 147/140, Dopis ředitele II. státní reálky Josefa Strnada, historika města Plzně, Jaroslavu Schieblovi. Písek 30. 7. 1910. Nestránkováno.

na Valdštejnově spiknutí.^{64]} Neméně zajímavým je i dopis od Václava Vojtíška. Strnad vyjádřil své uznání o Vojtíškově práci na plzeňské téma a ten reagoval takto: „*Jsem opravdu potěšen, že se Vám můj článek o plzeňských pečetech a erbu líbil. Byl ovšem umožněn Vaší prací, stejně jako všechny mé rozpravy o Plzni těžily z Vaší péle a neúnavnosti.*“^{65]} Následně mu sdělil, že své další závěry k této problematice bude publikovat až v pojednání o českých pečetích, které připravoval a že Strnadovi chtěl zaslat kopii. Na závěr připojil Vojtíšek tato slova: „*Úsudek znalce bude mi milý, a zvláště by mě způsobilo radost, kdybyste mým závěrům dal za pravdu.*“^{66]}

Nelze opomenout ani dopisy od dalších předních představitelů tehdejší vědy. Jedním z nich byl i Karl Köpl. Rovněž tento první a zároveň poslední ředitel Místodržitelského archivu v Praze psal Strnadovi zejména ve věcech odborného výzkumu.^{67]} Obsahově se německy psané dopisy týkají *Listářů* a informací z archivů, které si oba muži vyměňovali. V dopise z 29. června 1892 se Köpl Strnadovi omlouval, že dosud nenapsal kritiku prvního dílu *Listáře*.^{68]} Obdobné dopisy pracovního charakteru Strnad dostal i od významného historika a heraldika Augusta Sedláčka, a to zejména v záležitostech týkajících se erbů, konkrétně ohledně obnovení erbu Plzně^{69]}, o erbu Tuškářů ze Zaječic a několika dalších.^{70]} Dalším z korespondenčních kolegů byl Lev Winter, politik, právník a publicista, který se Strnada několikrát vyptával na vybrané otázky ke svým vlastním pracím a také si od nej zajistil vypůjčení vybraných kulturněhistorických děl, archivních výpisů^{71]} či knihy zachráněné Strnadem ze Stříbra.^{72]}

64] Archiv města Plzně, Jaroslav Schiebl, karton LP 23732, inv. č. 239, sign. 239/126, Josef Strnad píše Schieblovi o Frozinech a o popravě vojáků za účast na Valdštejnově spiknutí. Plzeň 4. 5. 1923. Nestránkováno.

65] Archiv města Plzně, Z pozůstalosti Josefa Strnada, karton LP 18737, inv. č. 210, sign. 210/111, V. Vojtíšek je potěšen, že se jeho článek o plzeňských pečetech a erbu líbil. Praha 17. 11. 1926. Nestránkováno.

66] Tamtéž.

67] Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů českých zemí*, Praha 2000, s. 331.

68] Archiv města Plzně, Strnad Josef, karton LP 18664, inv. č. 210, sign. 210/38, K. Köpl se omlouvá, že dosud nenapsal kritiku *Listáře*. Praha 29. 6. 1892. Nestránkováno.

69] Tamtéž, karton LP 18696, inv. č. 210, sign. 210/70, Sedláček J. Strnadovi o obnovení erbu Plzně. Nestránkováno.

70] Tamtéž, karton LP 18699, inv. č. 210, sign. 210/73, Sedláček píše o erbu Tuškářů ze Zaječic. Nestránkováno.

71] Tamtéž, karton LP 18734, inv. č. 210, sign. 210/108, L. Winter děkuje za knihu a vrací výpisy archivní. Nestránkováno.

72] Tamtéž, karton LP 18729, inv. č. 210, sign. 210/103, L. Winter děkuje za ochotu ve vypůjčení knih stříbrských. Beroun 1888. Nestránkováno.

Strnad byl taktéž v kontaktu se Zikmundem Wintrem. Jejich vzájemnou korespondenci zapůjčil Archivu města Plzně jeho syn Jaroslav Winter. Edice se ujal Václav Jílek.^{73]} Zikmund Winter napsal o Josefu Strnadovi velmi lichotivý článek, kde se o plzeňském profesoru, zakladateli vědeckého plzeňského dějepisectví vyjadřoval velmi pochvalně. Článek Zikmund Winter zaslal Strnadovým žákům do sborníku, který chystali k profesorovým šedesátinám. Patrně ho však zaslal pozdě, takže se do sborníku nedostal, a když další sborník k počtě Strnada chystal již Fridolín Macháček, opomněl článek také. Jílek jej objevil v Archivu města Plzně a v *Životě Plzeňska* s komentářem zveřejnil k počtě J. Strnada i po dlouhých letech.^{74]}

Závěrem

Korespondence Josefa Strnada s významnými osobnostmi jeho doby je cenným pramenem dokládajícím mnohé obsahové i metodologické problémy české historiografie na konci 19. a počátkem 20. století. Jedná se o pramen, který má nemalou výpovědní hodnotu také k problematice pozitivistického dějepisectví a druhé generace školy Gollovců. Patrně nejcennější jsou dopisy Václava Vojtíška, jinak též významného příznivce plzeňské historiografie. Vedle archivářské, muzejnické a především historické tematiky se ve Strnadově korespondenci setkáme i s velmi zajímavým obsahem, jenž se týká věcí školských a pedagogických. Zejména korespondence s Jaroslavem Šťastným je takovým, navíc čtivým a vtipným, pramenem.

Velmi zajímavá je korespondence se Zikmundem Wintrem, a i přestože již byla vytěžena plzeňským literárním historikem Václavem Jílkem, je zde stále prostor nahlédnout do ní optikou dnešního badatele. Cenné listy od předních historiků, jakými tehdy byli Emler, Tomek, Jireček, Sedláček, ale i mladý Kamil Krofta, by bylo vhodné spojit s listy Strnadovými v příslušných pozůstatostech, aby byla patrná celá komunikace.

Dopisy od plzeňské městské rady zajímavým způsobem naznačují, jakými cestami se ubírala dobová obecní podpora místní vědy a výzkumu. I zde by bylo vhodné materiál doplnit o dopisy a žádosti Strnadovy. Strnadova korespondence je stále ještě badatelsky nosná a vypovídající.

73] Archiv města Plzně, Sběrka literárních pozůstatostí, karton LP 25681, inv. č. 270, sign. 270/2, Dopisy Josefa Strnada Zikmundu Wintrovi.

74] N. MORÁVKOVÁ, *Miloslav Bělohávek a Plzeňská historická škola*, s. 86.

Korespondence historika Josefa Strnada, zakladatele odborného plzeňského dějepisectví, uložená v Archivu města Plzně

Summary

Josef Strnad significantly contributed to the development of the foundations and the overall character of modern regional historiography. He was influenced by his professor Václav Vladivoj Tomek and thus became a representative of the positivist current of Czech historiography. Following his example, he emphasized precise historical work and criticism, but nevertheless used his own creative approaches. His two-part *“Listář královského města Plzně a druhy poddaných osad”* is the culmination of his research and publishing work, and to this day it is one of the main sources for the history of the region. Strnad participated in the building of Pilsen’s professional museology, archiving and cultural and educational activities, which he primarily developed through his work in “Spolek přátel vědy a literatury české” (Friends of Science and Czech Literature Association), where he actively lectured. From his positions, he always promoted the idea that institutions, that is the Municipal Historical Museum and its archive, should not be a mere storehouse of antiques, but rather living institutes open to the public and researchers. He was responsible for an extensive inventory of archives and the overall systematization of the functioning of both institutions in general. The foundations that Strnad laid with his broad-spectrum activities enabled and facilitated the work of his successors, especially Fridolín Macháček, who can in many ways be considered Strnad’s successor.

Josef Strnad achieved great social esteem and prestige during his lifetime. He was not only an excellent historian, but also a teacher. For years he taught at several Pilsen schools, but the culmination of his career in education was working at II. česká státní reálka (2nd state real school) in Pilsen, where he was director in 1906–1914. He also maintained contact with most of the leading figures in the field and was an active contributor to many periodicals. He became famous as a man dedicated to his mission as an educator, historian and organizer of national culture in the region, who persevered in his efforts throughout his life and achieved results that forever inscribed him in the history of modern Pilsen.

RECENZE

Trojice komeniologických novinek: Markéta Pánková, *Dějiny Národního pedagogického muzea a knihovny J.A. Komenského*, Praha 2021, 196 s.; Blanka Jeřábková – Helena Kovářová, *Comenius – meisterhaft ins Bild gesetzt*, Přerov 2020, 180 s.; Helena Kovářová, *Komenský ve sběratelství*, Přerov 2020, 136 s.

První z posuzovaných knih představují obsáhlé *Dějiny Národního pedagogického muzea a Knihovny J. A. Komenského* v Praze od Markéty Pánkové s doplňujícím podtitulem *Součást české kultury vzdělávání*. Autorka přibližuje čtenářům stotřicetiletou historii toho jedinečného muzejního ústavu, který se jako jediný v České republice zabývá dějinami školství už od svého založení v roce 1892. Vývoj muzea nebyl vždy kontinuální a navzdory různým vývojovým peripetiím si vydobyl přední pozici mezi moderními paměťovými institucemi. Současnému postavení pomohlo i sloučení muzea s veřejnou Pedagogickou knihovnou J. A. Komenského v roce 2011. Renomovaná historička pedagogiky Markéta Pánková, od roku 2005 ředitelka NPM a kdysi také pracovnice Muzea Jana Amose Komenského v Uherském Brodě, dokázala v nezbytné zkratce provést čtenáře srozumitelným a přehledným způsobem proměnami muzea od jeho založení v jubilejním Komenského roce 1892 přes zvraty způsobené oběma světovými válkami až po komplikované období po sametové revoluci, kdy paradoxně hrozil jeho zánik či drastické omezení působnosti (i proto, že původní atraktivní umístění NPM ve Valdštejnském paláci muselo muzeum uvolnit Senátu ČR a přesunout do podstatně skromnějších prostor ve Valdštejnské ulici 18–20). Historický exkurz do minulosti instituce ukázal, jakou důležitou roli hrálo Národní pedagogické muzeum od dokončení kulturní emancipace českého národa na konci 19. věku přes celé bouřlivé 20. století. Své poslání neztratilo ani v současnosti, naopak, neboť úspěšně pomáhá vytvářet obraz dějin výchovy, vzdělávání a současného školství v České republice. Poslední dvě desetiletí byla i svědkem řady výstav pro školní exkurze i širokou kulturní veřejnost, zvláště ve spojení se stále narůstajícími sbírkovými fondy muzea. NPM uspořádalo i řadu odborných seminářů s pedagogickým a komeniologickým zaměřením. V neposlední řadě je NPM i garantem edičních aktivit, z nichž nutno poukázat zejména na nově založený mezinárodní časopis *Historica scholastica*, který vychází od roku 2015 v tištěné i elektronické podobě. Přirozeně v rámci prezentace školství je největší zájem o osobnost Komenského jako jednoho z nejvýznamnějších představitelů českých a evropských kulturních dějin. Ostatně, impulzem k napsání a vydání této reprezentativní publikace v letošním roce se stalo i 350. výročí Komenského úmrtí a blížící se připomenutí jeho narození před 430 lety. Nelze pochybovat o tom, že NPM patří k našim ústředním paměťovým institucím, které důstojně a moderním způsobem pomáhají udržovat paměť národa a znalost vlastního kulturního dědictví. Autorka také ve

svém líčení osudů NPM nezapomíná na zásluhy předchozích generací učitelů, historiků a komeniologů, kteří se podíleli na rozvoji badatelské a publikační činnosti a také na vytváření bohatých sbírek jak knih, tak historických školních a didaktických pomůcek včetně naprosto ojedinělé kolekce školních obrazů.

Nedílnou součástí knihy, přehledně členěné do menších přehledných, tematicky sevrěných a relativně samostatných kapitol, vždy ovšem pečlivě opatřených poznámkovým aparátem, je také velmi bohatá přílohová část s výčtem minulých i nedávných muzejních aktivit a s množstvím barevných reprodukcí, plakátů i fotografické dokumentace z činnosti NPM. Značnou informativní hodnotu má třeba seznam a obsah desítek mezinárodních konferencí, domácích i zahraničních, pořádaných muzeem v posledním dvacetiletí. To je bilance úctyhodná, která došla po právu i mezinárodního uznání. Z historických dokumentů zde otisknutých zaujme rozsáhlý autentický tzv. *Denník Musea Komenského* z roku 1893, který přináší nejen ohlédnutí za tehdejšími oslavami 300. výročí narozenin Učitele národů, ale přesvědčivě dokládá i dobovou optimistickou atmosféru české kulturní společnosti a zejména sebevědomí nové generace českého učitelstva. Zato jako nadbytečný se mi jeví v přílohové části neorganicky vložený seznam českých ministrů školství za poslední dvacetiletí (bylo jich od roku 2002 čtrnáct!), doprovázený hodnotícím, nicméně trochu i subjektivním komentářem autorky. Nejlépe tak ve vztahu k muzeu vychází Petra Buzková, za jejíhož ministrování byla do funkce uvedena současná ředitelka. Nejhůře pak z oné plejády vesměš šedivých osobností je hodnocen ministr Josef Dobeš, pravda celkově neoblíbený, který chtěl roku 2012 NPM úplně zrušit. Samoučelý naopak není seznam osobností, kterým se dostalo od roku 2006 ocenění za šíření Komenského odkazu a za rozvoj české i evropské vzdělanosti, a to udělením nové velké medaile Komenského. Autorem této bronzové umělecké plakety s výrazným plastickým portrétem Učitele národů je uznávaný sochař Igor Kitzberger. Udělování této pocty se zjevně řídí i ohledy propagovat komeňanské ideály v zahraničí. Přesvědčivě o tom vypovídá skutečnost, že většinu laureátů této ceny tvoří čtyři desítky vědeckých a kulturních osobností z Evropy, ale také z USA, Afriky a Asie. V seznamu nechybí ani přední umělci, kteří se výrazně zasloužili o šíření Komenského jména ve světě, zejména výrazná dvojice, tvořená hudebníkem a kytarovým virtuosem Štěpánem Rakem a hercem Alfrédem Strejčkem. Zahraničního uznání se dočkala i grafická tvorba dalšího laureáta, Miroslava Huptycha, jehož koláže s motivem Labyrintu světa se dočkaly i zahraničního uznání. Sympatickým rysem při výběru kandidátů na velkou medaili Komenského je i zhodnocení celoživotního přínosu české vzdělanosti, jak se to stalo letos oceněnému devadesátiletému profesorovi Ivanu Hlaváčkovi, nestorovi českých pomocných věd historických.

Jak už bylo konstatováno výše, chválu si zaslouží i grafická výbava knihy, a to nejen barevná fotodokumentace z bohatých aktivit NPM, nýbrž také

reprodukce titulních stran publikací a plakátů muzeem vydaných. Kniha přirozeně slouží také pozitivní sebezprezentaci Národního pedagogického muzea, ale nakonec, proč ne? Jednak si to usilovná a úspěšná práce nevelkého týmu pracovníků NPM zaslouží, ale hlavně беру zmíněnou publikaci i jako výraz pocty a uznání předchozím generacím pedagogů, učitelů a komeniologů. Pro českou historickou pedagogiku je její vydání výrazným obohacením.

Další dvě recenzované novinky mají komeniologický charakter. Jedná se o publikace vydané Muzeem Komenského v Přerově a zaměřující se na reflexi „učitele národů“ ve výtvarném umění. Zahraničním badatelům a zájemcům je určeno dílko *Comenius-Meisterhaft ins Bild gesetzt* s vysvětlujícím podtitulem *Comenius-Bildnisse und ihre Wirkungsgeschichte* z pera z pera Blanky Jeřábkové a Heleny Kovářové. S velkou akribií a důkladností se jim podařilo (snad až vyčerpávajícím způsobem) shrnout a detailně zachytit i pečlivě popsat všechny známé portréty Komenského (včetně těch údajných) až do počátku 20. století, a to se znalostí názorů dávnějších i poznatků zcela nedávných. Kdo se někdy podobné problematice věnoval, dovede si představit objem výzkumné práce a studia pramenů i literatury (nakonec, přes dvě stovky věcných a odkazových poznámek mluví dostatečně výmluvně). Autorky zvolily logickou a velmi přehlednou strukturu své studie. I když se jedná zdánlivě o jakýsi katalog, není to žádný statistický výčet, ale poučený komentář k jednotlivým obrazovým položkám, kde jsou uváděny i rozdílné badatelské názory a dosud neuzavřené odborné diskuse.

První oddíl této publikace je věnován jediným nesporně autentickým portrétům Komenského. Jedná se o rytiny od dvou Angličanů (George Glover a Thomas Crowe) a o portrét zhotovený Komenského krajanem Václavem Hollarem. Do této skupiny skutečného zpodobnění patří také portréty Komenského zhotovené třemi holandskými portrétisty a grafiky, Crispinem de Pass, Davidem Logganem a Christianem Hagensem. Nejstarší a zřejmě nejpřesnější je rytina G. Glovera (činný 1625–1650) v knize *A Reformation of Schools* z roku 1642. Tento náčrt Komenského pansofických plánů *Prodromus pansophiae* (1639) vydal v Londýně Komenského přítel Samuel Hartlib. Uznávaný Glover (oficiální portrétista královské rodiny) se znal s Hartlibem osobně a zřejmě zpodobnil českého reformátora na přání významného Komenského příznivce Jamese Usshera, anglikánského biskupa z irského Armaghu. Působivý portrét zachycuje Učitele národů v plné síle aktivního padesátníka, který se právě za tehdejšího pobytu v Anglii těšil přízni reformně naladěné opozice. Gloverova portrétní rytina se pak ještě objevila v dalších anglických vydáních Komenského děl. Kolem portrétu od slavného českého exulanta Hollara (1607–1677) tak jasno není. V pozdějším latinském dopise z roku 1647 se Komenský zmiňuje, že v době svého londýnského pobytu 1641–1642 jednal s Hollarem o možné ilustrační spolupráci při vydávání Komenského děl. Ovšem je otázkou, zda

o tom skutečně jednali osobně a zda při té příležitosti český grafik zhotovil portrét, známý až z vydání o deset let později, a to z roku 1652 s anglickým komentářem, s tím, že se jedná o šedesátiletého Komenského, ale bez Hollarovy signatury. Názory se tu velmi rozcházejí – od nadšeného konstatování, že se jedná o Hollarův nepochybný originál, až po mínění, že český rytec rytinu z roku 1652 jen mírně upravil dle Gloverovy předlohy z roku 1642. I zde platí, že je „přání otcem myšlenky“, a tak např. Otakar Odložilík, bohužel bez důkazu, tvrdil, že Hollar skutečně Komenského v Londýně v letech 1641–1642 namaloval a že se pak předloha ztratila. Sporný je i třetí, tzv. autentický anglický portrét, který zhotovil rytec Thomas Crowe pro londýnské vydání *Janua linguarum reserata* v roce 1656. Většina badatelů se ale domnívá, že se jedná nejspíše jen o variantu Gloverovy či Hollarovy rytiny (?).

U holandských podobizen je to mnohem jednoznačnější. Slavná podobizna sedícího Komenského u stolu s globusem a školním pozadím, který tvoří frontispis luxusního souborného amsterdamského vydání *Opera didactica omnia* z roku 1657, se dočkala pro svou věrnost i uměleckou hodnotu všeobecného uznání (mimořádně, velkoformátová kopie této rytiny zdobí také vstupní schodiště Pedagogické fakulty v Plzni). Autoři jsou uvedeni na spodku rytiny nenápadným monogramem Crisp de Pass delin D. Log fec. Původní předlohu (nedochovanou) tedy vytvořil Crispinus de Pass mladší (asi 1593 – po 1657), vyhledávaný portrétista a knižní ilustrátor a také majitel prosperujícího amsterdamského uměleckého nakladatelství. Samotnou rytinu zhotovil David Loggan (1634–1692), úspěšný kosmopolitní umělec, narozený v pobaltském Gdaňsku, ale působící postupně v Londýně i v Amsterdamu, v závěru života usazený v Oxfordu. V Anglii si vydobyl velké renomé, portrétoval přední osobnosti včetně krále Karla II. (kterému Komenský věnoval jedno ze svých děl). Zmíněný Crispinus de Pass je také autorem titulního listu amsterdamského vydání Komenského *Předsíně jazyků* (*Vestibulum rerum et linguarum*) z roku 1658, na kterém je zachycen Učitel národů sedící v křesle před svými stojícími žáky. Třetí z autentických holandských portrétů vytvořil další amsterdamský grafik Christian Hagens (činný v polovině 17. století). Jeho zobrazení s latinským textem znázorňuje Komenského sedícího na vysoké židli pod oknem a píšícího perem do rukopisné knihy na stole. Mědiryt je datován rokem 1665 a opatřen latinským popiskem s textem Johan-Amos Comenius aetatis suae MDCLXXIV (je tu jistý rozpor, v uvedeném roce bylo Komenskému 73 a ne 74 let). Postava zobrazená od pasu nahoru připomíná předchozí rytiny Loggana a Crispina. Někteří badatelé (J. V. Klíma) proto dokonce přicházejí s hypotézou, že vůbec nejstarší portrét Komenského namaloval Crispinus de Pass v Londýně už v letech 1641–1642 (kdy tu prokazatelně působil, a nikoliv po svém přesídlení do Amsterdamu roku 1656!), a tak prý jeho dnes ztracenou předlohu použili zmínění rytci Glover a Hollar!

Záhady a nejasnosti doprovázejí i další dva patrně neautentické portréty, barevné olejomalby slavného Rembrandtova žáka Juriana Ovense (1623–1678) a jeho mnohem věhlasnějšího učitele Rembrandta van Rijn (1606–1669). Dnes tolik v českém prostředí známý Ovensův portrét učence vyniká skvělým provedením a na diváka působí podmanivým kouzlem energické oduševnělé osobnosti. I ve srovnání s předchozími rytinami lze nalézt sice shodné rysy, nicméně jednoznačné důkazy o autentičnosti chybí. Zapadlé dílo se objevilo náhodně až na amsterdamské aukci v roce 1905. Předního komeniologa té doby, Slováka Jána Kvačalu, informoval ihned jeho holandský přítel francouzským dopisem, s tím, že se jedná o „*portrait de J. A. Comenius, celebre pedagogue*“. Kvačala chtěl obraz koupit, ale nakonec byl prodán do Rijksmuseuma. Poprvé se tento portrét objevil v českém prostředí jako frontispis bibliofilského vydání *Kšaftu umírající matky Jednoty bratrské* v roce 1908 a od té doby byl použit v desítkách dalších publikací. Kvačalovo přesvědčení podpořil umělecký historik J. V. Klíma hypotézou, že Ovensův portrét byl namalován na zakázku amsterdamské městské rady. Tento názor (či spíše „zbožné přání“) sdílela neochvějně česká kulturní veřejnost i většina odborníků, nicméně dnes mezi zasvěcenými znalci převládá názor, že z Ovensova plátna na nás nehleď Učitel národů, ale nějaký neznámý učenec. Škoda, přeškoda!

O velký rozruch se v nedávné době postaral holandský kunsthistorik Ernst van der Wetering, jenž u příležitosti výstavy k 400. výročí Rembrandtova narození v roce 2006 vytvořil důkladný katalog mistrova díla. Uvedl zde i plátno z florentské galerie Pitti, označované tradičně jako tzv. portrét starého rabína, snad Rembrandtova přítele Saula Levyho Morteyra? Wetering označil toto zobrazení sedícího starce jako portrét Jana Amose Komenského. Jeho „objev“ nebyl bohužel podepřen důkazy. Ostatně, s myšlenkou, že florentský obraz je portrétem Komenského, přišel již ve válečném roce 1915 v obsáhlém článku historik Gustav Jaroš řečený Gamma. Komeniologové se tímto názorem neztotožnili, upozorňovali i na odlišné rysy tváře a vousu (v komparaci s autentickými rytinami i Ovensovým portrétem). Přesto Wetering za svým tvrzením stojí a svými rozhovory s českými novináři dosavadní veřejné (a částečně i odborné) mínění zvíklal ve prospěch svých argumentů. Nutno uznat, že jisté indicie zde existují. Rembrandt a Komenský byli v Amsterdamu blízkými sousedy, znát se v šedesátých letech 17. století mohli a oba se také těšili účtů a podpoře bohatých mecenášů, zbrojařské rodiny de Geerů (jejíž příslušníky Rembrandt maloval a Jan Amos jim s vděčností připisoval své knihy). Z fiktivního setkání těchto dvou osobností vytěžil ostatně podklad pro svůj úspěšný životopisný film o Komenském s názvem *Jako letní sníh* režisér Lubomír Hlavsa (2020). Na scénáři se nakonec po váhání podílel i autor těchto řádek. Ke zdaru filmového díla jistě přispěly i mimořádné herecké výkony Aloise Švehlíka (Komenský) a Igora Bareše (Rembrandt). Nakonec, osobní setkání obou velikánů, ani to, že

mistr Komenského portrétoval, se vyloučit úplně nedá. Důležitější než střízlivá a pochybovačná skepse byl asi dopad filmu pro šíření Komenského všelidského poselství.

Druhou část posuzované publikace neshledávám až tak badatelsky vzrušující, i když také nesmírně důležitou. Je totiž věnována portrétům Komenského od 18. století do současnosti. Ve starším období, a to zejména v německém, anglickém a také od počátku 19. století v českém prostředí, převládala inspirace anglickými a holandskými rytinami s nespočetnými variantami. Tradičními autentickými portréty se volně inspirovali také malíři českého národního obrození jako František Šír, Josef Rybička, Jaroslav Čermák, Václav Brožík a na konci této éry vlastenecké adorace Učitele národů i Mikoláš Aleš. Vytváří se tak oblíbený „typus“ Komenského, pronikající do všech českých škol a školních obrazů. Pochopitelně, až od první republiky se umělci inspirovali nově objeveným, ale sporným Ovensovým portrétem. Ten inspiroval i grafické dílo Maxe Švabinského a jeho žáka Cyrila Boudy. Autorky také tuto závěrečnou část katalogu doprovázejí zasvěcenými poznámkami a komentáři. Bylo by však přínosné, kdyby autorská dvojice ve svém zájmu o výtvarné zpodobnění Komenského pokračovala obdobnou precizní studií zaměřenou na sochařská díla, sochy i bysty.

Neméně záslužný příspěvek představuje bohatě a barevně ilustrovaná knížka, vytištěná ve větším formátu na křídovém papíře, napsaná a sestavená Helenou Kovářovou, spoluautorkou prvně zmíněné publikace. Název *Komenský ve sběratelství* opět upřesňuje podtitul *Katalog vybraných komenian ze sbírky Muzea Komenského v Přerově*. Jedná se sice o katalog, ale opět pečlivě zpracovaný, s přesnými odkazy, s místním i osobním rejstříkem. Vydání představuje užitečný ediční počin Muzea Komenského v Přerově, které datem svého vzniku 1888 drží primát mezi komeniánskými institucemi v celé České republice. Impulzem k vydání bylo sice aktuální 350. výročí Komenského úmrtí, ale také okolnost, že podobný přehled dosud chyběl.

I když pro účely tohoto katalogu byly vybrány jen tištěné předměty (bohužel sem nebyly zařazeny medaile a pamětní plakety), nepochybně se stane tato kvalitní knížka vyhledávanou pomůckou nejen pro širokou sběratelskou obec filatelistů a filumenistů, ale i pro sběratele pohlednic a různých reklamních a propagačních materiálů se zaměřením na komeniánskou tematiku. Přerovské muzeum se zde může pochlubit především kompletní sbírkou českých i zahraničních známek s portrétem Komenského včetně obálek prvního vydání s příležitostnými razítky. Druhou zásadní částí katalogu je obsáhlá a různorodá část věnovaná filokartii, konkrétně muzejní sbírce starších i novodobých pohlednic zobrazujících jak Komenského historické portréty, sochy a památníky, tak i místa s jeho působením v Česku spojená. Sem patří i pohlednice s historickými barevnými reprodukcemi vlasteneckých obrazů s námětem Komenského života

(Václav Brožík, Mikoláš Aleš, Alfons Mucha, Adolf Liebscher, Josef Mauthauser, Jan Skramlík, Gustav Sýkora, Vladimír Stříbrný ad.). V katalogu je prezentován i zcela ojedinělý soubor pohlednic, vydávaný počátkem 20. století v Praze Bolzanovým učitelským sirotčincem. U portrétu Komenského v oválu (podle Logganovy předlohy) jsou různé vybrané citáty s mravoučným a výchovným poučením, přičemž neméně zajímavé jsou texty psané jednotlivými odesílateli. Kromě české komeniánské topografie autorka zařadila do katalogu rozsáhlou kolekci pohlednic z Naardenu, zejména s vnitřní uměleckou výzdobou Komenského památníku. Cenná, i když kratší, je filumenistická část, obsahující mj. i reprodukce vzácných nálepek z firmy Vojtěcha Scheinosta Solo v Sušici z první poloviny 20. století. Zobrazovaly portrét sedícího Komenského a stojícího žáka s nápisem Matiční domácí zápalky a s výzvou České dítě patří do české školy. Jejich koupí se měla podpořit Ústřední Matice školská ve smíšeném pohraničí. Speciální sekci tištěných komenian tvoří také sbírka školních rozvrhů s portrétem Komenského a dalších národních osobností, oblíbených zvláště v předválečném období (např. jako příloha k populárnímu časopisu *Mladý hlasatel*).

Zobrazená paleta drobných tisků s vyobrazením Komenského je vskutku široká, přesto tu postrádám ukázky z československé a české notafilie, tedy bankovek s Komenského portrétem. Určitě podobně pečlivé zpracování by si zasloužila katalogizace mincí a zejména medailí a plaket, často vynikající umělecké hodnoty. To je výzva i pro přerovské muzeum, které se právě nyní dokázalo před českou i odbornou veřejností tak úspěšně prezentovat svými dvěma skvělými publikacemi.

Jan Kumpera

Philip HOOK, *Art of the Extreme 1905–1914*, Profile Books Ltd, London 2021.

Britský kunsthistorik, autor známé *Snídaně u Sothebyho*, která česky vyšla v roce 2015, Philip Hook se ve své nové knize zaměřuje na zrod a vývoj historické avantgardy v posledním desetiletí před první světovou válkou. Během let 1905–1914 došlo k překotnému vývoji moderního umění, dějinným významem srovnatelným s renesancí. Mimořádný počet modernistických děl tohoto desetiletí vypovídá o intenzitě invence, představitivosti a odvážnosti, díky níž byla tato léta jedinečnou a neopakovatelnou dekadou. Technologický pokrok urychloval život společnosti a s ním i pokrokovost umění. Rychle za sebou vznikala umělecká díla, která definovala jednotlivé směry modernismu: fauvismus, expresionismus, kubismus, futurismus, orfismus, rayonismus, vorticismus, po konečný triumf abstrakce roku 1913. Příběh jednotlivých hnutí historické avantgardy je historiky, kurátory a kritiky dávno odborně zpracován. Nabízí se tedy otázka, jíž si sám autor klade úvodem: Lze ještě napsat něco nového?

Hook nám dokazuje, že ano. Teze své práce staví na myšlence, že moderní umění je třeba vnímat v kontextu umění konvenčního, vytvořeného ve stejných letech, abychom plně docenili revolučnost avantgardy. Umění mělo tradičně zprostředkovávat krásu a být pro své publikum určitým způsobem povznášejícím. Proti tomu se vzbouřila mladá generace umělců a začala brát více ohled sama na sebe a na vlastní intuici. V desetiletí před válkou došlo k prosazení tvůrčí individuality, umělec začal být důležitější než jeho model, kreativita převládla nad pouhým naturalistickým zachycením reality. Autor se zabývá širokou škálou osobností, umělci, kritiky, sběrateli či prodejci napříč evropskou avantgardou, od Londýna po Moskvu, od Stockholmu po Milán. Středobodem je Paříž jako Mekka moderního umění a centrum veškerého dění. To, co tyto modernisty spojovalo, byla víra v nadřazenost instinktu, která souvisela s fascinací primitivismem a důvěrou v sílu nevědomí obdobně, jako s láskou k anarchickému násilí či alkoholickému opojení. Autor nastiňuje chronologický vývoj jednotlivých hnutí a rozebírá vliv nejvýznamnějších myslitelů své doby, Nietzscheho, Bergsona, Freuda, aby osvětlil základní problematiky modernismu, a to instinkt, intuici a sexualitu. Obrat zájmu k instinktu a sexualitě znamenal i obrat k úzkosti. Dílo Edvarda Muncha přineslo modernismu témata utrpení a bolesti, jež přímo kontrastovala se soudobou idylickou krásou konvenčního akademického umění.

Autor na příkladu čtyř děl nastiňuje intenzitu vývoje, jímž prošla moderna v porovnání s konvenčním uměním. Jedná se o portréty žen z roku 1905 s názvy *Prodavačka květin* a *Žena v klobouku*, první od populárního ruského umělce Eugèna de Blaase, druhý od Henriho Matisse. Zatímco Matissov obraz svou barevností a primitivistickým zpracováním budil u společnosti spíše odpor, de Blaas zůstal typickým zprostředkovatelem krásy. Druhý pár obrazů, *Pod citróny* Émila Vernona a Picassova *Žena v košili*, pochází z roku 1913. Zatímco na Picassově plátně je patrný intenzivní vývoj od fauvismu směrem k syntetickému kubismu, estetika druhého jmenovaného zůstává neměnná. Až symbolickým se může zdát srovnání, jež bylo možné nalézt na ruské umělecké scéně roku 1914. V předvečer Velké války Vladimir Makowsky vystavil realistický obraz *Poslední kroky*. Plátno zobrazuje starého ruského generála ve vznešené uniformě na schodišti honosného paláce. Není však schopen kráčet sám, po schodech mu pomáhá lokaj. Symbol neměnných jistot tradičního Ruska se sotva drží na nohou. Ve srovnání se soudobým abstraktním výzkumem Maleviče či Tatlina na cestě k jednomu z vrcholů evropské avantgardy, a sice ruskému konstruktivismu, který se po roce 1917 dá do služeb nového Ruska, je Makowského obraz palčivou metaforou hroučícího se carského režimu, jenž brzy učiní svůj poslední krok: vstoupí do světové války.

Hook ve své knize čerpá ze své mnohaleté zkušenosti s uměleckým trhem, nabyté u Sothebyho, aby analýzou zájmu kupců, sběratelů a obecné společnosti o modernu a srovnáním cen děl dokázal, o jak menšinový podnik se v případě avantgardy jednalo. Tradicionalističtí milovníci konvenčního umění, sběratelé z řad buržoasie a aristokracie kupovali a obdivovali akademická díla, děsili se, vysmívali či opovrhovali modernou a určovali tak trendy a s nimi i ceny na trhu. Právě sumy, které byli kupci ochotni zaplatit a za co, demonstrují většinový názor společnosti na umění. Před první světovou válkou by jen málokdo upřednostnil koupi Picassa či Braqua a když, tak jen za velmi nízké ceny. Je známe, že řada modernistických umělců počátku 20. století, obdobně jako někteří impresionisté a postimpresionisté před nimi, žila na pokraji chudoby. Odtud také přísloví „hladový jako umělec“. Objevili se ale i velcí propagátoři moderny jako Apollinaire či Marinetti a její zastánci a mecenáši, jakými byli Leo a Gertrude Steinovi či Herwarth Walden.

Autor se též dotýká otázky nacionalizace umělecké scény. Předválečný nacionalismus ovlivňoval vztahy mezi evropskými uměleckými centry. V souvislosti s rostoucím německo-francouzským napětím vzrůstal i antagonismus mezi umělci, naopak, po podpisu Srdečné dohody se zlepšily vztahy pařížské a londýnské umělecké komunity. Během prvního desetiletí 20. století rostoucí poptávka po evropském umění starých mistrů na americkém trhu zesílila problematiku národního dědictví. S odlivem mistrovských prací za oceán byla ohrožena národní identita státních institucí, na druhé straně ale byly nadšenci zakládány galerie moderního umění. Obojí vedlo k debatě o estetických a nacionálních kritériích, v jejichž rámci měla být umělecká díla zahrnována do veřejných sbírek.

Hookova kniha nabízí neotřelý a zajímavý souhrnný pohled na evropskou modernu posledního desetiletí před Velkou válkou. Čtivě a místy s ironickou nadsázkou provádí čtenáře světem a životem avantgardních umělců napříč Evropou, kteří řešili v podstatě stejná životní dilemata. Vyznívá tu tak propojenost jednotlivých kulturních center a jejich protagonistů i způsob, jakým se avantgardní směry ovlivňovaly. Tento rychlý vývoj na umělecké scéně však zastavila první světová válka, která narušila život mnoha mladých talentů. Kniže lze sice vytknout, že ve své stručnosti vynechává některé důležité osobnosti či nedoceňuje jejich vliv, jako například v případě Georgese Seurata. Na druhé straně je třeba ocenit zapojení osobností a uměleckých center (kupříkladu Stockholm, Budapešť a Praha se svými jmény jako Hilma af Klint, Tivadar Kosztk Csontváry, Vincenc Kramář či Jiří Kars) méně exponovaných světovou historiografií a jejich zasazení do celkového kontextu evropské moderny.

Zuzana Donátková

ZPRÁVY

Konference Karel Bonaventura Buquoy a jeho doba

Před čtyřmi sty lety padl v boji u Nových Zámků na dnešním Slovensku císařský generál, francouzský šlechtic Karel Bonaventura Longueval Buquoy, bělohorský hrdina a zakladatel české rodové linie. Historikové z filozofické fakulty pardubické univerzity se ve spolupráci s městem Nové Hradky a jeho agilním starostou Vladimírem Hokrem rozhodli toto kulaté výročí připomenout konferencí, která proběhla ve dnech 25.–27. listopadu 2021 v srdci někdejších buquoyových držav. Sympóziium kromě odborných referátů nabídlo i velmi bohatý a zajímavý kulturní program.

Slavnostního zahájení ve čtvrteční podvečer se ujal právě novohradský starosta, po němž promluvila paní Margarete Longueval Buquoy. Poté již následoval bezmála hodinový referát čestného hosta, bohemisty a profesora pařížské Sorbonny Oliviera Chalina o osobnosti a životních peripetiích Karla Bonaventury Buquoye od jeho mládí až po smrt na uherském bojišti, jejíž okolnosti dosud nebyly plně objasněny. Chaline je odborníkem nejpovolanějším a po jeho fascinující knize o bitvě na Bílé hoře se i česká veřejnost jistě může do budoucna těšit na neméně poutavou biografii muže, který během ní velel císařské armádě. Večerní kulturní program v divadle nového zámku (kde ostatně probíhala celá konference) obstaralo uskupení Musica Diversa se živými, kostýmovanými obrazy z dějin rodu Buquoyů doprovázenými četbou z jejich deníků.

Druhý jednací den byl rozdělen do dvou bloků – dopoledne zazněly příspěvky věnující se třicetileté válce, odpolední program se věnoval jak Karlu B. Buquoyovi, tak jeho soupeřům. Rakouský historik Lothar Höbelt, působící ovšem také na univerzitě v Pardubicích, zasadil české stavovské povstání do mezinárodních souvislostí, přičemž mj. vyzdvihl potíže Osmanské říše, které jí neumožnily plně zasáhnout do dlouhého evropského konfliktu. Ekonomické pozadí státního bankrotu v roce 1623, tzv. kalády, vylíčil Petr Vorel, zdůrazňující vysokou zadluženost panovnické komory již v předchozím období. O úloze papežského vojska v Čechách roku 1621, v němž nechyběly takové postavy jako Pietro Aldobrandini nebo Antonio Miniati, poreferoval Tomáš Černušák. Dopolední blok uzavřel Jan Kilián přehledem událostí v českých zemích v pobělohorském úseku třicetileté války. Odpoledne opět pohovořila Margarete Longueval Buquoy, tentokrát o rodinných poměrech a sociálních kontaktech Karla Bonaventury. Tomáš Sterneck naproti tomu popsal Buquoyovu roli při obraně Českých Budějovic proti stavovskému vojsku v letech 1618–1619. Nové poznatky k postavě Jindřicha Michala Hýzrleho z Chodů a jeho pamětem v německém znění (při plánované edici) přinesli Jiří Kubeš a Vítězslav Prchal, upozorňující mj. na souvislost Hýzrleho konverze ke katolicismu a přijetí druhého jména (Michal). Poslední dva referáty patřily dvěma výrazným vo-

jenským činitelům španělského původu. Doupovsko-maš'ovského pána Viléma Verduga představila Anna Nováková, novopečeného velhartického barona Martina de Hoeff Huertu hlavní organizátor celé akce Pavel Marek, který snad již definitivně vyvrátil neopodstatněná zpochybňování Huertova šlechtického původu. Následně to byl také on, kdo zdařile shrnul výsledky tohoto novohradského setkání. Kulturní večer obstaralo šansonové duo Jan Nepomuk Piskač a Martin Dobíšek, když ještě předtím měli zájemci možnost prohlédnout si zdejší městské muzeum s výkladem starosty V. Hokra.

Ani tím se však program konference nevyčerpal, jelikož na sobotní dopoledne byla zájemcům nabídnuta jednak prohlídka buquoyské rezidence (dnes hotel) na novohradském náměstí, včetně dekorativního společenského sálu, jednak první návštěvnické trasy státního hradu, na níž se nachází hned celá řada památek na Karla Bonaventuru Buquoye. Výklad kastelána byl skutečně vyčerpávající.

Návštěvnost akce, stejně jako tolik jiných, bohužel negativně ovlivnila nepříznivá epidemiologická situace v souvislosti s onemocněním Covid-19, nicméně zájemci měli možnost jednání sledovat i prostřednictvím webových kamer a tuto možnost bohatě využili. Konferenčním výstupem by měla v dohledné době být kolektivní monografie.

Jan Kilián

Pracovní zasedání „Naše někdejší krize: Sociální interakce preindustriální společnosti v „krizových dobách““

Dne 19. října 2021 se v prostorách Akademického konferenčního centra konalo pracovní zasedání s názvem „*Naše někdejší krize: Sociální interakce preindustriální společnosti v „krizových dobách“*“, a to jako součást projektu Strategie AV 21 s názvem *Naše někdejší krize: Sociální interakce (nejen) středověké společnosti v „krizových dobách“*.

Východiskem se stala reflexe moderního konstruktů „krize“ jakožto interpretačního modelu spojujícího rámcové koncepce i mikrosondy z českých dějin v předindustriální době. „Krizové jevy“ v období středověku i v pozdějších staletích účastníci jednání vnímali jako nadčasový fenomén v proměňujících se sociálních souvislostech a v rámci svých příspěvků i v návazné diskusi hledali odpovědi především na následující okruhy otázek:

- spektrum „krizí“ a „krizových jevů“ českého středověku a raného novověku
- vnímal tehdejší člověk „krizové jevy“ jako anomálii či jako běžnou součást života?
- jak interpretoval jejich příčiny, průběh a následky?

- jakou roli hrály „krizové jevy“ při konstruování kolektivní paměti?
- jak na ně reagoval – jednotlivec i společnost, v děledebých horizontech i při řešení zcela konkrétních situací?
- existovala jejich prevence, příp. snahy o zmírnění dopadu?
- dočasné (např. v rovině demografické, hospodářské) a trvalé následky „krizí“ (např. struktury sídelní sítě)
- v jakých ohledech byl středověký člověk zranitelnější a v jakých odolnější než moderní?

Samotný termín „krize“ je z pohledu středověku i následujících staletí vlastně ahistorický – tato doba totiž neznala souborné označení jevů, jejichž společným jmenovatelem je negativní dopad na člověka a lidskou společnost; nad souvislostmi, v nichž je tento pojem užíván jako terminus technicus moderní historiografie i nad spektrem základních otázek, jež si lze k tématu „krize jakožto historiografický konstrukt“ klást, se v úvodním vystoupení zamýšlel Robert Šimůnek. Dílčí, specifické aspekty sledované problematiky, stejně jako momenty s komparativním přesahem a diskusním potenciálem vyplynuly z návazných sedmi vystoupení, zaměřených na dílčí, ale přitom signifikantní témata, s chronologickým těžištěm ve 14.–18. století. Pozornost byla věnována krizovým jevům v církvi předhusitské doby, s přesahem ke konceptům krizí 14. století (Eva Doležalová), reflexi krizových situací v městském kronikářství 16. století (Marie Tošnerová) i ve vypjatých dobách dlouhodobých válečných konfliktů – k ideálním patří v tomto směru vhledy do každodennosti v období třicetileté války (Jan Kilián). Spíše potenciální nebezpečí představovala pro české prostředí osmanská rozpínavost, jinak už tomu bylo z perspektivy celé habsburské říše, a každopádně se jednalo o téma aktuální i u nás, jak svědčí objemy tištěných turcik (15.) 16. století (Kamil Boldan).

Krizové situace a katastrofy bývaly vždy vnímány jako vis maior a vůle boží, a v řadě případů před nimi skutečně nebylo obrany – ať se jednalo o proměny klimatické, změny přírodních podmínek a v tomto smyslu zvláště hydrologického režimu, povodně či naopak sucha (na příkladu pozdně středověkého Chebska se nad těmito aspekty zamýšlel Tomáš Klír), a ovšem i další jevy – například sesuvy půdy, které nevyhnutelně stály za proměnami sídelních struktur od nepaměti, ovšem zpravidla nenacházejí ohlas v pramenech, a teprve v relativně nové době (zhruba od 18. století) lze tyto jevy sledovat soustavněji (Jan Klimeš). Aktuální přesah – zvláště pak k otázkám „odolnosti“ a „zranitelnosti“ lidí dávných staletí a dnešní doby – měl příspěvek týkající se přístupů k epidemiím, a speciálně moru a neštovicím, tedy nemocem, které dlouho nebyly léčitelné (Karel Černý).

Robert Šimůnek

Kolokvium Les confraternités régulières du Moyen Âge à nos jours. Université Rennes, 18.–19. 11. 2021.

Ve dnech 18.–19. listopadu 2021 se v bretaňském Rennes uskutečnilo mezinárodní kolokvium „Les confraternités régulières du Moyen Âge à nos jours“, na němž odborníci z Francie, Velké Británie, Belgie, Německa a Česka diskutovali francouzsky a anglicky problematiku tzv. konfraternit. Předmětem zájmu účastníků byla specifická forma spirituální a církevně-politické integrace zejména laiků do mendikantských i mnišských řádů, tj. fenomén, který se vyskytuje od středověku až do dnešních časů. Skrze tzv. „litterae confraternitatis“ byly do spirituálně-ekonomického společenství konkrétních řádů inkorporovány i jiné mnišské a řeholní komunity, stejně tak se jeho součástí stávali právě i laici, ať už aristokraté a měšťané nebo další korporace (cechy apod.). Měli pak účast na tzv. duchovních dobrech z bohoslužeb a milosrdných skutků, konkrétně na spirituálních dobrech plynoucích ze mší, hodinek za zemřelé, modliteb, přímlov, postů a kajicnosti. Hlavními organizátorkami kolokvia byly Marie-Madeleine de Cevins z Université Rennes 2 a Caroline Galland z Université Paris Nanterre, které již řadu let patří k předním badatelkám k dějinám řeholního a mnišského života a v rámci různých projektů propojují odborníky z celé Evropy.

V úvodním bloku o formách onoho „bratrského pouta“ („Le lien confraternel: les mots pour le dire“) a aktuálním stavu bádání hovořili Sophie Delmas (Lyon), Robert Swanson (Birmingham), Pierre Moracchini (Paříž) a Marie-Madeleine de Cevins (Rennes). Následoval blok, který se věnoval tzv. konfraternitám a filiacím jako prostředku reformy („Un instrument de la réforme des réguliers“). Stéphane Lecouteux (Caen) analyzoval situaci v benediktinských opatstvích anglonormanského prostředí, zatímco Daniel-Odon Hurel (Paříž) prezentoval následný vývoj na příkladu francouzských benediktinů v raném novověku. Součástí bloku byly i dvě přednášky, které se dotýkaly střeoevropského a českého prostředí, konkrétně kazatelské mise italského františkána Jana Kapistrána. Christian-Frederik Felskau (Berlín) představil Kapistránovy „německé“ konfraternity jako formu šíření reformně orientované františkánské observance, přičemž velkou pozornost věnoval Slezsku. Petr Hlaváček (Praha) se zaměřil na Kapistránovu misi na Moravě a v Čechách (1451–1454), aby ukázal rozdíly ve strategiích ve smíšeném česko-německém a katolicko-utrakvistickém prostředí, k nimž se Kapistrán ve vztahu k aristokracii, měšťanům a jiným řeholím uchýloval. V třetím bloku byla diskutována situace v ženských řádových komunitách („La confraternité au féminin“). Nicolas Guyard (Montpellier) představil fungování benediktinského opatství v Rouen v 17. století, tamější formy konfraternit a jejich vliv na společné projevy benediktinské a jezuitské spirituality. Marie-Élisabeth Henneau (Lutych) sumarizovala své poznatky o filiacích francouzských anuciátek čili celestinek v raném novověku a jejich

provázanost zejména s františkány, kapucíny a jezuity. Caroline Galland (Paříž) rozebrala institut filiací v prostředí klarisek 18.–20. století. Ve čtvrtém bloku byla věnována pozornost konfraternitám jako výrazu solidarity mezi řeholními komunitami a neřeholními církevními institucemi („Solidarités mutuelles entre communautés et gens d'Église“). Anne Massoni (Limoges) představila fungování konfraternit mezi kapitulami, jejich kanovníky a řeholníky ve Francii během 12.–15. století. Bertrand Marceau (Remeš) rozebral filiační listiny cisterciáků v 16.–18. století s důrazem na Burgundsko, Champagne a Flandry. Závěrečný blok se zabýval vývojem exkluzivní/inkluzivní úlohy institutu konfraternit v reflexi osobní spásy („Le salut pour tous?“). Daniel Pichot (Rennes) ukázal na provázanost mnišských komunit a laiků v prostředí západofrancouzských regionů v 11.–12. století, například v bretaňské diecézi Rennes, zejména na rozdílnost vnímání pojmů „fraternitas“ a „societas“. Régis Bertrand (Marseille) analyzoval vývoj „spirituálního bratrství“ v komunitách kartuziánské provincie v Provence v 17.–20. století. François-Xavier Carlotti (Lyon) se zabýval prostředím oratoriánů v 17.–18. století ve Francii, kteří tvořili zvláštní komunitu kněží a laiků.

Závěrečné shrnutí problematiky a výsledků kolokvia obstarali Catherine Vincent (Paříž) a Frédéric Meyer (Chambéry), přičemž na rok 2023 je plánováno vydání francouzsko-anglické kolektivní monografie.

Petr Hlaváček

Komenský v Naardenu. Nová stálá výstava *Mundus Comenii*

První expozice o díle Učitele národů, pohřbeného v roce 1670 ve valonské kapli jeho mecenášů, rodiny de Geerů, se datuje již do roku 1892. Tato výstava v Naardenu vznikla při příležitosti 300. narozenin Komenského, zatímco muzeum našlo sídlo o sto let později, rovněž v jubilejním roce, v bezprostředním sousedství zmíněného cihlového kostelíka ze 16. století. Mezitím, již ve 30. letech, byl kostelík za první Československé republiky opraven a vyzdoben díly předních českých umělců. Od té doby slouží jako Komenského mauzoleum, o které nyní pečuje český stát.

Zvýšený zájem o tuto pozoruhodnou osobnost světového věhlasu a s ním spojený rozmach komeniologie si vynutil počátkem tisíciletí úpravy stávajícího naardenského muzea, ale teprve v roce 2006 se v nově rekonstruovaném domě vedle místa posledního odpočinku Jana Amose představila nová expozice s názvem *Vivat Comenius. Posel vzdělanosti, lidskosti a tolerance*. Ve filmové mluvě řečeno byl jejím „producentem“ Bohuslav Wurm, o „scénář“ se postaral autor těchto řádků ve spolupráci s Muzeem J. A. Komenského

v Uherském Brodě, jmenovitě s Petrem Zemkem, který ke zdaru a mezinárodnímu ohlasu této stálé výstavy přispěl svou orientací v dochovaném fondu obrazových podkladů. Akcent výstavy byl vlastně shrnut již v názvu – důraz byl kladen na evropské poselství českého reformátora.

Je pochopitelné, že bádání o Komenském se od té doby nezastavilo. Na nově představené stálé a dlouhodobé výstavě v Naardenu *Mundus Comenii – Svět Komenského*“, kterou financovala Česká republika (expoziční byl hotová již roku 2020, ale vzhledem k pandemické situaci otevřena až v září 2021), se podílel širší autorský tým, z něhož vyčnívají dvě mladší osobnosti. Již zmíněný Petr Zemek z uherskobrodského muzea a Vladimír Urbánek z Filozofického ústavu AV ČR, mimochodem hlavní autor vynikající výstavy *J. A. Komenský v kulturách vzpomínání* na podzim roku 2020 (viz má recenze BOH 2/2020, s. 129–131). V míře nemalé se na výstavě podíleli i nizozemští partneři sdružení kolem naardenského muzea. Pisatele těchto řádků těší, že jeho podíl na předchozí naardenské výstavě se promítl i do expoziční nové. Vyrůstá nová generace komeniologů, a hlavně se mění výstavnictví a muzejnictví směrem k úžasným možnostem využití počítačové grafiky a animace. To bylo názorně demonstrováno na loňské výstavě v Praze *Comenius 1592–1670. Doba mezi rozumem a šílenstvím. Jan Amos Komenský a jeho svět* (viz má zpráva s názvem *Velkolepá výstava s rozpaky* pro BOH 2021/1).

Expozice zdůrazňuje myšlenkový svět Komenského, oblasti jeho zájmu i síť kontaktů v rámci učené Evropy. Seznamuje návštěvníky s náboženskými poměry jeho doby, které měly podstatný vliv na jeho osudy i myšlení. Expozice se pokouší přiblížit jeho osobnost jako inspirátora pro naši současnost. Komenský byl rozložitá a díky šíři zájmů vskutku „renesanční osobnost“ (řečeno slovy výstavního katalogu). Byl duchovním a biskupem Jednoty bratrské, ale současně i plodným filosofem, filologem a literátem. Věnoval se i české slovesnosti a liturgickým zpěvům, historii, geografii, zajímaly jej i rodící se přírodní vědy. Proslavil se i jako otec zakladatel moderní pedagogiky a jeho podněty, názory a návrhy jsou stále platné. Aktivně vstupoval do politiky ve snaze o obnovení české samostatnosti ve formě stavovského státu a náboženské svobody. Postupně vypracoval všenápravný projekt *Obecné porady o nápravě věcí lidských* a stal se posléze zastáncem republikánského zřízení. V očích mnohých byl sice respektovanou osobností, reálného úspěchu ve snaze o nápravu společnosti se však nedočkal. Teprve pozdější generace se začaly seznamovat s ušlechtilou hloubkou jeho myšlenek. Proto dokážeme až nyní ocenit Komenského v jeho celistvosti. Navzdory propasti času sdílíme s našimi předchůdci žijícími na počátku novověku mnohé společné. V posledních letech pociťujeme navzdory ohromnému technickému i ekonomickému rozvoji podobné obavy jako svého času Jan Amos a jeho současníci. Také my čelíme různým obavám a krizím.

Návštěvníky, většinou konzumenty vizuální kultury, vtáhnou do „děje výstavy“ moderně prezentované ilustrace. Ovšem dochovaný fundus podkladů je víceméně uzavřený, proto je žádoucí prezentace formou počítačových animací, dotykových obrazovek apod. Zde představený „Svět Komenského“ lze vykládat ve dvou rovinách. Výstava ukazuje svět doby Komenského, tedy 17. století, které je charakterizováno zámořskými objevy, rozmachem poznání, produkcí knih, novými objevy a vynálezy a výjimečnou intelektuální produkcí. Autoři scénáře ovšem nezapomínají ani na druhou, odvrácenou tvář tohoto zlomového století, kterému by slušelo přízvisko „věk starý i nový“. Pod maskou Moudrosti (řečeno slovy Komenského Poutníka) se totiž skrývají krvavé náboženské a politické konflikty, masakry, násilí, útlak a utrpení, které krutě zasáhly do života Evropanů. Proto je tu připomenuta třicetiletá válka nebo anglická revoluce. To by mohlo návštěvníkům pomoci k orientaci v dobovém dění. Někdy bude asi složitější proniknout hlouběji i do rozkolu církve a jeho následků. Ale zde se aspoň nabízí návštěvníkům dostatečný prostor pro vlastní úvahu a pro další studium.

Význačné místo v expozici zaujala „republika učenců“, tedy nadnárodní a nadkonfesijní seskupení intelektuálů, jehož aktivní a důležitou součástí Komenský byl. Zde se projevil Urbánkův autorský rukopis, což je samozřejmě jen dobře, neboť přední český komeniolog tak zúročil své bádání a evropský rozhled. Zároveň se do „příběhu“ promítá i další rovina, odkazující na myšlenkový svět Jana Amose. Témata náboženství, věda a vzdělání i politika představují Komenského jako teologa hlásajícího smíření církví, jako vědce a pedagoga prosazujícího všeobecnost vzdělání a jako neúnavného bojovníka za mírové řešení všech konfliktů. Zde bych připomenul i nezanedbatelný autorský podíl moravského komeniologa Petra Zemka, který označuje Komenského za raného ekumenika. Proto je na výstavě zdůrazněn i tento akcent, vždyť Komenský se cítil být především teologem. Prosazoval přitom představu jednotného křesťanstva jakožto předpokladu pro nadcházející Kristovo království. Pravý křesťan se nevyznačuje na prvním místě příslušností k nějaké konfesi, ale následováním Krista. Proto se návštěvníkovi dostane i poučení o tom, že pravým náboženstvím a pravou církví je církev Kristova, zřízená pro celé lidstvo, ale s podmínkou nenásilného šíření. Jednota křesťanů je na výstavě představována nikoliv jako institucionální řešení, ale jako úsilí o shodu hlavních křesťanských zásad a jejich uplatňování v životě. Nově v souladu s teologickým bádáním je akcentované i Komenského mystické pojetí víry i jeho zčásti utopistické očekávání universální reformy, která by měla nastolit trvalé mírové uspořádání světa.

Přirozeně na výstavě není věnováno tolik prostoru Komenského „posmrtnému životu“ v české společnosti. Ovšem role Komenského jako exulanta a neformální hlavy českého evangelického exilu je zde náležitě připomenuta, stejně jako jeho vesměs nereálné snahy a iniciativy směřující k návratu do vlasti.

Expozice byla již od počátku plánována jako trojjazyčná, kromě holandštiny jsou proto texty v angličtině i v češtině. Pochvalu zaslouží i vhodné architektonické a projektové řešení, kterým získala výstava celkem tři úrovně prohlídky. A jak už bylo řečeno, princip názornosti je tu rozvinut s maximální účinností. Návštěvníci mají k dispozici interaktivní prvky audiovizuální i mechanické. Z multimediálních instalací vyniká model města-labyrintu, který byl sestaven na základě Komenského kresby a který ožívá prostřednictvím animace. Poutník se tu postupně seznamuje s lidskými profesemi a stavy, až je posléze zklamán hrou Fortuny i falešnou královnou Moudrosti a nalézá útěchu v Ráji srdce. Efektní jsou též mechanické interaktivní prvky, například model planetárních systémů či hra na motivy republiky učenců. Doplňující základní informace jsou uvedené na expozičních panelech a v duchu Komenského nauky přinášejí poznání prostřednictvím vlastní aktivity.

Ve třech dioramatických vitrínách lze spatřit trojrozměrné repliky předmětů, které jsou vsazeny do panelů s historickými výjevy z 16. a 17. století. Například Kalich jednoty bratrské doplňuje dioráma Betlémské kaple, pomůcky astronoma či alchymisty se nacházejí ve fiktivní pracovně učence. Nechybí ani prezentace pohromy českého národa v bitvě na Bílé hoře, která se stala impulzem pro masový exil českých evangelíků a která zásadně nasměrovala osud Jana Amose Komenského k evropskému věhlasu a dnešní světové proslulosti. Expozičnímu prostoru dominuje labyrint umístěný na podlaze sálu. Ilustruje to, co Jan Amos Komenský viděl jako své celoživotní poslání – hledání cesty ze tří dobových labyrintů a překonání krize vědění, náboženství a politiky.

Expozice *Mundus Comenii* je navíc zpestřena vstupním animovaným filmem. Hlubší zájem návštěvníků jistě uspokojí rozsáhlý odborný katalog ve třech jazykových mutacích, který můžou dobře využít jako trvalý pramen k životě a dílu Jana Amose Komenského.

Málokterý návštěvník si ale položí otázku, jak by se Komenského osud vytvářel bez všech těch neštěstí a pohrom. Možná teprve exil dodal Komenského úsilí nový směr, od pomoci vlastnímu národu směrem k reformě lidství. Což je další z paradoxů Komenského života.

Každopádně, necht' čtenář těchto řádků bere mou úvahu i jako pozvánku do holandského Naardenu, do Comenius Museum en Mausoleum, Kloosterstraat 33, 1411 RS Naarden.

Jan Kumpera

Seznam autorů

Mgr. Zuzana Donátková

Doktorandka katedry historických věd FF ZČU v Plzni;
donatkov@students.zcu.cz

doc. PhDr. Petr Hlaváček, Ph.D.

Katedra historie FPE ZČU v Plzni;
europaeanus@gmail.com

Mgr. Petr Khás

Doktorand katedry historických věd FF ZČU v Plzni;
Petr.Khas@seznam.cz

doc. PhDr. Jan Kilián, Ph.D.

Katedra historie FPE ZČU v Plzni;
jankilian@email.cz

prof. PhDr. Jan Kumpera, CSc.

Katedra historie FPE ZČU v Plzni;
jkumpera@seznam.cz

doc. PaedDr. Naděžda Morávková, Ph.D.

Katedra historie FPE ZČU v Plzni;
moravkov@khi.zcu.cz

Bc. Jiří Polívka

Student katedry historie FPE ZČU v Plzni;
jirpoliv@students.zcu.cz

PhDr. Karel Řeháček, Ph.D.

Státní oblastní archiv v Plzni;
rehacek@soaplzen.cz

PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DSc.

Historický ústav AV ČR;
simunek@hiu.cas.cz

JUDr. Mgr. Bc. et Bc. Josef Vacek

Doktorand katedry právních dějin PF UK Praha;
vacekj@prf.cuni.cz

Ing. Mgr. Michal Vokurka

Doktorand oddělení dějin raného novověku, Historický ústav AV ČR;
misa.vokurka@seznam.cz

Pokyny pro autory příspěvků

Redakce časopisu *Bohemiae Occidentalis Historica* přijímá výhradně původní práce z oboru historie, případně příbuzných disciplín, a to v českém a slovenském jazyce, stejně jako ve dvou světových jazycích, v angličtině a němčině. Příspěvky mohou pocházet od jednoho i více autorů, za předpokladu, že dosud nebyly v identické či téměř identické podobě publikovány již jinde. Výjimkou mohou za určitých předpokladů a v závislosti na rozhodnutí redakce být jen jazykové variace již publikovaných statí. Každý příspěvek bude anonymně předložen jednomu recenzentovi z jiného pracoviště, než je autor, přičemž recenzent vyplní redakci vyhotovený formulář a příspěvek doporučí k otištění, doporučí k otištění po úpravách, nedoporučí.

1) Doručení příspěvků

Nabízené příspěvky mohou autoři zasílat na CD poštou na adresu: Katedra historie FPE ZČU v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň, 301 00 nebo mailem na kilian@khi.zcu.cz.

2) Rozsah příspěvků

Minimální rozsah příspěvků není stanoven, jeho délka však bude rozhodující při zařazení buď mezi studie nebo mezi drobnosti. Maximální rozsah studií by neměl překročit 35 normostran – vytvořených ve Wordu písmem Times New Roman o velikosti 14 a s řádkováním 1,5. Tučně zvýrazněny či jinou velikostí odlišeny necht' jsou jen nadpisy.

3) Požadované součásti příspěvků

Každý příspěvek by měl kromě jména autora, adresy jeho pracoviště a kontaktu na něj obsahovat také stručný abstrakt o dvou až třech větách v angličtině; seznam klíčových slov v angličtině (min. 4, max. 10) a shrnutí/resumé v anglickém jazyce (1–2 normostrany).

4) Další součásti příspěvků

Případné obrazové ilustrace zasílejte výhradně ve formátu JPG, a to stejným způsobem jako příspěvky samotné (CD, mail – viz výše). Maximální počet přijímaných snímků k jednomu článku je 8 a podmínkou je, že autor je současně vlastníkem práv k jejich otištění. Snímky musejí mít odpovídající tiskovou kvalitu (alespoň 300 dpi) a být dostatečně popsány (název vyobrazení, zdroj, autor snímku, rok jeho pořízení). Tabulky a grafy vytvářejte výhradně v programech WORD a EXCEL.

5) Poznámkový aparát

Poznámkový aparát vytvářejte výlučně jako poznámky pod čarou, ve velikosti (Times New Roman) 10. Studie bez odpovídajících odkazů na prameny a literaturu přijímány nejsou.

6) Formální úpravy textu

Text ani poznámky pod čarou nijak neformátujte (!) a v žádném případě nikde neměňte fonty písma. První odstavec za nadpisem (-y) neodsazujte, ostatní ano. U citací zdrojů odlište citovaný text kurzívou a uvozovkami na počátku i na konci, uvozovky použijte případně i u dalších výrazů, které si to v jazykovém kontextu zaslouhují. Důsledně odlišujte spojovníky a pomlčky, z nichž první jsou kratší (-), bez mezer a užívají se ke spojení slov, zatímco druhé jsou delší (–) a užívají se zvláště u letopočtů.

7) Citace

a) Monografie dle vzoru: Tomáš PARMA, *František kardinál Ditrichštejn a jeho vztahy k římské kurii. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, Brno 2011, s. 55. V případě, že má titul i podtitul, bude i tento kurzívou. U opakované citace: T. PARMA, *František kardinál Ditrichštejn*, s. 77. Název titulu by měl být zkrácen po první smysluplné podstatné jméno. V případě, že se jedná o monografii sestavenou redaktorem (redaktory), je nutno za jméno (-a) před citací titulu uvést: (red.)

b) Kolektivní monografie dle vzorů: Josef PETRÁŇ a kol. (jsou-li autoři více než čtyři) nebo Jaroslav ČECHURA – Zdeněk HOJDA – Martina NOVOZÁMSKÁ (jsou-li autoři dva nebo tři).

c) Článek v periodiku dle vzoru: Martin BAKEŠ, *Mimořádná diplomatická mise Adolfa Vratislava ze Šternberka. Švédské království v polovině 70. let 17. století očima císařského vyslance*, *Folia Historica Bohemica* 29, č. 1, 2014, s. 31–62. U opakované citace: M. BAKEŠ, *Mimořádná diplomatická mise*, s. 43. Opakuje-li se v textu, resp. v poznámkách pod čarou, titul periodika, je záhodno jej zkrátit a při prvním výskytu na zkratku upozornit: *Folia Historica Bohemica* (dále jen FHB).

d) Článek ve sborníku nebo kapitola v knize dle vzoru: Tomáš JIRÁNEK, *Svědectví českých důstojníků o poměrech v armádě habsburské monarchie z 2. poloviny 19. století*, in: Vítězslav Prchal a kol., *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16. – 19. století*, Pardubice, 2011, s. 117–132. Při opakované citaci: T. JIRÁNEK, *Svědectví*, s. 118.

e) Edice pramenů dle vzoru: Jiří MIKULEC (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova. Paměti*, Praha 1996, s. 100. Při opakované citaci: J. MIKULEC (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova*, s. 122.

f) Nepublikované prameny je nutno určit v této posloupnosti: Název archivu,

název fondu, (inventární číslo), (signatura), (karton/číslo knihy), fol./pag./s. – (datace zdroje, případně další bližší určení, např. v případě korespondence místo sepsání, adresát a příjemce). Lze použít běžné zkratky, v případě prvního výskytu je nutno je rozepsat, např.: Archiv hl. m. Prahy (dále jen AHMP). U nezpracovaných archivních položek bude uvedeno: Název archivu, název fondu, nezpracováno. V případě, že se jedná o rukopis: 1. Místo uložení, signatura – (autor), název (zvláště u starých rukopisů); nebo 2. Autor, název, místo uložení (zvláště u novodobých rukopisů a nepublikovaných strojopisů).

g) Opakování stejných zdrojů v následných odkazech v poznámkách pod čarou: v případě autora následuje „Týž“, v případě dokumentu „T(t)amtěž“.

